

ETICKÉ OTÁZKY (NE) SLOBODY

Antonín Kozoň a kol.

Antonín Kozoň a kol.

ETICKÉ OTÁZKY (NE)SLOBODY

2012

Recenzenti:

Dr.h.c. prof. MUDr. Ladislav Šoltés, DrSc.

Prof. PhDr. Slavomír Gálik, PhD.

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc. a kol.

ETICKÉ OTÁZKY (NE)SLOBODY

Autori:

Antonín Kozoň (I.), Milan Hejdiš, Alica Hejdišová (II.), Silvester Sawicki (III.), Jozef Rybárik (IV.), Hedviga Marcinková (V.), Ladislav Fízik (VI.), Jiří Tůma (VII.), Lukáš Pavelek (VIII.), Zuzana Mališková, Andrej Mátel (IX.), Mária Mešťanková (X.), Peter Slovák (XI.), Silvia Vadkertiová (XII.), Romana Píteková, Miloš Bardiovský (XIII.), Peter Melek (XIV.), Peter Csóri, Ľudovít Hajduk (XV.)

Grafická úprava a obálka: Mgr. Marek Varga

<http://www.goupmedia.sk/>

Text neprešiel jazykovou úpravou

Ústav rómskych európskych štúdií sv. Sára de Marseille
VŠZaSP sv. Alžbety, Banská Bystrica
Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR, Trenčín

© SpoSoIntE, Trenčín 2012

ISBN 978-80-89533-09-1

OBSAH

PREDSLOV	11
Preamble	
 I.	
ETIKA V PRIRODZENOSTI OSOBNOSTI ČLOVEKA – OTÁZKA SLOBODY V SOCIALIZÁCI	17
Ethics in the nature of human personality - the question of freedom in socialization	
1. PRIRODZENOSŤ ČLOVEKA V SOCIÁLNEJ PRÁCI	18
VÝZNAM MORÁLKY A ETIKY	19
2. ETIKA A MORÁLKA SOCIÁLNEJ PRÁCE	20
3. ETIKA – SMEROVANIE VZŤAHU SOCIÁLNEJ PRÁCE K ČLOVEKU	21
4. PRIRODZENOSŤ IDENTITY OSOBNOSTI ČLOVEKA A POTREBA ETIKY	22
6. UTVÁRANIE IDENTITY OSOBNOSTI	24
 II.	
SOCIÁLNA SLOBODA, SOCIÁLNA NESLOBODA A OTÁZKY (NE)ETIKY	29
The social freedom, social unfreedom and question (non)morality	
1. K POJMU SLOBODA	30
2. K POJMU SOCIÁLNA SLOBODA	32
3. K POJMU SOCIÁLNA NESLOBODA	37
4. SLOBODA (SOCIÁLNA SLOBODA) VERSUS SOCIÁLNA NESLOBODA	44
5. ÚVAHA K POJMU SLOBODA (SOCIÁLNA SLOBODA) A OTÁZKY (NE)ETIKY	52
 III.	
SOCIÁLNE VZŤAHY V KONTEXTE ETIKY A SPIRITUALITY	61
Social relations in the context of ethics and spirituality	
1. VYOSTRENÝ INDIVIDUALIZMUS A KVALITA ŽIVOTA ČLOVEKA	63
2. INDIVIDUALIZMUS A PARTNERSKÉ VZŤAHY	69
3. VYOSTRENÝ INDIVIDUALIZMUS A KVALITA ŽIVOTA	

SPOLOČNOSTI	71
4. OBNOVA ETIKY, HODNÔT A SPIRITUALITY	73
IV.	
POLITIKA, ETIKA A (NE)SLOBODA V PROCESE NEOLIBERÁLNEJ GLOBALIZÁCIE	81
Politics, ethics and (un)freedom in the neoliberal globalization process	
1. GLOBALIZÁCIA – KRÍZA ETIKY A SLOBODY ETICKÉ	83
2. ETICKÉ A ENVIRONMENTÁLNE SÚVISLOSTI GLOBALIZÁCIE	87
3. ZMENY V OBLASTI POLITIKY V PROCESE NEOLIBERÁLNEJ GLOBALIZÁCIE	89
4. NE-ETIKA GLOBALIZOVANÝCH INICIATÍV	94
5. ETICKÝ RELATIVIZMUS V DEVIÁCII POLITICKÉHO SYSTÉMU	94
6. SLOBODA SLOVA V NOVEJ TOTALITE A AROGANCIA ETIKY	96
7. ZDEFORMOVANÁ SLOBODA – NESLOBODA NEOLIBERALIZMU	97
V.	
JE CHUDOBA OBMEDZENÍM SLOBODY?	101
Poverty is restriction of freedom?	
1. VÝZNAM POJMOV SLOBODA A CHUDOBA	102
2. CHUDOBA AKO OBMEDZENIE SLOBODY	104
3. IDEA SKUTOČNEJ SLOBODY	107
4. SKUTOČNÁ SLOBODA A VEREJNÁ POLITIKA	109
VI.	
ETIKA V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMSKOU RODINOU	113
Ethics in Social Work with the Roma family	
1. ZÁKLADNÁ TERMIONOLÓGIA	114
2. NIEKTORÉ ETICKÉ PROBLÉMY V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMSKOU RODINOU	115
3. VYBRANÉ ETICKÉ PROBLÉMY V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMAMI A RÓMSKOU RODINOU	116

VII.**NE-SVOBODA JEDINCŮ V NOVÝCH
NÁBOŽENSKÝCH Hnutí** 121

Lack of freedom of individuals in new religious movements

1. SVOBODA ČI NESVOBODA JEDINCE? 122
2. SPOLOČENSKÁ I CITOVÁ IZOLACE 123
3. NEGATIVNÍ PROSTŘEDÍ PRO VÝCHOVU A
VÝVOJ DĚTÍ A MLÁDEŽE 124
4. OHROŽENÍ ZDRAVÍ A ŽIVOTA 125

VIII.**NIKTORÉ ETICKÉ PROBLÉMY
KVALITATIVNÝCH VÝSKUMOV** 129

Some ethical questions in qualitative research

1. PROBLÉMY PRI ZBERE DÁT 130
2. ETICKÉ PRINCÍPY A ICH APLIKÁCIE
V KVALITATÍVNOM VÝSKUME 131

IX.**IDENTIFIKÁCIA PREFERENCIE PROFESIJNÝCH
HODNÔT A MIERY STOTOŽNENIA S NIMI
U SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV** 135Identification of preference of social work values and
the degree of identification with them among social workers

1. HODNOTY SOCIÁLNEJ PRÁCE 136
2. PREFERENCIA HODNÔT SOCIÁLNEJ PRÁCE A
MIERY STOTOŽNENIA – VÝSKUM 140

X.**ETICKÉ ZÁSADY A ICH UPLATŇOVANIE
V MEDIÁLNEJ PRAXI** 147

Ethical principles and their implementation in media practice

1. MRAVNÁ KULTÚRA ČLOVEKA 149
2. MRAVNÁ KULTÚRA A CITY, MRAVNÁ KULTÚRA
A MRAVNÉ POROZUMENIE 152
3. NOVINÁRSKA ETIKA V PRAXI 154
4. REGULÁCIA A AUTOREGULÁCIA 155

5. ETICKÉ PROBLÉMY V INTERNETOVÝCH MÉDIÁCH	157
XI.	
ŠIKANOVANIE AKO PREJAV NESLOBODY	163
Hazing as a result of the lack of freedom	
1. ŠIKANOVANIE AKO PREJAV NESLOBODY	164
2. AGRESIVITA AKO VNÚTORNA NESLOBODA	166
3. PREVENCIA NESLOBODY	169
XII.	
NEVÝHODY DETÍ A MLÁDEŽE ŽIJÚCICH V DETSKÝCH DOMOVOCH INTERNÁTNEHO TYPU	175
Disadvantages of children and youth living in orphanages college type	
1. NÁHRADNÁ RODINNÁ STAROSTLIVOSŤ	176
2. PROFESIONÁLNI RODIČIA	178
3. DETSKÉ DOMOVY INTERNÁTNEHO TYPU – DÔSLEDKY (NE)SLOBODY	178
XIII.	
SLOBODNÉ, DÔSTOJNÉ ŽITIE PO ÚRAZE – POSTTRAUMATICKÝ ROZVOJ	185
Freely, decent living after injuries - Posttraumatic growth	
1. DÔSLEDKY POSTIHNUTIA	186
2. ZVLÁDNUTIE NOVEJ ROLE	187
3. CESTY ŽIVOTA, CESTY ŽITIA	188
4. VZŤAHOVÁ VÄZBA	189
5. ŠPORT A ŠPORTOVANIE OSLOBODUJE	191
XIV.	
ETICKÉ ASPEKTY OVPLYVNĚOVANIA ZÁUJMU EUDÍ VÝCHOVOU K POHYBU	195
Ethical aspects of influencing the interests of people by physical activeness education	
1. ČLOVEK V SPOLOČNOSTI	197
2. O HODNOTE SLOBODY	197

XV.**PROBLEMATIKA SYNDRÓMU VYHORENIA
V OBLASTI SOCIÁLNEJ PRÁCE Z ETICKÉHO
ASPEKTU**

221

The issue of burnout syndrome within social work area from
an ethical aspect

1. MORÁLNA ČINNOSŤ SOCIÁLNEJ PRÁCE A JEJ PODSTATA	222
2. ETIKA A SYNDRÓM VYHORENIA	204
3. RIZIKOVÉ FAKTORY – KRÍZA MORÁLKY	205
4. ETICKÉ DILÉMA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV	206
5. DÔSLEDKY SYNDROMU VYHORENIA	209
6. SYNDROM VYHORENIA, PRACOVNOPRÁVNE VZŤAHY A ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ	210

PREDSLOV

Preamble

Čitateľovi sa dostáva do rúk kolektívna monografia, ktorá poskytuje pohľad na etické otázky (ne)slobody. Sloboda ako taká má významné postavenie v živote človeka a je súčasťou ľudskej spoločnosti vo fungujúcom ekosystéme živej a neživej prírody. Nemožno oddeliť od seba mikrosvet – vnútorný svet človeka, ktorú tvorí jeho psychika, od makrosvetu spoločenstva ľudí na zemi a megasveta rozprestierajúceho sa vesmíru. V týchto svetoch prebiehajú zákonitosti, určité obdobné pravidlá súvzťažnosti s danou podmieňujúcou toleranciou. Práve v tejto tolerancii je ukrytá sloboda. Sloboda rozhodovania sa so znalosťou vecí na nevedomej úrovni pri rozvinutej štruktúre osobnosti človeka (jeho mikrosvet), či vedomého smerovania človeka a sociálnych skupín v makrosvete ľudskej spoločnosti v danom ekosystéme a s opatrnými pokusmi prieniku do priestoru megasveta.

Slobodu si priamo neuvedomujeme. Len vtedy, keď sa vytratí uvedená tolerancia, čo sa pociťuje celou bytosťou ako nesloboda. V človeku je skrytá túžba po harmónii, cit pre krásu, ktorý sa má pestovať s láskavosťou v evolučnom procese od počatia života po celý čas jeho ontogenézy, v ktorej sa kopíruje v nej v zhutnenej podobe fylogenéza života. Sociálna antropológia popisuje vývoj človeka v makrosvete spoločenských vzťahov, v jeho histórii. Mapuje kultúru, zvyky, tradície, obyčaje v sociálnych vzťahoch v rodine a jej miesto v sociálnom zoskupení. S určitou istotou poukazuje na spoločné znaky potrebných pravidiel súžitia medzi jedincami, skupinami, aby ľudstvo prežilo a ďalej sa rozvíjalo.

Základom vyšších foriem života je bunka a jej daná s matematickou presnosťou naprogramovaná schopnosť blastogenezou dosahovať rôznorodé

formy, ktoré majú za optimálnych podmienok tendenciu rozvíjania sa až do dokonalosti, čo ľudské oko vníma ako krásu. Ak sa v živom organizme jednotlivá bunka nepodriadi súžitiu s inými bunkami, prekračuje pre ňu vymedzené pole, narúša sa celý imunitný systém. Obranný mechanizmus zlyháva a bunka sa chaoticky množí na úkor iných. Celá energia organizmu sa vyčerpáva na bujnenie a nakoniec hynie. Obdobne je to aj v ľudskej spoločnosti, ktorá potrebuje hodnotiaci a kontrolný systém. Hodnotiacimi kritériami sú etické zásady, chápanie toho čo sa považuje vzhľadom na spoločenské potreby rozvoja za dobré a čo za zlé. Etika, morálka vo zvykoch, kultúre, tradíciách, obyčajoch tvoria spoločenské po-vedomie, ktorým sa dostáva aj formálne zhutnenie v právnom systéme pre rôzne oblasti spoločenského života.

Pri čítaní kolektívnej monografie sa dozvieme o utváraní osobnosti človeka ako prirodzenej bytosti pri zvnútorňovaní vonkajších vzťahov, ktoré už ako dieťa nenásytne nasáva do seba ako suchá špongia. Pre jeho zdravý vývin je potreba rodinného prostredia so vzťahmi k rodičom, súrodencom a ďalším blízkym. Sú presiaknuté vzájomnou láskou. Byť za seba a za svojich blízkych zodpovedný je vzájomná a je nepísanou povinnosťou. Je to však ideál, pridriavanie sa mravnými princípmi v ohraničenom (ne)-slobodnom prostredí rodiny. V tejto súvislosti sa môžeme dočítať, že vo vzťahu jedinca primárnej sociálnej skupiny k širšiemu sociálnemu prostrediu vynútená kontrola ostatných skrýva v sebe sociálnu neslobodu. Človek sa stáva neslobodnou bytosťou, pretože vo svojom vnútri si neotvára slobodný priestor pre spiritualitu, duchovný život a jeho správanie sa stáva egocentrické, zamerané na uspokojovanie svojich individuálnych potrieb na úkor iných.

Činnosť sociálnej práce je v súčasnosti pod silným vplyvom neoliberálnych názorov, kde sloboda sa vykladá ako konanie podľa vlastnej ľubovôle bez ohľadu na iných. Veľkokapitál verejne bez hanby určuje svoje etické hodnoty prostredníctvom médií, ktoré vlastní. Tieto hodnoty sú orientované často na najprimitívnejšie potreby jednotlivcov konzumnej spoločnosti. Preto je potrebné uvítať výzvu na novú politiku, ktorá nebude poškodzovať, ale chrániť záujmy ľudstva. Podporovať jeho smerovanie za svetlom poznania k jeho budúcemu prežitiu. Využívať schopnosť predvídať nebezpečenstvá ohrozenia existencie každej formy života a a úctivo ju chrániť.

Podnetná je tiež analýza slobody jedinca vo vzťahu k chudobe, pričom sa

kladie otázka či chudoba naozaj obmedzuje slobodu človeka, alebo sa to ponecháva na chudobného a jeho ilúziu, že je slobodný a za to ako si rieši svoju situáciu si nesie zodpovednosť on sám. Neodpustíme si poznámku, že prenesenie zodpovednosti zodpovedných politikov za sociálnu situáciu na postihnutého chudobou pripomína v súčasnej dobe psychiatrické označenie detí diagnózou ADHD, ktoré boli aj v minulosti považované za príliš živé deti a ich aktivita je utlmovaná medikamentózne. Môžeme si položiť otázku: Je to etické? Týmto smerom je orientovaná sociálna politika štátu, ktorá prenáša ťarchu sociálno-ekonomickej krízy na bedrá postihnutých chudobou, neotvára priestor pri riešení tohto spoločenského problému pre zmysluplnú činnosť sociálnej práce. Dá sa súhlasiť s názorom, že chudoba je krutou realitou neslobody a sociálna pomoc je len popísanou nálepkou s prázdnyimi frázami na ich ľudské problémy prežitia, pretože aby sa sociálno-ekonomickí postihnutí jedinci a celé skupiny oslobodili, potrebujú mať otvorený slobodný priestor s vyjasnenými pravidlami a postihnutí chudobou si svoje problémy vyriešia sami. Takýmto smerom by mala kráčať skutočná sociálna práca. To sa týka aj rómskej rodiny, jej chudoby, pretože každý človek je hodný úcty, má právo na svoj rozvoj a má právo viesť zmysluplný a plnohodnotný život medzi svojim blízkymi, v rodine. Je to večne hľadajúca túžba po stálych hodnotách, istoty a šťastia medzi svojimi, medzi ktorých chce patriť. Človek sa potrebuje o niečo oprieť, aby mohol nájsť riešenie pri rôznych dilemách nielen každodenného života, ale v krízových situáciách dostať uspokojujú odpoveď do budúcnosti, nádej. Sú však jedinci, ktorí to z rôznych dôvodov nenachádzajú v rodine. Vnútorňý pocit istoty v spoločenstve nachádzajú často po úteku od svojej rodiny, v uzavretej spoločnosti náboženskej sekty. Aby terénna sociálna práca mohla riešiť problémy tých, ktorí sa chcú resocializovať po skúsenostiach z uzavretých sociálnych skupín do bežnej spoločnosti, ako aj pri tvorbe socializačných programov, je potrebné, aby sa subjektívny náhľad terénnej sociálnej práce nepremietal do jej kvalitatívneho výskumu. V dôvernom rozhovore výskumník berie na seba morálny záväzok, aby neprišlo k zneužitiu informácii, neohrozila sa osobná sloboda participienta výskumu, čo môže byť veľmi citlivé pre bývalých členov siekt, obetí domáceho násillia a pod. Týka sa to profesijných hodnôt, ktoré sú významnou okolnosťou etického rozhodovania v dilematických situáciách, kde objekt záujmu sociálnej práce (vyhýbame sa pojmu klient, pretože má v sebe vo

veľkej miere neosobný, komerčný obsah), má mať právo na autonómne sebaurčenie s ľudskou dôstojnosťou, kde do popredia vystupuje jedinečná identita v užšom, či v širšom sociálnom prostredí nevyvolávajúce pocit krivdy (sociálna spravodlivosť).

Byť spravodlivý znamená mať osvojené mravné hodnoty, ktoré zaručujú vhodnosť spoľahlivého konania človeka. O ich spoločenskom nedodržiavaní sa má otvorene hovoriť, poskytovať spätnú väzbu tým, ktorí ich z nejakého dôvodu nedodržiajú, aby sa situácie s neetickými obsahom riešili na verejnosti zdravým rozumom. K tomu majú predovšetkým slúžiť médiá. Novinárka prax sa má vo všeobecnosti pri poskytovaní objektívnej deskripcie skutočnosti pridržovať etickými princípmi pri poukazovaní na nebezpečenstvo egocentrizmu, s koncentráciou na seba, na netoleranciu voči iným. Sympatická je aj výzva na mediálnu výchovu k novinárskej etike, potrebe vnútornej sebareflexie z hľadiska mravných zásad zakotvených v etickom novinárskom kódexe.

Spoločenské prejavy intolerancie, poukazovanie na svoju nadradenosť rôznymi formami šikanovania, je primitívnym psychologickým mechanizmom, ktorý pomáha oslobodiť sa navonok od vnútornej (osobnostnej) neslobody tým, že upiera slobodu iným. Ide o komplexný nedostatok vnútornej slabosti citenia a myslenia mobbera, kde príčiny sa môžu nájsť v jeho nestabilnej východnej rodine, ktorá mu neposkytla potrebnú podporu, istotu bazálneho bezpečia, ochranu vo vymedzených hraniciach. Takto sa mobber stáva vnútorne neslobodný, neschopný riadiť sa mravnými zásadami. Necíti s iným, cíti svoju bolesť a tú prenáša na iných, tým že ju im spôsobuje. Takto sa subjektívne stáva slobodným, tým že iných na slobode obmedzuje. O to ťažšie je to pre tých jedincov, ktorí vyrastajú v ústavných podmienkach detského domova, kde sa im pobyt predĺži až do obdobia dospelosti. Poukázanie na podmienky citovej neslobody, či skôr na „slobodu“ permanentnej psychickej deprivácie, má za následok psychické a sociálne nepripravených jedincov, ktorí sa necítia byť slobodní, celý život nie sú nikde doma. Ich osobnostná a sociálna identita je difúzna. Správanie v rôznych sociálnych situáciách je nešpecifické, stávajú sa pre svoju bezradnosť častokrát obeťou zneužívania asociálnymi jedincami.

V prípade, že citové zázemie získané v rodine počas detstva a ujasnené vzťahy k iným jedincom vo vytvorenom hodnotiacom je systéme ukotvené v štruktúre osobnosti človeka, aj napriek neskoršie získanému zdravotnému

postihnutiu, dáva jej nositeľovi reálnu šancu slobodného a tvorivého žitia. Tomu však potrebuje nevyhnutnú zdravotnú a sociálnu rehabilitáciu a následnú úpravu prostredia bez bariér, aby bola možnosť voľného pohybu. Zdravotne postihnutý nepotrebuje pomoc, len vytvorený slobodný priestor a ľudské porozumenie, aby v ňom našiel tvorivú sebareflexiu. Sloboda pohybu bez zábran pre zdravotne postihnutého „vozičkára“ je otvorenou výzvou pre vlastné sebauplatnenie medzi inými. Pohyb ako prirodzená vlastnosť častice živej a neživej prírody, patrí aj telu človeka. Cez cítenie tela sa v ranom detstve formovalo vedomie. Uvedomenie si svojho tela a jeho pohyb v spoločensťve iných, je vo všeobecnosti určovaný zharmonizovaným sledom úkonov a vyjadruje celkové zdravie – slobodu vôle a myslenia. Ak sa pohyb vykonáva bez vzťahu k psychosociálnym potrebám nositeľa v prospech ostatných ľudí, čo môžeme často vidieť u pomáhajúcich profesiách (učitelia, lekári, sociálni pracovníci) a neberie sa ohľad na vlastné zdravie, takýto človek sa stáva neslobodný, je otrokom pracovnej činnosti. Pri konaní dobra pre druhých, aby sa predišlo syndrómu vyhorenia, treba myslieť aj na dobro pre seba. Vedieť žiť aj pre tento okamžik. Do etiky konania dobra pre iných treba zahrnúť aj seba, byť súčasťou spoločnosti. To oslobodzuje ducha z otroctva povinného konania láskavosti pre druhých ľudí.

Kolektívna monografia poskytuje veľa tvorivých podnetov na zamyslenie sa pri hľadaní odpovedí na etické otázky slobody a neslobody v súvislosti na reálne možnosti socializácie človeka v osobnom živote medzi svojimi blízkymi a ďalšími jedincami v rôznych oblastiach spoločenského života.

Antonín Kozoň

I.

ETIKA V PRIRODZENOSTI OSOBNOSTI ČLOVEKA – OTÁZKA SLOBODY V SOCIALIZÁCII

Ethics in the nature of human personality - the question of freedom in socialization

ANTONÍN KOZOŇ

Abstrakt

Autor sa zameriava na utváranie osobnosti človeka ako prirodzenej bytosti, kde jej biologické základy sú determinované v procese socializácie židovsko-kresťanskými atribútmi Lásky a Svetla a etickými princípmi Dobra. Ako ťažisko trojuholníka poukazujú na utváranie identity osobnosti a na možné poruchy. Pozornosť je venovaná predmetu sociálnej práci vo vzťahu k sociálnej politike, na reálne možnosti trojitej stránky prirodzenosti človeka: politiky, ekonomiky a morálky.

Kľúčové slova

osobnosť, identita, prirodzenosť človeka, etika, sloboda, Láska, Svetlo, Dobro, sociálna práca, sociálna politika

Abstract

The author focuses on the formation of a personality of a man as a natural being, where the biological fundamentals are determined in the process of socialization by the means of judeo-christian attributes of Love and Light and by the means of the ethical principles of the Good. As a center of a triangle, they point to the formation of the identity of a personality, and to the possible disorders. (As a center of this triangle stands the formation of identity of a man, with possible disorders of this process) Attention is also focused to the subject of Social work in its connection to the Social policy and to realistic possibilities resulting from the triadic nature (triadic foundation) of human nature: politics, economics and morality.

Keywords

personality, identity, human nature, ethics, freedom, Love, Light, Good, social work, social policy

Etika (*éthos*) sa v starom Grécku pôvodne vzťahovala na zvyky, obyčaje ľudí, či ešte aj na povahu ľudskej bytosti. V priebehu dejín sa systemizovala o zdôvodnené pravidla utvárania spoločenských vzťahov, ktoré determinujú správanie ľudí princípmi povinnosti a zodpovednosti za seba a iných určitými morálnymi pravidlami nesúce znaky spravodlivosti.

V tejto súvislosti môžeme povedať, že *„hoci bývajú etika a morálka v bežnej reči zamieňané a používané ako synonymá, je potrebné ich rozlišovať. Morálka predstavuje pravidlá ľudského správania, kým etika ako filozofická disciplína skúma podstatu a pôvod týchto pravidiel a hľadá zdôvodnenie, prečo je určité konanie dobré a vyžaduje sa od jednotlivých členov spoločnosti. Morálka býva prirovnávaná k životnej praxi, etika je potom reflexiou tejto praxe“* (Matel a kol., 2010). Preto naše zvažovanie o význame potreby slobody človeka sa bude zameriavať práve na filozoficko-psychologickú determináciu utvárania prirodzenosti osobnosti človeka v jeho ontogenéze v procese permanentne prebiehajúcej socializácie.

Prax sociálnej práce nevyhnutne vychádza z etických princípov, je etikou determinovaná ako psychoterapia, či iné medicínske disciplíny alebo pedagogika. J. Payne (1997, s. 144) tvrdí, že *„etika je pre psychoterapiu prospešná, pretože ukazuje smer jej pôsobenia.“* Obdobne sa to týka aj činnosti sociálnej práce, kde bytostná podstata človeka je v priamych sociálnych interakciách, pričom individualita jedinca je tak jedinečná, že sociálne prístupy sociálnej práce si vyžadujú aj pri všeobecných opatreniach špecifické indikácie vhodného zamerania. Majú anticipačný charakter. (Kozoň, 2010a).

1. PRIRODZENOSŤ ČLOVEKA V SOCIÁLNEJ PRÁCI

V minulosti, ešte v začiatkoch 19. storočia, si ľudia v situácii sociálnej a ekonomickej núdzy nevedeli mnohokrát pomôcť, pretože zákonitosti fungovania sociálno-ekonomického systému podľa M. Novaka (1996) boli ľudstvu ozrejmené až prostredníctvom odpovede na otázku o príčine bohatstva národov. Pôvod bohatstva nie je materiálny, spočíva v myslení ľudí, v ich kultúre a zvykoch. Tou príčinou je intelekt, jeho súčasť:

1. vynaliezavosť,
2. rozvíjanie a

3. tvorivosť ľudskej mysle.

Tieto tvoria ako tri nosné piliere základnú architektúru sociálnych systémov. Oslobodzujú medziľudské vzťahy medzi všetkým ľudskými bytosťami (a) od tyranie konkrétnymi politickými inštitúciami, (b) oslobodzujú od chudoby prostredníctvom špecifických ekonomických pravidiel a (c) oslobodzujú myslenie, predstavivosť a slobodu prejavu zavedením pluralizmu.

Našu pozornosť upútal predovšetkým tretí pilier – tvorivosť ľudskej mysle, kde veľké zastúpenie má aj sociálna práca. Svojou činnosťou sa dotýka bezprostrednosti človeka práve jej adjustačnou činnosťou socializácie. „*Zdroje tvorivosti spočívajú v tvorivom duchu invencie, disciplíny a poriadku. Primát ducha platí aj v ekonomike*“ (M. Novak, 1966, s. 65). Ak budeme pokračovať v uvažovaní nad ďalšími slovami M. Novaka, tak pri skutočnom oslobodení ľudí zo sociálno-ekonomickej núdze nemožno vnímať len niektorú časť trojitej stránky prirodzenosti človeka v politickej, ekonomickej a morálno-kultúrnej. Tieto trojitosti stránky sa premietajú rôznorodo aj do zamerania sociálnej práce. (Kozoň, 2010a).

2. VÝZNAM MORÁLKY A ETIKY

Objektom sociálnej práce sa stávajú predovšetkým psychosociálne a zdravotne postihnutí jedinci, kde činnosti sociálnej práce do popredia vystupuje význam morálnych hodnôt tým, že:

- Internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu osobnosti, a tým sa poskytuje stabilná rovnováha v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti osobnosti.
- Dáva subjektívnemu svetu vonkajšiu stabilitu, pocitom prešívania vierohodnosti vlastnej identity, čím sa reguluje sebahodnotenie a udržuje harmóniu medzi morálnymi kódmi a sebapresadzovaním v usporiadanom sociálnom prostredí v zmysle skutočnej slobody postihnutého jedinca.
- Hoci morálku možno pestovať rôznymi typmi výchovy, je nepredstaviteľná bez vrodenej schopnosti cítiť sa previnilo. Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov s poruchami správania, kde tento pocit viny je zdeformovaný, či u delikventného správania často neprítomný.

- Pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. Najskôr s matkou (atribút Lásky), neskoršie s mužskou autoritou otca (atribút Svetla) a sú základmi, ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov. U somaticky postihnutých jedincov ako keby bolo zvýraznené prešívanie pocitov viny za to, že je postihnutím narušená ich somato-psychická integrita, než je to u ostatných postihnutých jedincov.
- Pretože tieto vzory autorít boli z hľadiska formovania identity somato-psychického postihnutia dieťaťa ovplyvnené vedomou a nevedomou zodpovednosťou rodičov za postihnutie svojho dieťaťa, čím sa postihnuté dieťa stotožnilo a prevzalo pocity viny svojho postihnutia na miesto rodičov na seba mechanizmom prevrátenej projektívnej identifikácie, aby takto ich urobilo pre seba silnejšími, schopnejšími a seba závislejšim na sociálnom prostredí.
- Mnohokrát pocitmi viny zneistení rodičia a ich postihnuté dieťa, sa ťažšie orientujú v možnostiach pre úspešnú socializáciu kompenzáciou postihnutia ďalšími osobnostnými dispozíciami postihnutého dieťaťa.
- Praktická stránka činnosti sociálnej práce umožňuje objektívne zhodnotiť možnosti utvárania identity postihnutého jedinca, aby sa celková úzkostná emocionálna atmosféra v rodine s permanentnými previnilými pocitmi neistoty zmenila, dala náhľad rodičom na svoje možnosti a na reálne dispozície (aj latentné) postihnutého dieťaťa, aby jeho osobnostná identita bola pre postihnutého zrozumiteľná, mala pevné zakotvenie medzi blízkymi osobami. (Kozoň, 2010a).

3. ETIKA A MORÁLKA SOCIÁLNEJ PRÁCE

Sociálna práca neprotirečí sociálnej politike, pretože sociálna práca nevychádza zo sociálnej politiky, ale pohybuje sa v jej priestore, kde ohraničenia sú vo všeobecnosti určované morálnou a etickou stránkou. Sociálna práca nemôže byť v područí sociálnej politiky, pretože sociálna práca sa pridrižiava princípmi Caritas (t.j. lásky božej, ktorú ľudia zdieľajú) a nemala by slúžiť na vykrývanie nedostatkov sociálnej politiky, pretože sa tak stáva neslobodnou, nemôže rozvinúť svoju socializačnú podstatu, lebo mnohokrát

pri nedostatočných už základných prostriedkov ako dôsledok sociálnej politiky, slúži ako deravá sociálna sieť na záchranu sociálneho bytia zdravotne a psychosociálne postihnutých. Predmetom sociálnej práce je socializácia v prirodzenom prostredí časť trojitej stránky prirodzenosti človeka v politickej, ekonomickej a morálno-kultúrnej. A kde zostava stáť sociálna práca? Namiesto práce je pomoc, záchrana. Sociálni pracovníci sa dostávajú do role sociálnych pomocníkov, sociálnych záchranárov, ktorí sú často nedostatočne materiálne vybavený pri riešení dôsledkov rozporuplných politických a ekonomických rozhodnutí vládnucich elít a ich „morálky“ prezentované médiami ako sloboda prejavu.

Tak, ako sme na inom mieste uviedli (Kozoň, 2009, s. 11-12), sociálna práca je v základe činnosť s ľudskými atribútmi spolupatričnosti, pričom nemá presné vymedzené teoretické ohraňovania, čo môžeme považovať za určitú výhodu, pretože umožňuje tvorivé uchopenie riešenia konkrétneho problému v danej sociálnej situácii, nájsť pohotovo reálne riešenia, pretože nie je obmedzovaná nejakou teóriou, kde iné disciplíny vyčerpali z hľadiska svojho poznania možnosti riešenia daného problému človeka. Vstupnými kritériami pre sociálnu prácu sú etické princípy, právne normy a logika zákonitostí sociálno-psychologických postupov v citlivo vzájomne chápacej komunikácii. Mnohé veci sa dajú vo vysokoškolskej príprave sociálnych pracovníkov naučiť, ale talent – empatiu sociálnej práce musí mať človek sám v sebe, aby sa tréningom mohol stať virtuózom socializácie. (Kozoň, 2010a).

4. ETIKA – SMEROVANIE VZŤAHU SOCIÁLNEJ PRÁCE K ČLOVEKU

Vzťah sociálnej práce k človeku ako jedincovi spoločnosti nie je len (a v mnohých prípadoch nemôže byť) klientsky, pretože jedinec sa môže nachádzať v stave osobnej neslobody (dokonca tato osobná sloboda mu môže byť mocou štátu odňatá uväznením, pozn.). Jedna z foriem sociálnej práce – sociálna pomoc bez racionálneho zastúpenia reciprocitu (vd'ačnosti) vytvára nemožnosť zodpovedného konania jedinca a tento môže zostať v zajatí ešte väčšej osobnej neslobody, bez možnosti prejavu ľudskej prirodzenej potreby milovať a byť milovaný. Vychádzame z toho, že Láska potrebuje smerovanie a z tohto hľadiska sociálna práca nemá k jedincovi len klientsky vzťah, ale aj obsah

tútorskej formy. Láska je vo svojej podstate Teplo vzťahu, energetický potenciál motivácie, ktorú pre pravé naplnenie potrebuje, aby sa jedinec mohol na každom úseku svojej ceste životom vo Svetle videnia rôznych úskalí života so zodpovednosťou rozhodovať.

Sociálnej práci nepostačuje atribút Lásky, ale jej nevyhnutnou súčasťou je aj atribút Svetla, ktorý zviditeľňuje na ozrejmienie činnosť sociálnej pomoci, poradenstva, opatery, starostlivosti, intervencie, zaobchádzania, podpory, animácie, manažovania a atď., tým dáva citlivo a nekompromisne na vedomie, že na ceste životom nie je človek ako jedinec sám a nie je zbavený zodpovednosti za seba a za iných.

Pravá láska je nezištná a v tom je jej zhubnosť, lebo bez Svetla vedie k sebaláske, či na druhej krajnosti sebaobetujúcemu sebazničeniu. Týmto krajnostiam sa dá vyhnúť racionálnym uplatňovaním etických princípov, ktoré poskytujú možnosť utvárať prirodzenosť človeka: uvažovať a vyberať na základe vnútorného hlasu svedomia. Sociálna práca má byť svojou činnosťou tvorkyňou socializácie jej jedincov ako svojbytných bytostí, kde jedinečnosť poskytuje možnosť uplatnenia individualizovaných prístupov vzhľadom na sociálne možnosti. Sociálna práca je aj hľadanie najvhodnejšej cesty k naplneniu jedinca, jedincov v oblasti prirodzenosti ľudských potrieb k zodpovednosti za seba a iných v súlade s reálnymi možnosťami trojitej stránky prirodzenosti človeka: politiky, ekonomiky a morálky. (Kozoň, 2010a).

5. PRIRODZENOSŤ IDENTITY OSOBNOSTI ČLOVEKA A POTREBA ETIKY

Tézy Edith Jacobsonovej (in: G. a R. Blanckovi, 1993, s. 42) nám poskytujú vysvetlenie, že internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu osobnosti, a tým sa poskytuje stabilná rovnováha v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti. Dáva subjektívnemu svetu vonkajšiu stabilitu, pocitom prežívanie vierohodnosti vlastnej identity, čím sa reguluje sebahodnotenie a udržuje harmóniu medzi morálnymi kódmi a sebaapresadzovaním vo vyhradenom sociálnom prostredí. „Ďalšou univerzáliou je obava z pocitov viny a snaha uniknúť im. Hoci morálku možno pestovať rôznymi typmi výchovy, je nepredstaviteľná bez vrodenej schopnosti cítiť sa prevínilo" (Popper, 2004, s.

7). Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov s poruchami správania, kde tento pocit viny je zdeformovaný alebo u delikventného správania často neprítomný. Totiž pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. Najskôr s matkou, neskoršie s mužskou autoritou otca a sú základmi, ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov. Práve u somaticky postihnutých jedincoch ako keby bolo zvýraznené prežívanie pocitov viny, za to, že je postihnutím narušená ich somatopsychická integrita, než je to u ostatných postihnutých jedincov. Pretože tieto vzory autorít boli z hľadiska formovania identity somatopsychického postihnutia dieťaťa ovplyvnené vedomou a nevedomou zodpovednosťou rodičov za postihnutie svojho dieťaťa, čím sa postihnuté dieťa stotožnilo a prevzalo pocity viny svojho postihnutia na miesto rodičov na seba mechanizmom prevrátenej projektívnej identifikácie, aby takto ich urobilo pre seba silnejšími, schopnejšími a seba závislejšími na sociálnom prostredí. Mnohokrát pocitmi viny zneistení rodičia a ich postihnuté dieťa, sa ťažšie orientujú v možnostiach pre úspešnú socializáciu kompenzáciou postihnutia ďalšími osobnostnými dispozíciami postihnutého dieťaťa. Preto je veľmi vhodná odborná intervencia sociálneho pracovníka, ktorá umožní objektívne zhodnotiť možnosti utvárania identity postihnutého jedinca, aby sa celková úzkostná emocionálna atmosféra v rodine s permanentnými previnilými pocitmi neistoty zmenila, dala náhľad rodičom na svoje možnosti a na reálne dispozície (aj latentné) postihnutého dieťaťa, aby jeho osobnostná identita bola pre postihnutého zrozumiteľná, mala pevné zakotvenie medzi blízkymi osobami. (Kozoň, 2010a).

Neuropsychológ M. Dobeš (2004) uvádza, že pri vzniku a udržiavaní obrazu seba hrajú dôležitú úlohu oblasti somatickej perцепčnej kôry a ich prepojenie s motorickou kôrou. Pre fungovanie v prostredí sú dôležité mentálne modely seba v priestore. Pre udržiavanie koherencie sebaobrazu je dôležitá funkcia prefrontálnej asociačnej kôry. A tak sa dostávame do bezprostrednej blízkosti k limbickému systému, k emocionálnym nábojom, pocitom. Informácie o formovaní sebaobrazu v identitu vlastnej osobnosti pozostávajú zo zložiek sebaobrazu, ktorých prejavom pre existenciu sebaobrazu môže byť prinajmenšom niekoľko rozličných vecí (M. Dobeš, 2004, s. 90):

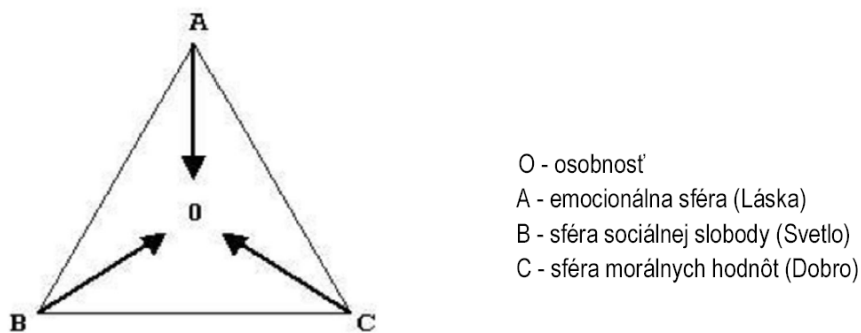
- Pociť vlastníctva a potrieb. Robím pohyb z vlastnej vôle. Niečo chcem.

- Pocit identity oddelenej od vonkajšieho sveta. To, že JA som.
- Pocit stálosti JA v čase. Mám svoju minulosť, prítomnosť i predstavy o budúcnosti.
- Sebapoznanie. Keď vidím svoj obraz, viem, že som to JA, a niekto iný (niečo iné).
- Autobiografická pamäť. Spomienky, ktoré som zažil. Fakty, ktoré ma charakterizujú.

6. UTVÁRANIE IDENTITY OSOBNOSTI

Z našej psychoterapeutickej praxe prinášame poznatky o depriváčnych faktoroch neláskavého prostredia bez jasných pravidiel súžitia v ranom detstve na nepriaznivý neskorší vývin s nezvratným patologickým priebehom. Pre prosociálne utváranie osobnosti dieťaťa je rozhodujúca jeho identita (obr. 1), ktorá je ťažiskom trojuholníka sfér A – emocionality (Láska), B - sociálnej slobody (Svetlo) a C - morálnych hodnôt a etiky (Dobro).

V tomto smere jedine rodina môže dať dieťaťu rodičovské teplo LÁSKY a jasnosť SVETLA v smerovaní jeho prvých krokov, pričom biologická identifikácia nie je významná. Dôležitú rolu zohráva bezpečie prostredia rodiny a dôvera dieťaťu v jeho cestu životom, čím sa rozširuje jeho vnútorná (osobnostná) sloboda pri rozhodovaní ako jeho DOBRO.

Obr. 1 Sféry vplyvu na rozvoj osobnosti mladistvého (A. Kozoň, 1987, 2006, 2010)

LÁSKA - emocionálna sféra (A), ktorá je prítomná vo vzájomnom vzťahu k blízkej osobe, priaznivo pôsobí na otvorenie genetických dispozícií

recipročného mechanizmu správania, ktoré v počiatočnej fáze sa prejavujú citom spolupatričnosti. Prostredníctvom iných a spolu s nimi sa môže jedinec úspešne zorientovať v rôznych sociálnych situáciách, osvojiť si názory, postoje, hodnoty a formovať si životnú filozofiu.

LÁSKA je vo svojej podstate TEPLLO vzťahu, energetický potenciál motivácie, ktorá pre pravé naplnenie potrebuje, aby sa jedinec mohol na každom úseku svojej ceste životom vo Svetle videnia rôznych úskalí života so zodpovednosťou rozhodovať.

Pre utváranie pravej podstaty osobnosti dieťaťa nepostačuje len atribút LÁSKY, ale jej nevyhnutnou súčasťou je aj atribút SVETLA, ktorý zviditeľňuje konanie. Tým sa dáva citlivo a nekompromisne na vedomie, že na ceste životom nie je človek ako jedinec sám a nie je zbavený zodpovednosti za seba a za iných - formuje sa kontrolný mechanizmus - svedomie ako súčasť DOBRA.

Pravá láska je nezištná a v tom je jej zhubnosť, lebo bez SVETLA vedie k sebaláske, či na druhej krajnosti sebaobetujúcemu sebazničeniu. Týmto krajnostiam sa dá vyhnúť racionálnym uplatňovaním morálnych pravidiel, ktoré poskytujú možnosť utvárať prirodzenosť človeka: uvažovať a vyberať na základe vnútorného hlasu svedomia.

SVETLO - sféra sociálnej slobody (B) predstavuje konkrétny priestor, v ktorom sa môže dieťa bez obáv pohybovať za prítomnosti láskavej osoby (rodiča) vo vytvorenej priaznivej emocionálnej atmosfére, ktorá mu poskytuje istotu bezpečia a oporu. Má predpoklady pre zapojenie sa do činnosti, napĺňalo očakávania okolia, osvojovalo si žiadané režimové požiadavky, a tým sa učilo hodnotám a spoločenským normám. Sociálna sloboda má mať taký priestor, aby sa jedinec v ňom nielen cítil bezpečne, ale aj toto bezpečie podľa svojich možností poskytoval iným. J. Klugerová (2010, s.45-7) poukazuje na význam bezpečia u dieťaťa na rozvoj jeho autonómnosti. V tomto zmysle tiež upozorňuje F. Klein (2001, s.226), že dieťa potrebuje usporiadaný životný, učebný a pracovný priestor, ktorý mu umožní osobný kontakt v dialógu, a tým trvalé a usporiadané sebarozvíjanie.

DOBRO - poznávacie (kognitívne) funkcie, ktoré sú nositeľmi etiky - sociálnych noriem a morálnych hodnôt (C), majú trvalé zakotvenie práve v emocionalite. Pocity sa predvedome priamo dotýkajú identity, skôr než si to

človek uvedomí. Do popredia vystupuje význam morálky tým, že internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu osobnosti, a tým sa poskytuje stabilná rovnováha v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti organizmu osobnosti. (Kozoň, 2011).

DOBRO dáva subjektívnemu svetu vonkajšiu stabilitu, pocitom prežívania vierohodnosti vlastnej identity, čím sa reguluje sebahodnotenie a udržuje harmóniu medzi etikou - morálnymi kódmi a sebahodnotovaním v usporiadanom sociálnom prostredí v zmysle skutočnej slobody jedinca. Napríklad pri vznikajúcej najťažšej forme poruchy správania (anetizmus) sociálne prostredie sa vyznačuje neprimeranou sociálnou slobodou (voľnosťou) vzhľadom na vek a celkové dispozície jedinca, ako aj chladnou emocionálnou sférou a morálnou nediferencovanosťou, či spoločensky nepreferovanou hodnotovou orientáciou. Taktiež nám naša prax ukázala, že pri nedostatočnej sociálnej slobode je najviac z osobnostných komponentov postihnutá emocionálna oblasť, pričom prichádza k trvalej emocionálnej insuficiencii. (Kozoň, 2011).

ZÁVER

V našom uvažovaní o etike a morálke vychádzame z myšlienkových asociácií tézy sv. Tomáša Akvinského „*Skutočná sloboda je usporiadaná sloboda*“. Jej usporiadanosť je daná etickými zásadami morálky, kde osobná sloboda človeka ako individua pri rôznych rozhodovaniach je (a má byť) procesom myslenia, ktorého smerovanie sa má viesť k zachovaniu zmyslu pre zodpovednosť aj vo víre udalostí ako Dobro v zmysle mravných princípov Caritas a rozvíjať ich ako schopnosť. (Kozoň, 2010a). „*Želaním židov i kresťanov, stvorených na obraz svojho Stvoriteľa, je ísť za svetlom (spoznávať), budovať spoločenstvo (milovať) a využívať predstavivosť meniacom sa svete (tvoriť) - v bolesti úsudku.*“ (M. Novak, 1966, s.81).

Literatúra

- [1] AKVINSKÝ, Tomáš. 2008. *O stvoření*. Praha : KRYSTAL OP, 2008. 80 s. ISBN 978-80-87183-03-8.

- [2] BLANCKOVI, R. a G. 1993. *Ego-psychologie: teorie a praxe*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1993. 207 s.
- [3] DOBEŠ, M. 2005. *Základy neuropsychologie*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005. 106 s. ISBN 80-967182-4-X.
- [4] HEJDIŠ, Milan, KOZOŇ, Antonín. 2012. *Spoločenské dôsledky (ne)bezpečnosti jednotlivca v podmienkach obmedzenej osobnej slobody*. Zborník referátov z 5. medzinárodnej konferencie „Bezpečná Evropa 2012, Vysoká škola Karlovy Vary, Karlovy Vary 15.10.2012.
- [5] KOZOŇ, Antonín. 2010. *Patopsychológia psychopatológia postihnutých v socializácii*. Trenčín : SpoSoIntE, 2010. 174 s. ISBN 978-80-970-7-5.
- [6] KOZOŇ, Antonín. 1999. *Príbehy ľudí s neurózou. Kazuistiky z hlbinej psychoterapie nezamestnaných*. Trnava : PC, 1999. 112 s. ISBN 80-968127-1-8.
- [7] KOZOŇ, Antonín. 2011. *Rodičia - Láska a Svetlo pre dieťa*, ss.49-58. In : Hejdiš, M., Kozoň, A., Paľun, M. (eds.). *Profesionálna rodina*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 142 s. ISBN 978-80-89533-03-9.
- [8] KOZOŇ, Antonín. 2009. *Sociálna práca s rizikovým klientom*. Trenčín : SpoSoIntE, 2009. 68 s. ISBN 978-80-970121-6-8.
- [9] KOZOŇ, Antonín. 2010a. *Sociálna politika a prirodzenosť človeka v etike sociálnej práce - rozprava o Láske a Svetle*. In : MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010a. 413 s. ISBN 978-80-89271-89-4.
- [10] KLEIN, F. - MEINERTZ, F. - KAUSEN, R. 2001. *Liečebná pedagogika*. Bratislava : Sapienta, 2001. 227 s. ISBN 80-967180-6-1.
- [11] KLUGEROVÁ, Jarmila. 2011. *Ústavná výchova a profesionálna péča*. In Hejdiš, M., Kozoň, A., Paľun, M. (eds.). *Profesionálna rodina*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011. 142 s. ISBN 978-80-89533-03-9. ss.43-49.
- [12] MÁTEL, Andrej a kol. 2010. *Etika sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 183 s. ISBN 978-80-89271-85-6.
- [13] NOVAK, Michael. 1996. *Filozofia slobody. Program pre ľud na ceste k slobode*. Bratislava : Charis, 1996. 172 s. ISBN 80-88743-16-8.
- [14] PAYNE, Jan. 1996. *Etika a psychoterapia*, s. 141-151. In : Vymětal, Jan a

kol. *Obecná psychoterapie*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1996.
296 s. ISBN 80-86123-02-2.

- [15] POPPER, M. 2004. *Dva uhly pohľadu na prirodzenosť človeka*.
Anthropos (Časopis pre humanitné a sociálne poznanie), 2004, 1, s. 5-8.

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Nám. 1. mája 1

810 00 Bratislava

E-mail: antonin@kozon.cz

II.

SOCIÁLNA SLOBODA, SOCIÁLNA NESLOBODA A OTÁZKY (NE)ETIKY

The social freedom, social unfreedom and question (non)morality

MILAN HEJDIŠ, ALICA HEJDIŠOVÁ

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá pojmami sociálna sloboda a sociálna nesloboda vo vzťahu k etike a morálke súčasného života v prostredí ľudských sociálnych systémov. Pojem sociálna sloboda je pojmom opomínaným, pojem sociálna nesloboda nemá svoj vnútorný koncept a otázky etiky (morálky) sú na okraji záujmu moci mocných a absolútneho boha - peňazí. Autor príspevku sa ďalej pokúša pojem sociálnej neslobody vyjadriť vo vzťahu k jednotlivcovi, skupine, komunite, ako aj vo vzťahu k priestoru, v ktorom môže byť sociálna nesloboda vnímaná ako protipól kategórie slobody.

Kľúčové slová

Sociálna nesloboda. Sloboda. Nevyhnutnosť. Jednotlivec. Skupina. Komunita. Etika

Abstract

The contribution deals with terms of social freedom and social unfreedom in relation to ethics and morality of current living in the environment of human social systems. The term of social freedom is neglected concept, the term of social unfreedom does not have an inner concept and issues of ethics (morality) are marginalized by the power of the mighty and by absolute god-money. The author of the contribution further attempts to express the concept of the social unfreedom in relation to individual, group, community, as well as in relation to the space in which social unfreedom can be seen as an antipole category of freedom.

Key words

Social unfreedom. Freedom. Inevitability. Individual. Group. Community. Ethics (morality).

Pojem sociálna (ne)sloboda je novum v sociálnej práci na Slovensku objavením sa v sociálnych sieťach oznámením konferencie Sociálna nesloboda,

ktorá sa konala vo februári roku 2012 v priestoroch Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety a ďalej, tejto videokonferencie Etické otázky sociálnej (ne)slobody. Formálna existencia pojmov a neexistencia ich obsahov dáva priestor na vyjadrenie nekonformného názoru, nakoľko nie je nič jednoduchšie ako nekonformný názor v prostredí úzkeho diskusného klubu.

Vyjadriť sa nekonformne, verejne, aj prostredníctvom konferencií, znamená riskovať svoju odbornú kompetenciu a prijať často aj veľmi ambivalentné postoje k povedanému či napísanému.

Znamená to vyjadrovať sa aj v súvislostiach, ktoré sú súčasťou klímy v spoločnosti neprijateľné, ku skutočnostiam, ktoré existovali v reálnom priestore a čase, v reálnom živí a prežití.

Existujú ešte aj v súčasnom prežívaní odchádzajúcich generácií (ktoré nikto ani nevypočuje, ani im nevenuje pozornosť!..., sú finančnou príťažou pre spoločnosť!?,..., je ich prirodzený odchod skôr prínosom pre súčasnosť!?) a zároveň prichádzajúcich nových túto skúsenosť nemajúc, ale zaryto diskutujúc a obhajujúc realitu súčasnosti, ktorá nemá čo povedať minulosti, pretože s ňou odmietajú komunikovať. Téma minulosti nie je spoločenský „in“, je to spoločenský „out“.

Minulosť neexistuje!?,..., existuje len budúcnosť bez ..., bez čoho?..., bez ľudskosti a empatie?, ...bez slobody či neslobody?..., skúsme byť teda nekonformní, téma to sama o sebe ponúka... čo teda môžeme povedať (napísať) o pojmoch témy konferencie... v akých súvislostiach môžeme o nich uvažovať ...

1. K POJMU SLOBODA

Filozofická kategória, spoločenské „out“ akoby nahradené pojmami úspech a peniaze, podnikanie bez zábran, drahý oblek, byt, auto, excelentný facelift... naozaj je...? Aj preto pohľad na slobodu v plynutí času.

Rok 1982

Sloboda a nevyhnutnosť z pohľadu marxizmu - leninizmu ako: „...filozofická kategória, ktorá vyjadruje vzájomný vzťah medzi činnosťou ľudí a objektívnymi zákonmi prírody a spoločnosti ...“ (Frolov a kol., 1982, s. 407).

Rok 1994

Svoboda, z pohľadu kresťanského ako: „...jeden z charakteristických rysů lidské bytosti, vedle rozumu nejvyšší atribut člověka. U Aristotela chápána jako nezávislost na jiných co do prostředků k životu (vnější svoboda), u stoiků jako zbavenost vášní, které člověka zotročují (vnitřní svoboda, svoboda vůle). Křesťanství zdůrazňuje možnost osvobození od sil, na nichž člověk závisí a z nichž má strach (zejména z nadlidských mocností a ze smrti). V novověku byla vyzdvižena politická svoboda, chápána jako zákaz nutit k něčemu jedny lidi druhými. Moderní filosofie se zabývá souvislostí mezi svobodou a odpovědností. Na obtížnost a nepohodlí svobodného života upozornil Nietzsche. V existencialismu znamená svoboda především prázdnotu a osamělost člověka, který je odsouzen ke svobodě (Sartre)...“

Nietzsche rozlišil „svobodu od“ a „svobodu k“. Svoboda není jen nepřítomnost omezení a pouze člověk, kterému o neco jde, může být svobodný. Volba mezi stejně špatnými možnostmi není svobodná. Zklamání z některých důsledků vnějšíkově chápané svobody (dravost, sobectví, korupce atd.) často zneužívají totalitní demagogové, přesto patří svoboda v současné společnosti k nejdříve sdíleným hodnotám. Jakmile by se však stala samozřejmostí, o níž se nemí třeba starat, je (vnější) svoboda vždy okřežena, a to z různých stran: „Bez ostražitosti není svobody (Thukydidés)...“ (Sokol, 1996, s. 363-364).

Rok 1996

Svoboda, z pohľadu sociologického ako: „...v nejširším smyslu možnost jednat, jak chci. V tomto smyslu zahrnuje svoboda libovůli a tvoří protiklad k nutnosti jako k donucení jednat tak či onak...“ (Maříková a kol, 1996, s. 1254).

Rok 2001

Svoboda občanská (civil liberty), opětovne z pohľadu sociologického ako: „...prostor jednání, který si za současného respektování platných sociálních norem vytváří sám jedinec jakožto občan nějakého celku. Pojem „liberté civile“ pochází od J.J. Rousseaua. Svoboda občanská spočívá v tom, že člověk má jako občan schopnost poznat a dodržovat ty zásady jednání, které jsou nutné pro svobodu a život bližních v obci...“ (Jandourek, 2001, s. 244).

Svoboda přirozená (freedom, liberty), ako: „...prostor jednání, kterým lidé

disponují před tím, než se navzájem zaváží k respektování společně ustanovených norem, hodnot a forem uspokojování potřeb. Pojem pochází od J.J. Rousseaua. Svoboda přirozená je schopností přirozeného člověka splnit si v rámci svých sil přání vycházející z jeho nereflektované pudové struktury...“ (Jandourek, 2001, s. 244).

Rok 2004

Svoboda (freedom) z pohľadu psychologického ako: „...*pocit jedince, že veškeré rozhodování má ve svých rukou, že vnější vlivy hrají v jeho chování pranepatrnou roli...*“ alebo „...*stav, kdy jedinec není v situaci neuspokojené potřeby, v situaci bolesti či utpení, které jej omezují či zaměřují jeho jednání úzkym směrem...*“ (Hartl, Hartlova, 2004, s. 577).

Rok 2012

Sloboda, z pohľadu sociálnej práce ako: „...*právo primeranej existencie jednotlivca v globalizovanej spoločnosti bez ohrozenia svojich základných životných potrieb...*“ (Hejdiš, 2012).

2. K POJMU SOCIÁLNA SLOBODA

Sociálna práca nemá definíciu pojmu sociálnej slobody, pričom sa autor oprávnene obáva, že ani iné spoločenské vedy. Skúsme však nekonformne nahliadnuť do myslenia iných a hľadať obsah pojmu.

Rok 1918

“...čo sa dnes v najväčšom rozsahu prehliada, keď sa hovorí o sociálnej otázke alebo sociálnych požiadavkách, je to, že sociálnu otázku nie je možné vôbec uchopiť primerane požiadavkám našej doby bez intímnejšieho poznania ľudskej bytosti. Môžeme si vymyslieť sociálne programy aké chceme, môžeme takto ešte chcieť privodiť ideálnu sociálnu situáciu, všetko to musí zostať neplodné, keď sa nevychádza z toho, že sa chápe človek ako taký, keď sa nevychádza z intímnejšieho poznania človeka...”, nakoľko je potrebné “...sucho a energicky priznať, že človek je súčasne sociálnou a antisociálnou bytosťou, to je základnou požiadavkou sociálneho poznania človeka...”, no človek zároveň aj hovorí, že: “...snažím sa o to, stať sa sociálnou bytosťou - človek to

aj musí hovoriť, lebo bez toho, aby bol sociálnou bytosťou, by vôbec nedokázal správne s ľuďmi spolunažívať. Ale zároveň je v ľudskej prirodzenosti neprestajne proti sociálnosti bojovať, neprestajne byť antisociálnou bytosťou..." (Steiner, 1918).

Rudolf Steiner (1861–1925) vyštudoval prírodné vedy a matematiku na Technickej vysokej škole vo Viedni. Čoskoro, po začiatku štúdia, sa začal zaoberať prírodovedeckým dielom J. W. Goetheho a stal sa jeho znalcom do takej miery, že ako dvadsaťjedenročnému mu pripadla úloha vykonať veľké komentované vydanie Goetheho prírodovedeckého diela a od roku 1890 sa stal pracovníkom Goetheho a Schillerovho archívu vo Weimare.

Po prvej svetovej vojne Steiner okruh svojich iniciatív ešte rozšíril, poriadal pedagogické, lekárske a poľnohospodárske semináre a navrhol reformu sociálneho života (sociálna trojčlennosť).

Spoločnosť chápal ako sociálny živý organizmus, ktorý má dynamickú povahu a neustále je v pohybe. Tento sociálny organizmus je obrazom človeka vo svojich troch článkoch. Vonkajším impulzom pre formulovanie myšlienky sociálnej trojčlennosti bola prvá svetová vojna, rozpad monarchie, nástup bolševizmu v Rusku, ekonomické a spoločenské otrasy po prvej svetovej vojne. Nadviazal na ideály francúzskej revolúcie: sloboda, rovnosť a bratstvo.

Každý z ideálov slobody, rovnosti a bratstva má teda svoje oprávnené pôsobenie len v určitej konkrétnej spoločenskej oblasti.

Sociálna trojčlennosť je sociálny model, spočívajúci na princípe rozdelenia chodu spoločnosti na tri relatívne samostatné oblasti:

- a) kultúrne-duchovnú,
- b) právne-politickú,
- c) hospodársku oblasť.

Považoval ich za reálne hodnoty a ciele vývoja ľudstva. Ideálom francúzskej revolúcie dal Steiner konkrétne určenie a náplň:

- a) sloboda - v oblasti kultúrno - duchovnej,
- b) rovnosť - v oblasti politicko - právnej,
- c) bratstvo - v hospodárskom živote,

pričom platí, že

- a) v kultúre - rozhodujú jedinci,
- b) v politike - rozhodujú všetci,
- c) v ekonomike - rozhodujú skupiny odborníkov (Sulík, 2011)

Sulík (2011) ďalej uvádza, že trojčlennosť môžeme identifikovať na úrovni sveta, štátu, regiónu, podniku, organizácie, rodiny, človeka. Tento systém nazval Steiner trojčlennosť sociálneho organizmu alebo zjednodušene tiež *sociálna trojčlennosť*. Jej podstatou je dosiahnuť spravodlivejšie spoločenské usporiadanie dosiahnutím správneho pomeru ľudských práv a povinností (slobody a zodpovednosti).

Realizácia myšlienok trojčlennosti sociálneho organizmu bola prijímaná rozporuplne, nakoľko prednášky pre verejnosť podnietili vznik podnikových rád, ktoré mali spolurozhodovať o výrobných procesoch, riadení a organizovaní výroby v partnerskom vzťahu s majiteľmi tovární. Netreba zdôrazňovať, že tvrdý odpor kládli majitelia podnikov, ale aj odbory (Sulík, 2011).

... pozná sociálna práca myšlienky trojčlennosti sociálneho organizmu? ... sú myšlienky Steinera známe verejnosti alebo iba úzkej skupine odborníkov, ktorú nikto z mocných sveta (vlastníkov) neberie vážne alebo so zjavným odporom dnes, rovnako ako v minulosti?

Rok 2005

Škobla (2005) uvádza, že: "...myšlienka sociálnych práv bola uvedená do života spoločne s revolučnou ideou vytvorenia národných štátov, ktoré mali začiatkom 20. storočia nahradiť „starý dobrý“ svet dynastických monarchií. Politickou stratégiou novovytvorených národných štátov bolo opierať svoju legitimitu o širokú ľudovú podporu, čo vytvorilo podmienky pre zavedenie demokratických inštitúcií a celkovú demokratizáciu spoločnosti...".

Škobla (2005) ďalej konštatuje, že síce v Západnej (a snád' aj v dnešnej strednej - poz. autora) Európe sa postupne rozvinul model „sociálne zodpovedného štátu“, no na rozdiel od politických práv sa sociálne práva nikdy plne nepremietli do filozofie ústavných princípov garantujúcich autonómiu jednotlivca. Škobla (2005) sa ďalej odvoláva na názor Cécile Fabrovej, ktorá vo svojej štúdii *Ústavné zakotvenie sociálnych práv* zdôvodňuje, prečo je potrebné uznať ľudské bytosti za univerzálnych nositeľov sociálnych práv, a

prečo je potrebné sociálne práva ukotviť v ústavách národných štátov. Irituje ju paradigma hlavného prúdu klasických teórií demokracie, podľa ktorej sa demokratické systémy zakladajú na uznaní a zakotvení individuálnych politických práv, pričom otázka sociálnej spravodlivosti je považovaná za marginálnu alebo dokonca nepatričnú samotným otázkam demokracie.

Pozorný čitateľ iste neprehliadol liberalizmus v predchádzajúcich riadkoch, ale Škobla (2005) záverom svojej úvahy konštatuje, že: *"...skvelým príkladom ilustrujúcim limity liberalizmu je podľa Žižeka (pozri napr. Slavoj Žižek, V. Lenin: Revolution at the Gates) východná Európa po roku 1990, po páde reálneho socializmu. Zo dňa na deň tu boli ľudia uvrhnutí do sveta „slobody politickej voľby“ - v skutočnosti ani raz sa ich nikto nespýtal, či je to presne tá forma slobody, ktorú si skutočne želajú. Ľuďom sa povedalo, že vstupujú do vysnívaného kráľovstva politickej slobody a potom boli informovaní, že táto sloboda zároveň znamená divokú privatizáciu, odbúravanie sociálnych systémov atď. Pravda je, že ľudia nemali možnosť skutočného výberu. Jednoducho boli uvedení do novej situácie, v ktorej boli konfrontovaní s vopred pripraveným diapazónom možností (kresťansko-demokratická strana, konzervatívna strana, sociálna demokracia atď.)...."*

Rok 2007

Portál EuroInfo (<http://www.euroinfo.gov.sk>, 2007) a portál EUROPA.eu (<http://eur-lex.europa.eu>) na svojich stránkach v roku 2007 uviedli plné znenie tzv. Lisabonskej zmluvy (Lisabonská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, podpísaná v Lisabone 13. decembra 2007), v ktorej sa v čl. 1a hovorí, že: *"...Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi..."*

Ďalej obsahuje aj článok 2 a myslíme si, že je potrebné ho uviesť celý, nakoľko obsahuje štyri základné tézy (slobody), a to: voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu, čo je prostredníctvom jeho znenia vyjadrené nasledovne:

Článok 2

1. *Cieľom Únie je presadzovať mier, svoje hodnoty a blaho svojich národov.*
2. *Únia ponúka svojim občanom priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti bez vnútorných hraníc, v ktorom je zaručený voľný pohyb osôb spolu s príslušnými opatreniami týkajúcimi sa kontroly na vonkajších hraniciach, azylu, prisťahovalectva a predchádzania trestnej činnosti a boja s ňou.*
3. *Únia vytvára vnútorný trh. Usiluje sa o trvalo udržateľný rozvoj Európy založený na vyváženom hospodárskom raste a cenovej stabilite, o sociálne trhové hospodárstvo s vysokou konkurencieschopnosťou zamerané na dosiahnutie plnej zamestnanosti a sociálneho pokroku, ako aj o vysokú úroveň ochrany životného prostredia a zlepšenie jeho kvality.
Podporuje vedecký a technický pokrok.
Bojuje proti sociálnemu vylúčeniu a diskriminácii a podporuje sociálnu spravodlivosť a ochranu, rovnosť medzi ženami a mužmi, solidaritu medzi generáciami a ochranu práv dieťaťa.
Podporuje hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť a solidaritu medzi členskými štátmi.
Rešpektuje svoju bohatú kultúrnu a jazykovú rozmanitosť a zabezpečuje zachovávanie a zveľaďovanie európskeho kultúrneho dedičstva.*
4. *Únia vytvorí hospodársku a menovú úniu, ktorej menou je euro.*
5. *Únia vo vzťahoch so zvyškom sveta potvrdzuje a podporuje svoje hodnoty a záujmy a prispieva k ochrane svojich občanov. Prispieva k mieru, bezpečnosti, trvalo udržateľnému rozvoju Zeme, k solidarite a vzájomnému rešpektovaniu sa národov, k voľnému a spravodlivému obchodu, k odstráneniu chudoby a k ochrane ľudských práv, najmä práv dieťaťa, ako aj k prísnemu dodržiavaniu a rozvoju medzinárodného práva, najmä k dodržiavaniu zásad Charty Organizácie Spojených národov.*
6. *Únia dosahuje svoje ciele primeranými prostriedkami podľa rozsahu, v akom boli na ňu zmluvami prenesené príslušné právomoci...*

Rok 2008

Čaplovič (2008) konštatoval, že: „...Programové vyhlásenie vlády sa stotožňuje s termínom európsky sociálny model. V tomto duchu sa spracovala aj Dlhodobá vízia slovenskej spoločnosti. Diskusie o účinných sociálnych

modeloch majú priniesť novodobý rozmer solidarity, ktorá umožní odstrániť bariéry medzi členskými štátmi EÚ a čo najviac sa priblíži potrebám občana...“ a ďalej dodáva, že: „...európsky sociálny model nabera na význame v čase globálnej finančnej a ekonomickej krízy, ktorá je oveľa horšia ako kríza v tridsiatych rokoch minulého storočia. Politická vôľa spolupracovať a rôznorodosť prístupu zúčastnených štátov nedávali v minulosti reálnu šancu širšiemu zosúladeniu v sociálnej oblasti...“ a je teda toho názoru, že: „...až Lisabonská zmluva dôkladne určila, že Európa je založená na právach a hodnotách, na slobode, solidarite a bezpečnosti. Zachovávajú sa a posilňujú sa „štyri slobody“: individuálna, politická, hospodárska a sociálna sloboda všetkých európskych občanov...“

Treba si všimnúť aj ďalšie konštatovanie (Čaplovič, 2008), že: *„...ultraliberálne reformné pokusy boli a sú európskym tradíciám cudzie. Súčasnosť dokazuje, aké sú vzdialené humanizmu a sociálnej vyváženosti, prehlbujú priepasti medzi regiónmi a občanmi. Ignorovanie významu štátu, vyváženosti verejného i súkromného sektoru, spoliehanie sa na trhovú samovývoj a odmietanie vyváženosti uplatňovaných trhových pravidiel so štátnymi regulačnými opatreniami v prospech občanov dovedlo svet do súčasnej situácie. Blahobyť pre horných desaťtisíc a vzrastajúca chudoba ohrozujú sociálny zmier a stabilitu spoločnosti i civilizácie...“* nakoľko *„...trh vie efektívne tvoriť zdroje, ale nevie ich spravodlivo rozdeľovať...“* pretože *„...harmonický a udržateľný rozvoj spoločnosti nesúvisí iba s otázkou ekonomického rastu, ale aj s otázkou prerozdeľovania zdrojov a sociálnych práv. Trhové hospodárstvo musí mať aj sociálny, ekologický, vedomostný a humanizujúci rozmer. Život ukázal, že izolované vnímanie pružnosti trhu práce je len slepou uličkou fetišu ekonomického rastu. Vedie k väčšej ekonomickej neistote zamestnancov, nerovnosti, nezabezpečuje plnú a najmä produktívnu zamestnanosť...“*

3. K POJMU SOCIÁLNA NESLOBODA

Captivity - pojem, ktorý vyjadruje zajatie, zotročenie, ale aj podriadenie sa, podrobenie sa, vynútenú kontrolu ostatných (www.thefreedictionary.com).

Zaujímavé hlavne výraz vynútená kontrola ostatných. Skrýva v sebe sociálnu neslobodu? Skúsme hľadať!

Rok 2001

Saving Lives, Enriching Life: Freedom as a Right, and a Moral Good was published in January 2001 only on this web site (<http://hawaii.edu>). It is the keystone of the ideas and findings here regarding national poverty, famine, genocide and mass murder, and war. It should be the first stop for those who wish to study or survey this site's documents (Rummel, 2001).

A môžeme pokračovať: „...miliardy ľudí žijú bez slobody, ako je uvedené v tab. 1.1. Sú to doslova otroci, kupovaní a predávaní alebo efektívni otroci svojich vlád... aj v krajinách, ktoré sú čiastočne slobodné, môžu byť svojvoľne zatknutí, vystavení mučeniu, odsúdení bez spravodlivého procesu, sledovaní, popierané sú ich základné práva iba na základe ich rasy, náboženstva alebo národnosti...“ (Rummel, 2001)

Tab. 1: Sloboda v roku 1999

Table 1.1			
How Many people were Free in 1999			
Rating+	Nations	Total (bil.)	%
Free	85	2.34	39
Partially Free	59	1.50	25
Unfree	48	2.10	36

Zdroj: R. J. Rummel : Saving, Lives Enriching Live, 2001

...a ešte konštatovanie z knihy: „...záver z celého výskumu je ten, že čím majú ľudia viac slobody, tým je v nich menej kolektívneho násillia a potreby vojny (sociálnej neslobody - poz. autora)...“ (Rummel, 2001).

Rok 2011 - 1.8.2011

„...Taiwanská spoločnosť Foxconn, najväčší zmluvný výrobca počítačov, komponentov a spotrebnej elektroniky, plánuje nasadiť do výroby nezanedbateľný počet robotov nahrádzajúcich ľudských zamestnancov. Podľa čínskej agentúry Xinhua to v piatok na internej akcii Foxconnu uviedol zakladateľ spoločnosti Terry Gou.

Podľa vyjadrení analytikov pre agentúru Reuters sú hlavným dôvodom takéhoto kroku zvyšujúce sa náklady na pracovnú silu v Číne, kde Foxconn zamestnáva veľkú väčšinu svojich zamestnancov.

V súčasnosti má Foxconn podľa Xinhua 1.2 milióna zamestnancov, z toho 1 milión v Číne, a 10 tisíc robotov. Do konca budúceho roka sa má počet robotov zvýšiť na 300 000 a do troch rokov na 1 milión.

Foxconn pôsobí aj na Slovensku a v Českej republike. V závode pri Nitre vyrábajúcom LCD televízory zamestnáva približne 3000 ľudí, v Českej republike v továrňach v Pardubiciach a Kutnej Hore vyrába okrem iného počítače a podľa dostupných informácií zamestnáva viac ako 10 tisíc ľudí...“ (<http://www.dsl.sk>)

Rok 2012 - 7.2.2012

„...Výrobca LCD televízorov Foxconn v Nitre prepustil 473 zamestnancov. Hromadné prepúšťanie, ktorého dôvodom bol pokles objednávok, sa skončilo. Vo firme zostalo pracovať 1 300 ľudí, informovala agentúru SITA hovorkyňa Foxconnu Helena Windisch.

"Naším cieľom bolo minimalizovať dopad nepriaznivej hospodárskej situácie na interných zamestnancov," doplnila.

Pre prepustených zamestnancov spoločnosť pripravila v spolupráci s nitrianskym úradom práce podporné aktivity. Úrad práce si dočasne zriadil mobilné pracovisko priamo v priestoroch firmy.

„Oddelenie ľudských zdrojov poskytovalo poradenstvo v otázkach aktuálnych pracovných ponúk na trhu práce, k dispozícii boli aj kontakty na personálne agentúry, poradenstvo pri príprave životopisu a pomoc s prípravou na pracovný pohovor,“ uviedla Windisch. Nonstop fungovala telefonická služba „hotline“ a k dispozícii bol aj psychológ...“ (<http://ekonomika.sme.sk>)

Rok 2000

Kto bude prvá veľká skupina zamestnancov, ktorá bude kompletne nahradená robotmi? Šance sú, že to budú piloti. Už dnes sú v kokpite roboty: auto-piloty. Ideme rapidne do bodu, keď budú môcť lietadlá samostatne vzlietnuť, letieť do ich cieľov a pristáť bez ľudského zásahu. Lietadlá používajú radar na videnie, a radar je tu viac ako pol storočia. Piloti sú náchylní robiť ľudské chyby (ľudský faktor) a sú neuveriteľne drahí pre aerolínie. Eliminácia pilotov sa stane v roku 2015 (Brain, 2003).

Keď sa pozrieme na prehľad (sčítanie v USA) z roku 2000, môžeme vidieť veľkosť problému. Vychádzajúc z prieskumu, v roku 2000 pracovalo 114 miliónov zamestnancov pre 7 miliónov firiem. Zamestnanci priniesli ročne domov na mzdách skoro 4 trilióny dolárov. Tu je prehľad podľa priemyslu:

Tab. 2: Americké pracovné miesta podľa prehľadu z roku 2000

NAICS	Industry	Employees	Wages (\$1,000)
11	Forestry, fishing, hunting, and agriculture supp	183,565	4,682,533
21	Mining	456,128	22,091,246
22	Utilities	655,230	40,650,836
23	Construction	6,572,800	239,910,149
31-33	Manufacturing	16,473,994	643,953,798
42	Wholesale trade	6,112,029	270,122,206
44-45	Retail trade	14,840,775	302,552,506
48-49	Transportation & warehousing	3,790,002	125,592,421
51	Information	3,545,731	209,393,800
52	Finance & insurance	5,963,426	346,805,452
53	Real estate & rental & leasing	1,942,046	59,212,092
54	Professional, scientific & technical services	6,816,216	362,008,229
55	Management of companies & enterprises	2,873,521	211,361,063
56	Admin, support, waste mgt, remediation services	9,138,100	210,281,063
61	Educational services	2,532,324	61,923,347
71	Arts, entertainment & recreation	1,741,497	43,203,906
72	Accommodation & food services	9,880,923	125,581,836
81	Other services (except public administration)	5,293,399	109,876,770
	Total	114,064,976	3,879,430,052

Zdroj: <http://marshallbrain.com/robotic-nation.htm>

Brain (2003) ďalej konštatuje: „...keď sa pozriete na túto tabuľku, je ľahko pochopiteľné, že tu bude obrovská strata pracovných miest zhruba v rokoch 2040 až 2050, ako sa roboty začnú presadzovať na pracoviskách. Napríklad:

- skoro každá práca na stavbe môže byť robená robotom. To je okolo 6 miliónov stratených miest,
- skoro každá výrobná práca môže byť robená robotom. To je 16 miliónov stratených miest,

- skoro každá prepravná práca môže byť robená robotom. To je okolo 3 miliónov stratených miest,
- veľa veľkoobchodných a obchodných miest môžu robiť roboty. To je možno až 15 miliónov stratených miest,
- skoro každá hotelová a reštauračná práca môže byť robená robotom. To je 10 miliónov stratených miest.

Keď si to všetko spočítate, je to strata cez 50 miliónov pracovných miest v prospech robotov. To je konzervatívny odhad. Približne v roku 2050 je veľmi pravdepodobné, že viac ako polovica pracovných miest v USA bude obsadená robotmi...“ (Brain, 2003).

Rok 2012 - 30.1.2012

„...Slovensko pred úplným rozvratom verejných financií zachráni len vytvorenie desaťtisícok nových pracovných príležitostí. Problémom je, že tejto otázke sa politici venujú minimálne. Podľa odborníkov východisko existuje - okrem iného aj v oblasti služieb obyvateľstvu...“ (Pacherova, 2012). A ďalej konštatuje: „...výsledkom neplodných debát je rekordná nezamestnanosť, ktorá sa v decembri vyšplhala takmer na 14 percent, čo je najviac od roku 2004. V evidencii Ústredia práce je dnes vyše 360-tisíc občanov, ktorí by mohli okamžite nastúpiť do zamestnania, keby sa pre nich nejaké našlo. Len za posledný rok ich tam pribudlo 27-tisíc a 15-tisíc navýšilo štatistiku dlhodobo nezamestnaných. Ešte hrozivejší je údaj, že viac ako 100-tisíc evidovaných ľudí vo svojom živote neodpracovalo ani deň...“

A ďalej: „...vysoká nezamestnanosť trápi celý svet. Podľa Medzinárodnej organizácie práce ILO je momentálne na planéte asi 200 miliónov nezamestnaných. Najnovšia výročná správa organizácie konštatuje, že aby sa zabezpečil "udržateľný rast so zachovaním sociálnej súdržnosti", v najbližšom desaťročí by muselo každoročne pribúdať aspoň 40 miliónov nových pracovných miest. "Svet teda musí reagovať na naliehavú potrebu vytvoriť počas nasledujúcej dekády až 600 miliónov produktívnych miest," píše sa v správe...“ (<http://spravy.pravda.sk>).

Okrem toho správa pripúšťa, že: „...aj za priaznivých podmienok bude nezamestnanosť v eurozóne prinajmenšom do roku 2016 na úrovni okolo šiestich percent. "Priaznivý vývoj" je podľa nej závislý od toho, či sa rýchlo

podarí vyriešiť dlhovú krízu. "Oproti minulému roku sa zmenilo to, že naša prognóza je pesimistickejšia," vyhlásil Ekkehard Ernst, jeden z autorov správy... “

Doplňujúci komentár: „...navyše, aj keby sa naplnil predpoklad o vzniku 600 miliónov produktívnych miest, podľa organizácie práce na svete bude stále 900 miliónov takých zamestnancov, ktorí budú aj s rodinami žiť s príjmom menším ako dva doláre na deň, a to predovšetkým v rozvojových krajinách...“ (<http://spravy.pravda.sk>).

Rok 2011 - 31.10.2011

„...počet obyvateľ Zeme dosáhl sedmi miliard. Jubilantom bol úradne určen novorozenec z ruského Kaliningradu. Pjotr Nikolajev sa narodil dve minúty po púlnoci miestneho času. Slavilo sa ale i na Filipínach, kde sa chvíli pred púlnoci narodila holčička Danica. Experti pochybujú, že lze skutočné prvenstvá určiť...“ (<http://zpravy.idnes.cz>)

Rok 2012 - 7.2.2012

„...Pokles objednávok v priemysle, nižší rast ekonomiky a znižovanie stavov vo firmách je u nás podľa viacerých analytikov pravdepodobný scenár až na najbližšie tri roky. „Ľudí bude trápiť dlhodobá nezamestnanosť najmä na východe Slovenska. Už teraz je viac ako 50-tisíc ľudí z Prešovského kraja bez práce viac ako dva roky,“ upozornil makroekonóm UniCredit Bank Dávid Dereník...“ (Buchlaková, 2012).

A ďalej: „...podľa Dereníka je vysoká miera nezamestnanosti priamo úmerná vysokej produktivite práce. Firmy nepriberajú nových ľudí, ale viac zaťažujú súčasných zamestnancov. Porovnanie na základe dát z Eurostatu ukazuje, že pridaná hodnota meraná po zohľadnení cenových rozdielov na jedného zamestnanca v priemyselnej výrobe je v strednej a východnej Európe najvyššia práve na Slovensku. Nasleduje Litva, kde je produktivita v priemyselnej výrobe približne o 18 percent nižšia, a Slovinsko, kde je o 20 percent nižšia,“ hovorí Dereník.

Odbúraním vysokej produktivity práce a jej následným prerozdeľovaním

medzi nových zamestnancov by sa zvýšil aj hrubý domáci produkt na obyvateľa, ktorý má Slovensko jeden z najnižších spomedzi krajín V4, dodáva...“ (Buchláková, 2012)

Tab. 3: Počet uchádzačov na 1 ponúknuté miesto

Miesto	Počet uchádzačov
predavač	88
asistent	68
obchodný zástupca	43
obchodný manažér	32
telefonický operátor	31
účtovník	18
projektový manažér	16
helpdesk operátor	12
IT analytik	4
programátor	3

Zdroj: <http://profesia.pravda.sk/zamestnanie/clanok/19641-prace-nebude-dost-najblizsie-tri-roky/>, 2012

Rok 2009 - 22.8.2009

„...Stanislav Mišin v ruskom denníku Pravda píše, že zo Západu sa na Východ preniesli tri smrtonosné spoločenské trendy: poddanstvo, marxizmus a naposledy to bol tzv. voľný trh, t.j. otvorené hranice a demokracia ...“ (Hriňovsky, 2009).

Mišin končí svoj článok konštatovaním, že: „...ruské impérium bolo vždy najmocnejšie vtedy, keď odmietalo západné ideály, keď išlo o monarchiu v

mene božom, keď odmietalo poddanstvo Západu a v revolúcii v roku 1905 chcelo poraziť marxizmus. Vraj je načase, aby sa Rusi plne vrátili ku svojim koreňom ako nacionalistický, vlastenecký štát drobných obchodníkov a remeselníkov; ako štát, ktorý chráni svoje obyvateľstvo, svoje aktíva a ekonomiku pred zahraničím...“ (Hriňovský, 2009) Obsahuje uvedené v predchádzajúcej časti význam slova captivity ako vynútenej kontrole ostatných. Je práca, zamestnanie a hlavne jej zorganizovanie, vynútená kontrola ostatných? Je to vysoko sofistikovaná kontrola, kontrola nákladov a zisku, otváranie nožníc nebývalého rozsahu? Do kedy?

...zamestnanci priniesli príjem skoro 4 trilióny dolárov, pre seba, svoje rodiny, pre budúcu pracovnú silu... a čo budúca pracovná sila, zamestnanci, ktorí status zamestnanca už ani nedosiahnu? Kde pôjdu tie peniaze... komu budú patriť potom? ... a ďalšie nevy povedané.

4. SLOBODA (SOCIÁLNA SLOBODA) VERSUS SOCIÁLNA NESLOBODA

Čo je to sloboda (sociálna sloboda)?

Pokúsime sa to zhrnúť nasledovne, aj keď máme obmedzené množstvo formulovaných názorov:

- vzájomný vzťah medzi činnosťou ľudí a objektívnymi zákonmi prírody a spoločnosti,
- vedľa rozumu najvyšší atribút človeka,
- možnosť jednat jak chci,
- priestor jednání, ktorý si za súčasného respektování platných sociálnych norem vytváří sám jedinec jakožto občan nějakého celku,
- pocit jedince, že veškeré rozhodování má ve svých rukou, že vnější vlivy hrají v jeho chování praneprnatnou roli,
- právo primeranej existencie jednotlivca v globalizovanej spoločnosti bez ohrozenia svojich základných životných potrieb,
- sociálna trojčlennosť, model, ktorý existuje, ale nikdy nebol reálne prijatý ako model optimálneho fungovania sociálnych systémov,
- liberalizmus, ktorý i napriek obrovskej šanci po roku 1990 nedokázal reálne zabezpečiť vysnívané kráľovstvo politickej slobody,
- Európska únia, ktorá i napriek proklamovaným ideálom stráca svoju oporu

- v obyvateľstve a pri živote ju držia iba silné administratívne, byrokratické a finančné opatrenia (veľmi korektne obchádzané informácie zo štátov EÚ médiami na Slovensku v priebehu poslednej doby),
- rétorika hovorcov vlády a jej inštitúcií, pretože za každej situácie je potreba plniť požiadavky Bruselu (nahradila ideológia Moskvy ideológia Bruselu),
 - "Lisabonská zmluva", dikcia ktorej formálne zabezpečuje voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu,
 - proklamované štyri slobody - individuálna, politická, hospodárska a sociálna sloboda,
 - trh, ktorý vie efektívne tvoriť zdroje, ale nevie alebo nemá záujem ich spravodlivo rozdeľovať,
 - „Moja sloboda sa končí tam, kde sa začína sloboda druhého.“ (J. J. Rousseau)
- a dodávame:
- peniaze, dostatok ktorých môže materiálne zabezpečiť jednotlivca, jeho potomkov na niekoľko životov,
 - banky, manipulujúce skôr s virtuálnymi ako reálnymi peniazmi (no zisky sú súkromné a dlhy verejné),
 - zotročujúci trh bez podielu na procesoch výroby komodít, s ktorými obchoduje, ale určujúci ceny, ktoré sú napokon likvidačné nielen pre výrobcov, ale napokon aj spotrebiteľov

Kto má pravdu?

Sloboda existuje iba vo vzťahu ku človeku. Človeku, ktorý si v procese svojho vývoja vytvoril spoločnosť. Tá zviazala jeho telo a dušu do jedného celku, a napokon tento celok zviazala ním vytvorená spoločnosť do sústav správania (pozri napr.: Michael Foucault, Dohliadať a trestať, 2000), ktoré je záväzné v priestore a čase jeho existencie.

Napokon človek sústavy správania vytvára sám, veľmi uvedomelo, cielene a sloboda dostáva veľmi ohraničený priestor na svoju existenciu. V každom momente má napokon svoj interval, v ktorom môže existovať ako duchovno, ktoré si uvedomuje človek až vtedy, keď vzniká nová potreba, ktorú treba uspokojiť.

Je prekážkou na ceste uspokojenia novej potreby stanovená hranica slobody, sloboda iného, nesloboda, sociálna nesloboda?

Čo je to sociálna nesloboda?

Autor vybral do textu príspevku zámerne veľmi selektívne informácie, majúce slúžiť svojmu účelu, naznačiť rozmer sociálnej neslobody. Pokúsime sa ich stručne zhrnúť:

- miliardy ľudí žijú bez slobody ... sú to doslova otroci, kupovaní a predávaní alebo efektívni otroci svojich vlád,
- čím majú ľudia viac slobody, tým je v nich menej kolektívneho násillia a potreby vojny,
- plánuje nasadiť do výroby nezanedbateľný počet robotov nahrádzajúcich ľudských zamestnancov ... hlavným dôvodom takéhoto kroku sú zvyšujúce sa náklady na pracovnú silu ... prepustil 473 zamestnancov ... naším cieľom bolo minimalizovať dopad nepriaznivej hospodárskej situácie na interných zamestnancov,
- kto bude prvá veľká skupina zamestnancov, ktorá bude kompletne nahradená robotmi... šance sú, že to budú piloti... sú náchylní robiť ľudské chyby (ľudský faktor) a sú neuveriteľne drahí pre aerolínie,
- zamestnanci priniesli ročne domov na mzdách skoro 4 trilióny dolárov,
- tu bude obrovská strata pracovných miest zhruba v rokoch 2040 až 2050, ako sa roboty začnú presadzovať na pracoviskách,
- v roku 2050 je veľmi pravdepodobné, že viac ako polovica pracovných miest v USA bude obsadená robotmi,
- Slovensko pred úplným rozvratom verejných financií zachráni len vytvorenie desaťtisícok nových pracovných príležitostí. Problémom je, že tejto otázke sa politici venujú minimálne... bez práce je dnes vyše 360-tisíc občanov, ktorí by mohli okamžite nastúpiť do zamestnania ... hrozivejší je údaj, že viac ako 100 tisíc evidovaných ľudí vo svojom živote neodpracovalo ani deň,
- svet teda musí reagovať na naliehavú potrebu vytvoriť počas nasledujúcej dekády až 600 miliónov produktívnych miest... oproti minulému roku sa

zmenilo to, že naša prognóza je pesimistickejšia,

- aj keby sa naplnil predpoklad o vzniku 600 miliónov produktívnych miest, podľa organizácie práce na svete bude stále 900 miliónov takých zamestnancov, ktorí budú aj s rodinami žiť s príjmom menším ako dva doláre na deň, a to predovšetkým v rozvojových krajinách,
- počet obyvateľ Zeme dosáhl sedmi miliard... oslavovali sme, alebo sme to prešli mlčaním ...
- možno povedať, že „...*moja sociálna nesloboda sa končí tam, kde sa začína sociálna nesloboda druhého* ...“ alebo „...*moja sociálna nesloboda začína tam, kde sa končí sociálna nesloboda druhého*...“ (Hejdiš, 2012)

Čo je teda sociálna nesloboda?

Autor príspevku smeruje svoju definíciu sociálnej neslobody prostredníctvom predchádzajúcich faktov do oblasti základných životných potrieb a je toho názoru, že je to: „...*potláčanie práva primeranej existencie jednotlivca v globalizovanej spoločnosti bez ohrozenia svojich základných životných potrieb*...“ (Hejdiš, 2012).

5. ÚVAHA K POJMU SLOBODA (SOCIÁLNA SLOBODA) A SOCIÁLNA NESLOBODA

Začneme filmom Equilibrium. Slovo equilibrium znamená rovnováhu, vyváženosť a je používané ako odborný termín v celom rade odborov: ekonomika, chémia a ďalšie.

Equilibrium je akčný sci-fi film z roku 2002 režírovaný Kurtom Wimmerem, predstavujúci orwellovskú víziu budúcnosti: „...*futuristický svet zavádza prísny režim - aby sa zabránilo vojne, robí sa všetko pre potláčanie emócií - sú zakázané knihy, umenie i hudba a city sú zločinom trestaným smrťou. John Preston je špičkovým vládnym agentom zodpovedným sa likvidáciu tých, ktorí porušujú pravidlá. Stratí však krabičku s Proziom - drogou, ktorá potláča emócie, a tak sa z toho, kto má strážiť zákon, stáva ten, kto začne bojovať za jeho zrušenie*...“ (<http://www.csfd.cz/film/10638-equilibrium/>). Toľko odborná kritika, oficiálny text distribútora filmu.

Nie je equilibrium, rovnováha, aj zároveň stratou slobody? Je súčasná globalizovaná spoločnosť vyvážená, časti z nej netúžia po svojich koreňoch

(vid': Mišin - zo Západu sa na Východ preniesli tri smrtonosné spoločenské trendy: poddanstvo, marxizmus a naposledy to bol tzv. voľný trh, t.j. otvorené hranice a demokracia... je načase, aby sa Rusi plne vrátili ku svojim koreňom ako nacionalistický, vlastenecký štát drobných obchodníkov a remeselníkov; ako štát, ktorý chráni svoje obyvateľstvo, svoje aktíva a ekonomiku pred zahraničím). Radšej útlak vlastných, ako globalizáciu od iných?

Je globalizácia sloboda, sociálna sloboda, útlak, nesloboda, sociálna nesloboda, vynútená kontrola ostatných?

Ak chceme byť globalizovaní, musíme byť vyvážení. Ale globalizácia sa tak nespráva. Je to pojem a zároveň forma, obsahujúca dušu dravca. Požiera človeka, potrebuje jeho duševné schopnosti a jeho fyzickú silu pre svoju efektívnosť. Jej efektívnosť zabíja, odmieta človeka, potrebuje robota, ktorý je vysoko efektívny, nepotrebuje pracovnú zmluvu, nepotrebuje dovolenku, nepotrebuje čas na obnovu svojej duševnej a fyzickej sily. Ak doslúžil, nie sú náklady na jeho opateru, starostlivosť, ide do recyklácie.

Človek je už ako telo recyklovateľný (výskum v oblasti genetiky), nie však jeho jedinečnosť, jeho duchovno a schopnosť kreativity. Aj robot je kreatívny, ale iba v rámci schopností jeho stvoriteľa.

Ako teda budeme v najbližších rokoch, decéniu, uvažovať o pojmoch sloboda (sociálna sloboda) a sociálna nesloboda? Názor autora, ktorý môže byť rovnako prijateľný ako neprijateľný:

- sloboda a sociálna nesloboda bude v najbližšom období úzko viazaná na zabezpečenie primeranej existencie jednotlivca v rámci skupiny, komunity, spoločnosti,
- domnienka alebo skôr fakt, že štát začína výrazne zlyhávať v starostlivosti o svojho občana (úmyselne?...) je podsúvaná rôznymi spôsobmi a čoraz častejšie, naliehavejšie - každodenné neoficiálne a oficiálne vyhlásenia o nedostatku financií na aktivity, ktorých nositeľom bol doteraz vždy štát,
- myšlienka, či vôbec štát má koncepcie, vízie ohľadom občana do budúcnosti, je takisto dôležitá; dobre oblečení hovorcovia rôznych organizácií, politických strán a iných subjektov každý deň zdôrazňujú, že občan sa má o seba postarať, zabezpečiť na starobu, hrozia nedostatkom financií, mladú generáciu stavajú do pozície tých, na ktorých už u dvadsať rokov nezvýšia financie,

- ďalšie spoločnosti sa snažia odčerpať hotové financie od občana, a hlavne od mladého občana spoločnosti, na sporenia v horizonte desiatok rokov bez možnosti ovplyvnenia ich ďalšieho použitia. No doba sa zmenila a nikto neposkytuje žiadne záruky, či nasporené peniaze naozaj o niekoľko desiatok rokov bude aj reálne využívať, a budú mať hodnotu (osobná skúsenosť autora príspevku je nezameniteľná, je otázne, či zvyšovanie čiastky sporenia každý rok napr. v priebehu desiatich rokov pokrýva infláciu),
- existencia virtuálnych peňazí, ktoré nie sú ničím podložené, existencia neprehľadného množstva spoločností, ktoré požívajú peniaze, nič k tomu nepotrebuje, stačí telefón... desivé,
- platobná karta, ktorá vylučuje osobný vzťah k peniazom ako ku hodnote, ktorá je hmatateľná... stráca sa predstava o peniazoch ako o veľmi dôležitej realii, ktorá iba tým, že ich reálne ohmatáte, držíte v ruke, vkladáte do a vyťahujete z peňaženky Vám dávajú predstavu o ich skutočnej hodnote,
- práca, jej dostatok alebo nedostatok - robotizácia, nahradzovanie živej ľudskej sily v procesoch výroby tovarov. Ako ľudia iným spôsobom získajú peniaze nevyhnutné na svoju existenciu? Už iba zásobovanie potravinami je vylúčené bez obrovského množstva vyrobených a spracovaných potravín v továrňach a ich rozvoze k spotrebiteľovi. Cesta späť je nemožná, malá spoločnosť nie je konkurencie schopná, aj keď často kvalitou predstihuje nadnárodnú spoločnosť, veľká ju tvorbou ceny výrobku bez problémov zničí,
- nevytvorenie návyku a schopnosti pracovať alebo strata aj vytvoreného, dokladom sú aj v našom okolí rozľahlé oblasti, ktoré boli asi pred dvoma desaťročiami obhospodarované a využívané. Už nie je finančne výhodné kosiť trávu, chovať dobytok, siať, brať úrodu. Tí, ktorí sú prvovýrobcovia zápasia s prežitím, hoci ceny potravín stúpajú na burzách, úspešní sú tí, ktorí sa žiadnym spôsobom nepodielali na ich výrobe, ale iba parazitujú,
- alarmujúci fakt o sociálnej neslobode mladých ľudí, firmy nezaujímajú mladí ľudia, dostávajú mailom iba lakonické odpovede nastavených serverov spoločností, ktoré ďakujú za ponuku záujemcu nemajúc záujem,
- ľudský zdroj - najdehonestujúci a najhorší výraz na človeka, ktorý autor príspevku pozná vo vzťahu k mysliacej bytosti, člena spoločnosti, občana štátu, aký sa v súčasnosti používa. Zdroje, prírodné zdroje, prírodné suroviny sú aj uhlie, ropa, plyn, dokonca využiteľnými zdrojmi sú aj

recyklovateľné odpadky ... je človek odpad?,

- nezáujem o študentov, školy vraj vychovávajú nepotrebných a nepoužitelných absolventov, nemajú prax a pod. Existuje vôbec štatistika firiem, ktoré sa zaujímajú o študentov počas ich štúdiá? Prah firmy je neprekročiteľný aj pre záujemcu o prácu, stačí fotografia z personálnej agentúry,
- tlak na pracovníkov, zvyšovanie produktivity, cena pracovnej sily ... to sú rozhodujúce faktory možnosti zamestnania, ale hlavne pre tých, ktorí už pracujú a sú zamestnaní,
- globalizácia efektívne znižujúca náklady a zvyšujúca zisky. Priestor, ktorý aktuálne využíva a ktorý, ak sa materiálne a ľudsky vyčerpal, je možné bez zábran opustiť,
- tlak na zrušenie minimálnej mzdy, kde je hranica, za ktorú bude potom možné ponúknuť prácu, to je realita aj pre vysokoškolsky vzdelaných absolventov,
- prejavenie iného názoru, nakoľko v demokracii je možno slobodne prejsť názor, a tým aj slobodne prísť o prácu. Spor s dobre platenými právnikmi tých, ktorých sa vyslovený názor dotýka,
- časté vyjadrenie a rady poškodeným hovorcami rôznych organizácií, nájdite si právneho zástupcu a podajte žalobu, ...máte na to peniaze? Aký je predpoklad, že budete úspešní?... s výškou honoráru sa zvyšuje šanca na úspech....

Toľko úvaha k obsahom pojmov sloboda, sociálna sloboda, sociálna nesloboda... a nevyhnutné otázky... Akú šancu má:

- jednotlivec v súčasnej spoločnosti,
- skupina, komunita, keď majú malé šance spoločenstvá, malé štáty,
- my všetci pred globalizáciou s dušou dravca?

Sociálnu neslobodu zatiaľ nikto neskúmal ako pojem s jeho obsahom a významom. Autor príspevku zámerne neuviedol za každou odrážkou príklad z reálnej praxe. A to je iba parafrázovaný obsah informácií z médií. Prečo? Jednoducho mu chýba odvaha. Odvaha tak, ako bolo konštatované v kuolároch jednej konferencie pre štyrmi rokmi: *...vieme veľa o podstate fungovania spoločnosti, skupín, jednotlivca v nich, ale chýba nám odvaha hovoriť na*

verejnosti o pravej podstate vecí, dotýkali by sa mocných...“

No a „...moc zabíja a ochudobňuje život...“ (Rummel, 2001). Je teda človek sociálny a zároveň antisociálny? (Steiner, 1918).

S odvahou je vždy spojená vlastná existencia, „iba peniaze“, ktoré každý potrebuje pre uspokojenie svojich potrieb. A neboli to slová nespokojného občana v dave ľudí na námestí, boli to slová odborníkov, ktorí ako povedali, sa odviazali od vlastných cenzúrovaných úvah, pretože bola vytvorená vhodná atmosféra na diskusiu. Na záver však bolo povedané nasledovné: „...ale pre toho nespokojného človeka nevieme vlastne urobiť nič...“, a kedy bude človek vlastne spokojný?

Ale predsa na záver tejto časti informácia, ktorú autor príspevku nekomentuje. Upozorňuje iba na výšku DPH za potraviny... či to nie je komentár?... Nie je to iba argument k obsahu pojmu sociálnej neslobody?... Málo lichotivý dodatok je možné získať na príslušnej mailovej adrese.

Informácie z jednotlivých štátov EU.

„LENIVÍ“ SLOVÁCIA NAŠE DRUHÉ ŠVAJCIARSKO

inkom

p.č.	Štát	Priemerný počet odpracovaných hodín týždenne	Hodinová produktivita práce na zamestnanca (EÚ15=100)	Ročná produktivita práce zamestnanca 2009 (EÚ27=100)	Priemerná hrubá mesačná mzda v €	Výška DPH na potraviny	Zdroje:
1.	Belgicko	35,2	124,5	124,9	3 221	12%	<ul style="list-style-type: none"> Hans Boeckler Stiftung, Boecklerimpuls Nr. 20/2008 (údaje o počte odpracovaných hodín za týždeň, hodinová produktivita práce) Eustat 16 sept. 2010 (údaje o ročnej produktivite práce zamestnanca EÚ27=100 za rok 2009) <p>Komentár:</p> <ul style="list-style-type: none"> Priemerný počet odpracovaných hodín týždenne je skutočný počet odpracovaných hodín podľa evidencie pracovného času, teda vrátane nadčasov. Nie je to teda dĺžka pracovného času určená zákonom. Hodinová produktivita práce je vypočítaná v porovnaní na priemer tzv. európskej 15 (pred rozšírením EÚ). Tento údaj eliminuje rozdielnu dĺžku odpracovaného času. Je údajom za jednotku – hodina Ročná produktivita práce je vypočítaná v porovnaní na priemer celej EÚ (po rozšírení na 27 krajín). Údaj nie je korigovaný o rozdielny počet hodín odpracovaných v jednotlivých krajinách.
2.	Francúzsko	36,4	121,2	120,5	2 661	6%	
3.	Holandsko	29,7	119,9	110,9	3 500	6%	
4.	Nemecko	34,4	111,2	104,5	3 350	7%	
5.	Írsko	35,3	106,9	135,2	3 367	14%	
6.	Švédsko	35,7	104	111,5	3 072	12%	
7.	Dánsko	34,5	101,6	100,6	4 430	13%	
8.	Rakúsko	37,5	99,7	111,5	3 251	10%	
9.	Fínsko	36,7	97,6	107,1	3 009	13%	
10.	Španielsko	38,3	92,6	110,8	1 824	8%	
11.	Veľká Británia	36,4	90,5	110,1	3 837	5%	
12.	Taliansko	37	89,4	109,7	1 900	10%	
13.	Malta	38,4	75,1	88	1 344	5%	
14.	Slovensko	39,9	72,3	82	1 381	9%	
15.	Grécko	39,8	72	102	1 394	11%	
16.	Cyprus	38,9	67	88,7	1 775	8%	
17.	Slovensko	40,4	61	78,9	750	20%	
18.	Portugalsko	39,1	57,8	73,9	1 278	13%	
19.	Maďarsko	40,1	55,8	70,2	729	18%	
20.	Česko	40,5	53,6	71,8	840	10%	
21.	Poľsko	40	53	65,2	697	7%	
22.	Estonsko	39,5	47,8	64,4	777	9%	
23.	Litva	38,7	45,8	49,9	615	9%	
24.	Lotyšsko	41,3	40	55,8	591	10%	
25.	Bulharsko	41	31,4	37,2	215	7%	
26.	Lukembursko	40	n	167,9	3 880	12%	
27.	Rumunsko	40	n	47,1	357	9%	

zdroj: <https://mail-attachment.googleusercontent.com/>

Sloboda (sociálna sloboda) a sociálna nesloboda bude podľa názoru autora, nielen v dobe blízkej a čoraz nástojčivejšie aj vo vzdialenej, viazaná na uspokojenie svojich základných potrieb, teda aj na potrebný priestor pre svoju existenciu. Viete si predstaviť v Číne a Indii hustotu premávky ako v strednej Európe.

Kde bude za ďalšie decénium existovať ďalšia miliarda ľudí, ako budú uspokojené jej základné životné potreby. Samozrejme, že v intervale sociálnej neslobody, pretože samotné množstvo začne vylučovať možnosť uspokojovania potrieb nielen svojich, ale aj iných.

Ako sa to blíži k Equilibriu, filmu zatracovanému i uznávanému, pretože jeho rozmer je často chápaný hlavne mladou generáciou (iné generácie ho s vysokou pravdepodobnosťou blížiacou sa istote nevideli) nie vo význame hrozby pre súčasné spoločnosti, ale iba vo význame réžie, scény, filmových trikov, napodobňovania prostredia Matrixu a pod. ...jednoduché a zároveň zložité. Až na jeden komentár: „...film má perfektní námět, "hrozící" vysokou reálností všeho kolem...“ (<http://www.csfd.cz/film/10638-equilibrium/>)

6. OTÁZKY (NE)ETIKY

Agafonová (2006) uvádza, že: "*...etika odpovedá predovšetkým na otázku "Čo má človek robiť", "Ako sa má správať?". Skúma ľudské správanie z hľadiska jeho morálnej hodnoty, usiluje sa nájsť meradlo, ktoré by umožnilo človeku rozhodnúť, čo je dobro a zlo, česť. dôstojnosť, čo je spravodlivé a nespravodlivé, v čom spočíva ľudské šťastie, kde hľadať zmysel života...*" a ďalej konštatuje, že: "*...obsah morálky (neoddeliteľnej súčasti existencie človeka) tvoria normy správania, motívy konania, kritériá morálneho konania, morálne hodnoty, formy medziľudských vzťahov. Morálka požaduje prostredníctvom príkazov alebo zákazov, aby sa človek správal určitým spôsobom. Zároveň človeku zdôvodňuje prečo sa má správať práve tak a nie inak. Práve vo sfére, kde morálka dokazuje svoju vlastnú opodstatnenosť a plní funkciu teoretického uchopenia sveta, prepleť sa s etikou ako vedou...*"

Kišš (2006, s. 35) hovorí, že: "*...ak vychádzame z etiky Ježišovej, vidíme, že vedúcou myšlienkou v jeho sociálnej etike je idea lásky bratskej (medzi kresťanmi v cirkvi) a lásky všeludskej (aj voči nekresťanom). Bratskosť a všeludskosť to sú dva základné piliere Ježišovej sociálnej etiky. Ak židovstvo poznalo len lásku k svojim súkmeňovcom, potom Ježiš rozširuje lásku k blížnemu aj na lásku k nepriateľovi. Je to jasným dokladom univerzality Ježišovej požiadavky lásky. Univerzálnosť Ježišovej lásky dosvedčuje aj Kristovo podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi. Všeludská láska u Ježiša, ktorá vychádza z toho, že všetci ľudia sme deťmi jedného Otca nebeského, už*

pravda nie je radikálna podoba Ježišovej sociálnej etiky. Klasicky to vidieť na udalosti Ježišovho vyhnanja peňazomencov z chrámu, ktorá je z hľadiska radikálnej lásky (neprotivenie sa zlému) nezdôvodniteľná...".

Gonda (2008) uvádza k podstate ekonómie, že: "...akceptuje sa ako pozitívna veda, ktorá najmä popisuje a porovnáva ľuďmi volené prostriedky na dosiahnutie ich cieľov a vyvodzuje vzťahy príčin a dôsledkov rozhodnutí ľudí bez hodnotových súdov (či je niečo dobré alebo zlé, správne alebo nesprávne), nie však bez zohľadňovania emotívnych stránok rozhodnutia človeka. Aj keď je hodnotová neutralita základný definičný znak ekonómie, tak ako spoločenská veda o konaní človeka nemôže existovať v čistej hodnotovo-neutrálnej podobe ako prírodné vedy, napríklad chémia. Hodnotové súdy však má prenechať etike. Napriek tomu sa v učebniciach ekonómie bežne vymedzuje aj normatívna ekonómia (zahŕňajúca hodnotové súdy a odporúčania, aj vo vzťahu k cieľom), ktorá sa v praxi využíva pre účely hospodárskej politiky..." Podstatu etiky (Gonda, 2008) aj na základe iných autorov vidí v tom, že: "...popisuje, posudzuje, odporúča a stanovuje kritéria pre správnosť alebo nesprávnosť ľudského konania. Aj preto niektorí autori, vychádzajúci napríklad z prístupu Aristotela, definujú etiku ako filozofickú disciplínu, ktorá sa zaoberá skúmaním morálky, teda ako súboru noriem, pravidiel a požiadaviek normatívnej regulácie správania človeka v spoločnosti..."

Etika tiež hľadá odpoveď na otázku „Ako by mal človek žiť?“ Je normatívna veda, lebo do svojho skúmania vnáša hodnotové súdy. Snaží sa poskytovať odpoveď na to, ako by sa mal človek správať a ako žiť, tým aj dávať odpoveď na vrodenu metafyzickú nedokonalosť ľudského charakteru a jeho slobodnej voľby medzi dobrom a zlom ... pomáha človeku v reálnom živote... aký má zaujať postoj... pomáha rieši otázku Čo mám alebo čo by som mal urobiť?“ a Čo je správne?

Napokon tvrdí (Gonda, 2008), že: "...ekonómia sa primárne zameriava na racionálne a etika na emotívne rozhodovanie človeka (týkajúceho sa napríklad správania človeka vo vzťahu k iným ľuďom, ku ktorým pociťuje lásku, sympatiu, či iný cit). Taktiež sa potvrdilo, že ekonómia sa zameriava na efektívne dosiahnutie cieľov rôznym výberom (kombináciou) prostriedkov, zatiaľ čo etika metafyzicky na ľudskú dôstojnosť stanovovaním želaných cieľov ..."

No a ďalej k základom vzťahu ekonómie a etiky hovorí nasledovné: "*...základom vzťahu ekonómie a etiky je ich spoločný znak (predmet skúmania: človek a jeho dobrovoľné a slobodné konanie a správanie. Rešpektujúc podstatu prirodzenosti človeka vo vzťahoch s inými jedincami v spoločnosti možno vymedziť nasledovné východiská vzťahu ekonómie a etiky:*

1. individualita človeka s jeho jedinečnosťou, racionálnym egoizmom a slobodou voľby;
2. nedokonalosť, omylnosť, hriešnosť a rozumové a iné obmedzenia (v konaní) človeka

Tieto východiská sú kľúčom k pochopeniu vzťahu ekonómie a etiky z principiálnych a realistických pozícií..." (Gonda, 2008). Čo hovorí na tému etiky Štátny vzdelávací program ISCED 2, určený pre stredné školy? Cieľom etickej výchovy je vychovať osobnosť, ktorá:

- má svoju vlastnú identitu, je sama sebou a pritom táto identita zahŕňa v sebe aj prosociálnosť,
- má pozitívny vzťah k životu a ľuďom spojený so zdravou kritickosťou,
- jej správanie je určované osobným presvedčením a interiorizovanými etickými normami, vyplývajúcimi z univerzálnej solidarity a spravodlivosti, a preto je do istej miery nezávislá od tlaku spoločnosti,
- má zrelý morálny úsudok opierajúci sa o zovšeobecnené zásady, preto je schopná správne reagovať aj v neočakávaných a zložitých situáciách,
- charakterizuje ju spojenie správneho myslenia a správneho konania,
- koná v súlade so svojimi zásadami, ale aj s citovou zaangażovanosťou - súlad medzi emóciami a chcením - nekoná len z povinnosti a bez nadšenia s pocitom sebaľúti,
- prijíma iných v ich rozdielnosti, akceptuje ich názory a je ochotná na prijateľný kompromis, ktorý ale nie je v rozpore so všeľudskými hodnotami,
- je ochotná a schopná spolupracovať a iniciovať spoluprácu.

Dosahovanie týchto cieľov ráta s aktivizáciou a rozvojom nonkognitívnych funkcií osobnosti, ktoré uvádza profesor M. Zelina v systéme KEMSAK:

K - kognitivizácia, ktorej cieľom je naučiť človeka poznávať, myslieť, riešiť problémy,

E - emocializácia, cieľom je naučiť človeka cítiť a rozvíjať jeho

- kompetencie pre cítenie, prežívanie, rozvíjať jeho city,
- M - motívacia**, cieľom je rozvinúť záujmy, potreby, túžby, chcenia osobnosti, jej aktivity,
- S - socializácia**, jej cieľom je naučiť človeka žiť s druhými ľuďmi, naučiť ich komunikovať, tvoriť progresívne medziľudské vzťahy,
- A - axiologizácia**, ktorej cieľom je rozvíjať progresívnu hodnotovú orientáciu osobnosti, učiť hodnotiť,
- K - kreatívizácia**, cieľom tejto funkcie je rozvíjať v osobnosti tvorivý štýl života.

Z predchádzajúceho nechceme robiť zámerne žiadne závery. Prečo? ...sú naznačené v ďalšom texte, radšej upriamujeme pozornosť priamo do reality života. Nájde si pozorný čitateľ alebo poslucháč dvakrát jeden a pol hodinu na sledovanie televíznych dokumentov, ktoré dávame do jeho pozornosti. Možno je v nich naznačená odpoveď na realitu a súčasnú relativizáciu všetkého súčasného života a možno aj pojmov etika, sociálna sloboda, sociálna nesloboda a možno aj v ich samej podstate a nahote.

Dokumenty Nesvatbov (2010) a Vše pro dobro světa a Nošovic (2010) nie je potrebné v rámci príspevku komentovať, je ich treba vidieť a zažiť ... a sú dostupné na internete. Samozrejme recenzie cez optiku filmových divákov sú rôzne (od ... prostě promrhaný potenciál, což není ani šikovně zakamuflováno, prostě to z toho filmu leze jak sláma z bot... až po... o to více bacha na "akademické publikum" - studenty filmových věd, sociologie, mezinárodních vztahů, apod.) a nepochybné si vzájomne odporujú.

Aký je Váš názor? ...až po videní a prežití ...nápoveda - skúste v nich hľadať kontext etiky, sociálnej slobody a sociálnej neslobody ... možno dávajú priame odpovede na etické otázky sociálnej (ne)slobody.

ZÁVER

Toľko k sociálnej slobode, sociálnej neslobode, etickým otázkam, previazanosť ktorých treba ešte len hľadať. Realita, jej vnímanie, zážitok nielen kognitívne, ale aj emocionálne spracovaný a pretvorený do osobnej skúsenosti. Osobnej skúsenosti, subjektívne pretvorenej do vyslovenej alebo napísanej myšlienky. Možno je to s etickými otázkami sociálnej slobody,

etickými otázkami sociálnej neslobody tak, ako s hypotézami jedného výskumu a otázkami v dotazníku. Výsledok ... hypotézy neboli potvrdené ... boli zle položené otázky? ... no, ale týranie detí a žien existuje.

...a tak majú etické otázky sociálnej (ne)slobody svoju formu a obsah? Áno, majú. A reálne existujú. Treba ich hľadať v reálnom živote ...

...je ten bezdomovec sociálne slobodný alebo sociálne neslobodný?

...je ten majiteľ A8 sociálne slobodný alebo sociálne neslobodný?

...je pisateľ tohto príspevku sociálne slobodný alebo sociálne neslobodný?

...je tu možno hľadať obsah pojmov etiky (morálky), sociálnej slobody, sociálnej neslobody?

...je to pre nás, ľudí sociálnych a zároveň antisociálnych, prijateľné alebo neprijateľné?

Literatúra

- [1] AGAFONOVÁ, M. 2006. *Etika*. Košice: Technická univerzita v Košiciach. Katedra spoločenských vied. 2006. 71 s.
- [2] BRAIN, M. 2003. *Robotic Nation*.(online). 2003.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <<http://marshallbrain.com/robotic-nation.htm>>
- [3] BUHLÁKOVÁ, L. 2012. *Práce nebude dosť najbližšie tri roky*.(online). 19.1.2012.(cit. 2012-02-08). Dostupné:

- <<http://profesia.pravda.sk/zamestnanie/clanok/19641-prace-nebude-dost-najblizsie-tri-roky/>>
- [4] ČAPLOVIČ, D. 2008. *Trh nepozná spravodlivosť*. Pravda.sk.(online). 21.12.2008.(cit. 2012-11-10). Dostupné: <<http://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/65449-trh-nepozna-spravodlivosť/>>
- [5] *Equilibrium*. 2002. Česko-slovenská filová databáze.(online). 2002.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <<http://www.csfd.cz/film/10638-equilibrium/>>
- [6] *Foxconn prepustil v Nitre 473 zamestnancov*. 2012.(online). 07.02.2012.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <<http://ekonomika.sme.sk/c/6249339/foxconn-prepustil-v-nitre-473-zamestnancov.html>>
- [7] FROLOV, I. T. 1982. *Filozofický slovník*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1982, 544s. 75-103-82.
- [8] GONDA, P. 2008. *Ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti: východiská manažérskej etiky*. In: Platková a kol.: *Etika v manažmente*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. 2008. ISBN 978-80-8068-813-4.
- [9] HARTL P. - HARTLOVÁ, H. 2004. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2004, 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- [10] HRIŇOVSKÝ, P.. 2009. *Three Deadly Western Imports*.(online). 06.08.2009.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <http://www.cez-okno.net/clanok/autori/pavol-hrinovsky/nesloboda-k-nam-prisla-zo-zapadu/nesloboda-k-nam-prisla-zo-zapadu?quicktabs_2=0>
- [11] JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, 288 s. ISBN 80-718-535-0.
- [12] KIŠŠ, I. 2006. *Sociálna etika*. Bratislava : Evanjelická bohoslovecká fakulta UK v Bratislave. 2006. 311 s.
- [13] LISABONSKA ZMLUVA. Europa.eu.(online). 2007.(cit. 2012-11-20). Dostupné: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:SK:PDF>>
- [14] MAŘÍKOVÁ, H. - PETRUŠEK, M. - VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1996, 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.
- [15] *Na světě je sedm miliard lidí. Jubilant se narodil v Kalinngradě*. (online).

- 31.10.2011.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <http://zpravy.idnes.cz/na-svete-je-sedm-miliard-lidi-jubilant-se-narodil-v-kaliningrade-psg-/zahranicni.aspx?c=A111031_092520_zahranicni_bt看>
- [16]PACHEROVÁ, S. 2012. *Slovensko zachránia len desaťtisíce nových pracovných miest.* Pravda.sk.(online). 30.01.2012.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <http://spravy.pravda.sk/slovensko-zachrania-len-desattisice-novych-pracovnych-miest-pt7-/sk_domace.asp?c=A120130_090931_sk_domace_p23#ixzz1ljVHt3Tv>
- [17]RUMMEL, R.J. 2001. *Saving Lives, Enriching Live.*(online). 2001.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <<http://hawaii.edu/powerkills/WF.CHAP1.HTM>>
- [18]SOKOL, J. 1996. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů.* Praha: Vyšehrad, 1996, 392 s. ISBN 80-7021-253-5.
- [19]STEINER, R. 1918. *Sociálne a antisociálne pudy v človeku.* Dve prednášky prednesené v Dornachu a v Berne. 6. a 12. decembra 1918.(online).(cit. 2012-11-08). Dostupné: <http://www.antropozofia.sk/wp-content/uploads/2012/01/Steiner_GA186_2p.pdf>
- [20]SULÍK, D. 2012. *Sociálna trojčlennosť - stredoeurópsky koncept spravodlivej spoločnosti.*(online). (cit. 2012-11-08). Dostupné: <http://duchovna-veda.webnode.sk/socialna-trojclennost-a-priama-demokracia/socialna-trojclennost/>
- [21]*Svet potrebuje dať prácu 600 miliónom ľudí.* 2012. Pravda.sk.(online). 30.01.2012.(cit. 2012-02-08). Dostupné: <http://spravy.pravda.sk/slovensko-zachrania-len-desattisice-novych-pracovnych-miest-pt7-/sk_domace.asp?c=A120130_090931_sk_domace_p23#ixzz1lR1MeYr1>
- [22]ŠKOBLA, D. 2005. *Liberálne slobody a sociálne práva.*(online). 2005.(cit. 2012-02-10). Dostupné: <<http://www.changenet.sk/?autor=369916&x=108643>>
- [23]ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM. 2011. *Etická výchova.* Príloha ISCED 2. Bratislava. 2011. 14.s.
- [24]ZMENY A DOPLNENIA ZMLUVY O EURÓPSKEJ ÚNII A ZMLUVY O ZALOŽENÍ EURÓPSKEHO SPOLOČENSTVA. C 306 SK Úradný vestník Európskej únie. Europa.eu. (online). 17.12.2007.(cit. 2012-11-20). Dostupné: [58](http://eur-</p>
</div>
<div data-bbox=)

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:
SK:PDF

PaedDr. Milan Hejdiš, PhD.

Ústav rómskych európskych štúdií sv. Sáry de Marseille
VŠZaSP sv. Alžbety
Tatranská 10
074 00 Banská Bystrica
E-mail: m.hejdis@gmail.com

Mgr. Alica Hejdišová

Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR
Halalovka 41/8
911 08 Trenčín
E-mail: sposointe@gmail.com

III.

SOCIÁLNE VZŤAHY V KONTEXTE ETIKY A SPIRITUALITY

Social relations in the context of ethics and spirituality

SILVESTER SAWICKI

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá sociálnymi vzťahmi v kontexte etiky a spirituality. Sociálne vzťahy sú v postmodernej spoločnosti vo veľkej miere nefunkčné. Nefungujú na interpersonálnej ako aj sociálnej úrovni. Táto nefunkčnosť súvisí s postmodernou krízou západnej kultúry, ktorá je v značnom štádiu deštrukcie. Podľa autora hlavnými príčinami tohto stavu je vyostrený individualizmus a absencia mystického duchovna v spoločnosti. Človek, ktorý je egocentricky zameraný na uspokojovanie svojich individuálnych potrieb a záujmov, prestáva byť sociálnym, etickým, ale aj duchovným. Individualizmus človeku neumožňuje funkčne kooperovať s inými ľuďmi, zdieľať s nimi identitu a rozvíjať všeludské hodnoty, ktoré by stabilizovali a kvalitatívne posúvali spoločnosť ako aj osobnosť človeka vpred. Autor vidí riešenie daného stavu v oslabení váhy individualizmu a v posilnení mystickej spirituality v spoločnosti a u človeka. To by mohlo obnoviť etiku, všeludské hodnoty ako aj sfunkčniť interpersonálne a sociálne vzťahy.

Kľúčové slová

Sociálne vzťahy, individualizmus, egocentrizmus, etika, hodnoty, mystické duchovno, postmoderná kríza

Abstract

The study deals with social relations in the context of ethics and spirituality. Social relations in postmodern society are largely dysfunctional. They do not work on interpersonal and social level. This dysfunction associated with postmodern crisis of western culture, which is a significant stage of destruction. According to the author of the main causes of this condition is heightened individualism and lack of mystical spirituality in society. A man who is self-centered focus to meet their individual needs and interests shall cease to be a social, ethical, and spiritual. Individualism man does not functionally cooperate with other people, share with them the identity and develop universal human values that would stabilize the company and

pushing the quality and personality of the person ahead. Author sees the solution to the situation in the weakening and strengthening of individualism scales mystical spirituality in society and man. This would restore ethics, universal human values as well as operationalize interpersonal and social relationships.

Keywords

social relationships, individualism, selfishness, ethics, values, mystical spirituality, postmodern crisis

ÚVOD

Sociálne vzťahy sú významným determinantom kvality života človeka, ale aj kvality života spoločnosti. Spoločnosť, aby mohla efektívne fungovať a kvalitatívne sa rozvíjať, musí byť založená na dobrých medziľudských vzťahov, na kooperácii, vzájomnej podpore a pomoci, na atmosfére a pravidlách, ktoré zabezpečia, že sa v nej všetci ľudia budú cítiť príjemne, bezpečne, akceptujúco a s pocitom istoty. Najvýznamnejším faktorom, ktorý túto spoločenskú kvalitu utvára sú sociálne vzťahy, ktoré determinujú aj kvalitu života človeka na individuálnej úrovni. Človek je sociálna bytosť, a z toho dôvodu môže byť spokojný, vnútorne vyrovnaný a šťastný len vtedy, keď bude mať uspokojivé a zmysluplné sociálne vzťahy. Nevieme existovať izolovane od iných. Všetko čo robíme je vo svojej podstate zamerané na odozvu od iných ľudí. Kráślime sa preto, aby sme vzbudili záujem u iných. Tvoríme, pracujeme s tým, že očakávame, že iní ľudia nás ocenia, a že naše produkty budú mať pre niekoho, teda sociálny úžitok. Partnerská či priateľská láska, ale aj erotika sa môžu naplniť len vo vzťahu s niekým. Dokonca aj tí, ktorí sa ženú za mocou, kariérou, slávou či individuálnym úspechom to všetko môžu dosiahnuť len v sociálnom, spoločenskom kontexte. Moc, kariéra či sláva potrebujú sociálny prostredie, aby mali zmysel a boli uskutočniteľné. Teda aj silní individualisti a egocentristi si môžu naplniť svoje potreby a ciele len v spoločnosti. K čomu by nám bola sláva, keď by nás nemal kto oslavovať? K čomu by nám bol úspech, keby ho nemal kto oceniť a ako by sme ho mohli dosiahnuť, keby sme nemali nad kým víťaziť, resp. keď by sme sa nemohli s niekým pomeriť, porovnať? Aj peniaze a materiálne statky, ktoré mnohí hromadia nadobudnú svoj špecifický význam až vtedy, keď môžeme povedať, že sa máme lepšie ako iní, že máme viac ako iní, že to, čo sme nahromadili môžeme niekomu ukázať a pod. V konečnom dôsledku teda môžeme povedať,

že naše šťastie a vnútorná harmónia z veľkej miery sú závislé od toho, že nás niekto bude mať rád, že nás niekto pozitívne ohodnotí a to čo robíme má zmysel a prijatie u iných ľudí.

Otázka znie, ako dosiahnuť, aby sociálne vzťahy fungovali tak, aby zabezpečili ľuďom na spoločenskej i individuálnej úrovni vyššie uvedenú kvalitatívnu úroveň a tým naplňali svoju významnú funkciu? Táto otázka je dnes zvlášť aktuálna aj preto, lebo vieme, že predovšetkým v postmodernej dobe sa kvalita vzťahov natoľko zhoršila, že dnes hovoríme o postmodernej kríze, ktorá sa dotýka nielen ekológie, ale aj života človeka na úrovni celej spoločnosti ako aj na úrovni jednotlivcov.

Odpoveď na položenú otázku vidíme v oblasti etiky a spirituality. Domnievame sa, že zlyhávanie človeka na úrovni etiky a v rámci nej predovšetkým v oblasti hodnôt a fakt, že postmoderný človek západnej kultúry viacmenej stratil kontakt so svojou duchovnou dimenziou a duchovným princípom života a prírody, sú hlavnými faktormi zlyhávania sociálnych vzťahov, ktoré v konečnom dôsledku spôsobujú globálnu postmodernú krízu. Podrobnejšie sa vymedzeným témam budeme venovať v nasledujúcich častiach.

1. VYOSTRENÝ INDIVIDUALIZMUS A KVALITA ŽIVOTA ČLOVEKA

Pri uvedomení si podmienenosti kvality života človeka a kvality sociálnych vzťahov sa môžeme opýtať: môže egocentrický človek dosiahnuť šťastie? Ak budeme akceptovať túto podmienenosť, tak odpoveď bude znieť, že nemôže. Pretože egocentrického človeka, človeka, ktorý je preferentne zameraný sa seba samého, na uspokojovanie svojich potrieb a nehľadí pritom na iných ľudí, nebudú mať ľudia rád, nebude obľúbení medzi ľuďmi. Sociálne okolie ho nebude chváliť, oceňovať, vyhľadávať jeho spoločnosť. Dokonca môžeme povedať, že takému človeku sa budú iní vyhýbať, čoho dôsledkom bude, že sa bude cítiť vnútorne osamotený, aj keby bol obklopený stovkami ľudí. Človeku sa teda nevyplatí byť egocentrický, čo znamená nadmieru individualistický. Nevyplatí sa mu ignorovať sociálne hodnoty, ktoré vychádzajú z nazbieranej múdrosti ľudstva a majú ukotvenie v spirituálnej podstate bytia. Problémom je, že ľudia si tieto súvislosti neuvedomujú, a preto

ich ani neriešia. Dôvody, prečo si to neuvedomujú, by sme mohli pravdepodobne hľadať v tom, že pochopiť tieto súvislosti si vyžaduje vyššiu mieru inteligencie až múdrosti a ako vieme, z pohľadu gausovej krivky¹ rozloženia inteligencie v populácii, väčšina ľudí (približne 80%) má len priemernú alebo podpriemernú inteligenciu. Podobne je na tom rozloženie múdrosti v populácii. V minulosti, keď individualizmus v populácii nebol tak rozvinutý², sa ľudia pridržiavali všeobecne akceptovaných autorít (najčastejšie to boli filozof, lekár, kňaz, učiteľ), u ktorých bol predpoklad vyššej inteligencie (IQ a EQ) a múdrosti a vďaka nim si tieto súvislosti uvedomovali a keďže ich vnímali ako authority, tak podľa ich odporúčaní si usporiadali svoj vlastný život. Človek s vysoko rozvinutým individualizmom – egocentrizmom však authority nerešpektuje, pretože mu to nedovoľuje jeho ego, ktoré samo seba pokladá za vrchol dokonalosti – múdrosti. A tak väčšina ľudí s priemernou a podpriemernou inteligenciou a múdrosťou sama seba vedie do krízy a keďže žijeme v demokracii kde má rozhodujúce slovo väčšina, do krízy sme dovedli aj celú spoločnosť, kultúru a ekológiu.

Súčasný človek, predovšetkým západnej kultúry, ktorého tiež nazývame postmoderný človek je vonkajšími i vnútornými silami hnaný za individuálnym prosperom a úspechom, a neuvedomuje si, že si tým vytvára prekážky a bariéry k dosiahnutiu vnútornej spokojnosti a pocitu hlbšieho a trvácnejšieho šťastia. Ako konštatuje Lipovietsky (2008) žijeme v dobe, kedy sa človek v najvyššej miere vo svojej histórii orientuje na uspokojovanie svojich individuálnych potrieb neberúc pritom do úvahy potreby ostatných ľudí, resp. spoločnosti. Dôsledkom toho je, povedané slovami Camusa (2006) odcudzili sme sa sebe ako aj ostaným ľuďom a žijeme vnútorne osamelý život. Samozrejme, že miera odcudzenia je u rôznych ľudí rôzna, avšak zdá sa, že sa týka nás všetkých. Poláková (1995) to interpretuje tak, že sme stratili

¹ Gausova krivka rozloženia inteligencie v populácii hovorí, že približne 60% ľudí sa pohybuje v rozmedzí 90 až 110 IQ, 20% od 111 IQ vyššie a 20% pod 90 IQ. Inteligencia meraná IQ je však len jedným faktorom schopnosti kvalitatívne porozumieť javom. Ďalšími významnými faktormi sú emocionálna inteligencia a múdrosť (niekedy nazývaná aj spirituálna inteligencia), ktoré sa však nedajú exaktne (kvantitatívne) merať tak ako IQ.

² Podľa nášho názoru, ale aj mnohých iných autorov, sa individualizmus a s ním spojený egocentrizmus v spoločnosti vysoko rozvinul predovšetkým vďaka pôsobeniu: 1. vedy s jednostranným zameraním sa na rúcio, 2. demokracie a akcentácie jej hodnôt individuálnej slobody, rovnosti a jedinečnosti človeka, 3. trhovej ekonomiky a jej akcentácie na súťaživosť a konkurenčný boj, ako aj 4. absencie duchovna, čo súvisí predovšetkým s dominanciou vedy s jej akcentom na rúcio (aspekt rúcia ako opaku mystičnosti). In: Lipovietsky 2008, Gálík 2010, Sawicki 2011, Poláková 1995, Eforde 2010, Dirk J. van de Kaa ai 1998.

ukotvenie v transcendentne a náboženstve, čo spôsobilo, že sa naša miera individualizmu vyostrila. Kollár³ hovorí, že je to dôsledok pôsobenia trhovo rozvinutej formy kapitalizmu a na individualitu človeka orientovanej demokracie. Vyostrený individualizmus (egocentrizmus) a strata duchovného ukotvenia, teda jednostranné zameranie človeka na rácie (t.j. vylúčenie duchovnej dimenzie) a ego (ignorácia potrieb celku, society) spôsobujú nevyváženosť, ktorá sa premieta v dysfunkčnosti človeka na úrovni socio-bio-psycho-duchovnej jednoty. Poláková (1995) k tomu dodáva, že postmoderný človek sa snaží dosiahnuť oslobodenie (od prírody a Boha) a ovládnuť svet (prírodu, ale v konečnom dôsledku aj Boha) aj cez „úsilie o hegemoniu západnej civilizácie (ako dovršiteľky dejinného pokroku)“. Egocentrické ovládnutie sveta má však za následok „jeho zpredmetnenie, privlastnenie a vyplnenie až do nezvratnej fázy univerzálnej ekologickej katastrofy, a oslobodenia človeka ako jeho riadenie, výchovu a starostlivosti o neho až do nezvratných fáz univerzálnej duchovnej krízy.“

Ak sú naše šťastie a vnútorná harmónia z veľkej miery závislé od toho, že nás niekto bude mať rád, že nás niekto pozitívne ohodnotí a to čo robíme má zmysel a prijatie u iných ľudí, tak potom máme veľký problém s našim individualizmom. Individualizmus totiž pôsobí tak, že sa v ťažiskových hodnotách orientujeme na seba samých, teda na našu individualitu, naše ego, čo nám však neumožňuje a dokonca nám to bráni získať priazeň, záujem, dôveru iných ľudí, čo je rozhodujúcim faktorom k tomu, aby nás iní ľudia akceptovali, prijali a mali radi a aby s nami nadväzovali zmysluplné vzťahy, ktoré nám dodajú to, čo ako sociálne bytosti bytostne potrebujeme. Bez toho sme vnútorné nespokojní, chýba nám pocit istoty, sociálnej identity, sociálneho ukotvenia, sociálny status, pocit, že sme súčasťou spoločenstva ľudí (Kozoň 2011). Človek je bez týchto atribútov a pocitov zmätený, vnútorné rozpoltený, disharmonický, prežíva úzkosť, napätie až strach, pretože príroda nám dala genetické informácie, že človek môže v konkurencii a v boji s inými živočíchmi prežiť a byť úspešný len vtedy, ak bude pôsobiť ako jeden konzistentný celok, ktorý navzájom spolupracuje, pomáha si, podporuje sa pri obhajobe a ochrane svojich záujmov a presadzovaní svojich potrieb. Ak

³ Kolár konštatuje, že mimoriadne nepriaznivé sociálne dôsledky, ktoré zaznamenávame s väčšou či menšou intenzitou postupne vo všetkých moderných, na princípoch demokracie a kapitalizmu založených vyspelých spoločnostiach, pútajú v poslednom období značnú pozornosť popredných odborníkov všetkých vied o človeku. In: Kolár Roman, Sociológia 43, 2011, č. 4, s. 451-454.

nenapĺňujeme naše genetické očakávania, náš organizmus sa automaticky prepína do stavu núdze a ohrozenia, čo je stav, ktorý ak trvá dlhšiu dobu, spôsobuje vážne funkčné narušenia v oblasti duševného a telesného zdravia ako aj sociálneho správania. Mnoho ľudí, ako sme už konštatovali, si neuvedomujú vyššie uvedené súvislosti. Cítia nepokoj, frustráciu, úzkosť, cítia sa nenaplnení, sú nespokojní alebo sklamaní zo vzťahov, a nevedia prečo je to tak? Nevedia, že dysfunkcie na vyššie uvedených úrovniach sú vo veľkej miere dôsledkom nenaplnených sociálnych potrieb.

Naša potreba orientovať sa na vlastné ego sa prejavuje aj v prípade keď úprimne pomáhame iným ľuďom, staráme sa o nich. Tento paradoxný fenomén, že sme egocentrickí aj keď úprimne, „nezištne“ pomáhame iným ľuďom a staráme sa o nich, môžeme vysvetliť tak, že naša pomoc v skutočnosti prioritne nesleduje potreby daných ľudí (tie sú až sekundárne), ale naše vlastné potreby pomáhať, byť užitočný a pod. Psychologicky to prebieha asi nasledovne: cítime sa osamotení, čo v nás vyvoláva úzkosť, ktorú si eliminujeme tým, že sa začneme starať o iných ľuďoch, keďže náš egocentrizmus nám bráni mať s nimi prirodzené hlbšie vzťahy. Takáto starostlivosť však nie je funkčná, pretože prioritne vyviera z našej úzkosti, pocitu osamotenía, čo spôsobuje, že nie sme pri poskytovaní pomoci iným ľuďom primerane citliví na to, čo v skutočnosti daný človek, ľudia potrebujú a čo nie. Napríklad pomáhame aj keď aj v danom prípade by bolo vhodnejšie, aby sa daný človek naučil prevziať zodpovednosť sám za seba a tak psychologicky dozrel. Alebo pomáhame, aj keď to ten druhý človek nepotrebuje a dokonca odmieta, teda svoju pomoc vnucujeme s konštatovaním: „ale veď ja ti chcem len pomôcť....chcem len tvoje dobro...chcem ťa ochrániť pred problémami“ a pod. Teda, ak sme individualistickí a pomáhame, sme necitliví k tomu, čo ten druhý človek potrebuje a čo nie. Nevieme čo v skutočnosti, často skryte daný človek prežíva. Sme nedostatočne citliví k tomu, kedy, v akej miere a akú formu pomoci bude pre daného človeka užitočná a aká už nie. A podobne. Bohužiaľ tento kontraproduktívny, neužitočný typ pomoci iným ľuďom sa vyskytuje v postmodernej dobe často, pretože väčšina z nás je egocentrická – individualistická.

Pomoc druhým ako eliminácia nášho pocitu vnútorného osamotenía je nielen neužitočná až škodlivá, ale v zásade nerieši ani náš problém frustrácie z vnútorného osamotenía. Aby sme neboli vnútorne osamotení, musíme byť

schopní a chciet' zdieľať identitu s inými ľuďmi. Individualizmus – egocentrizmus nám však v tom bránia. Zdieľať identitu s inými ľuďmi znamená nebyť prioritne orientovaní na seba samého, ale na iných ľudí. Moje Ja musí byť pre mňa menej ako sú, kresťanský povedané, moji blížni. Moji blížni, to sú všetci ľudia, s ktorými prichádzam do styku, teda nielen moja rodina a priatelia, ako si to často toto kresťanské či budhistické učenie interpretujeme. Niektorí ľudia dokážu zdieľať identitu so svojimi deťmi, rodičmi či partnerom, ale z pohľadu geneticky zakódovanej sociálnej potreby človeka to nestačí. Napríklad potrebu pracovného uznania – teda toho čo tvorivo, pracovne produkuje, dosahujeme – potrebujeme dostávať všeobecne od ľudí. Dokonca uznanie tohto druhu od rodiny a priateľov neberieme príliš vážne, lebo vieme, že oni sú k nám emocionálne zainteresovaní, teda nebudú k nám objektívni. Potrebujeme uznanie objektívne, nezávislé, a všeobecné, teda sociálne. Taktiež podporu či prejav záujmu od iných ľudí potrebujeme dostávať v bežných životných situáciách a všade tam kde sa vyskytujeme: v práci, na ulici, od susedov, u lekára, na dovolenke, vo vlaku atď. Nevieme a nemôžeme totiž žiť izolovane so svojou rodinou a priateľmi, ale potrebujeme byť v kontakte so širším sociálnym prostredím. Toto sociálne prostredie môže byť k nám priateľské a to vtedy, pokiaľ ich budeme (napr. kresťanský) pokladať za svojich blízkych a teda aj s nimi budeme zdieľať svoju identitu alebo môže byť k nám indiferentné až nepriateľské, pokiaľ ich nebudeme pokladať za „svojich blízkych“, teda nebudeme s nimi zdieľať svoju identitu. Ak je k nám sociálne okolie ignorantské až nepriateľské, pociťujeme sociálnu úzkosť, chýba nám dôležitý pocit sociálnej istoty, prežívame sociálne napätie a obavy, a to všetko nás vnútorne destabilizuje a spôsobuje rad porúch na psychickej, fyzickej a sociálnej úrovni. Navyše v takomto prostredí sa nevieme primerane sebarealizovať a uplatniť aj na profesionálnej úrovni.

Ak zdieľame identitu s ľuďmi, s ktorými prichádzame do styku, v praxi sa to prejavuje tak, že sa spontánne zaujímame o to ako sa majú, čím sa zaoberajú, čo prežívajú, aké majú názory, čo potrebujú, a podobne a samozrejme sme pripravení im pomôcť, ak to potrebujú. Takýto stav a správanie má svoje značné výhody, nielen v tom, že prežívame sociálnu istotu a sme sociálne ukotvení, ale bude vytvárať spätnú reakciu v podobe toho, že aj ľudia nám budú prejavovať vďaku, sympatie, záujem o nás ako aj ochotu nás podporiť a

pomôcť nám, keď to budeme potrebovať.

Postmoderný človek však funguje v začarovanom kruhu nedôvery a nezájmu o iných (blížnych): Ja sa nezaujímam o druhých – oni sa nezaujímajú o mňa. Ja ignorujem iných – oni ignorujú mňa. Ja nedôverujem druhým – oni nedôveruje mne. Každý môj prejav nezájmu či nedôvery spôsobí spätnú reakciu druhých, čo ma uisťuje v tom, že druhým nemôžem dôverovať a znásobí môj nezáujem o nich. A týmto procesom sa uvedený systém neustále sám posilňuje. Častá reakcia individualisticky orientovaného človeka potom je využiť, „použiť“ druhých k posilneniu svojho ega. Napríklad poskytujú ľuďom falošný prejav záujmu, falošné prejavy ocenenia a pod. so zisťným zámerom získať od nich podporu vo svojich zámeroch, resp. nezaslúženú odmenu. Takto síce dosiahneme krátkodobý zisk, avšak z dlhodobého hľadiska máme len straty. Skôr či neskôr vyjde najavo naša neúprimnosť alebo zisťnosť (napr. preto, lebo po získaní toho čo sme chceli, prestávame mať o daného človeka, ľudí záujem, čím sa odhalí naša zisťnosť a falošnosť) a v sociálnom kontexte získame povest' falošných, zisťných ľudí, ktorým sa každý začne vyhýbať alebo sa k nám iní začnú rovnako zisťne správať. Zisťné a neúprimné správanie navyše nijako nerieši našu frustráciu z vnútorného osamotení (často nevedomovanú alebo kontraproduktívne skrývanú aj pred sebou samým), pretože tej sa môžeme zbaviť len tým, že budeme zdieľať identitu s ostatnými ľuďmi, čo znamená, že ich úprimne budú vnímať ako svojich blízkych. To sa však dá dosiahnuť len tak, že prestaneme byť individualistickí, teda prestaneme sa orientovať na seba samých (a svoju rodinu).

Orientácia človeka na seba a vzťahy k rodine prináša, popri už uvedených, aj ďalšie úskalia. Deti nás potrebujú istú dobu a keď dospejú, začnú žiť svoj nezávislý život orientovaný na svoje deti. Inými slovami povedané, prestanú s nami zdieľať identitu a my zostaneme vnútorne osamotení. Navyše, ak sme deti vychovávali v egocentrickom prostredí, teda vyzdvihovali sme dôležitosť vzťahu „naša rodina“, naše deti budú tiež egocentrické, prehnane individualistické, teda prioritne zamerané na uspokojovanie svojich potrieb. To zväčša spôsobí, že keď dospejú, a nás ako rodiča už nebudú potrebovať, prestanú sa o nás zaujímať. Podstata vzťahu dieťaťa k rodičovi je totiž prirodzene iná ako rodiča k dieťaťu. Rodič, zvlášť individualisticky orientovaný, pokladá svoje dieťa za akoby súčasť seba: „zo mňa, z mojich

telesných substancií vzišiel.“ Preto sa bazálny vzťah rodiča k dieťaťu defakto nemení počas celého života. Dieťa je však v inej situácii. Ono nepokladá rodiča za akoby súčasť seba, lebo rodič logicky nevzišiel z jeho „telesných substancií“ /takýto vzťah začne mať dieťa neskôr k svojim deťom/, a preto mu nerobí problém na rodiča „zabudnúť“, ak bol vychovaný individualisticky, teda egocentricky. Individualistický rodič, na ktorého jeho vlastné dieťa zabúda následne prežíva veľmi obtiažne frustrujúce stavy a to dvojnásobne: 1. zostáva vnútorne osamotený a 2. nevie sa emočne od (dospelého) dieťaťa odpútať, aj keď ono neprejavuje oňho záujem, pretože jeho individualistické (egocentrické) založenie mu to neumožňuje – dieťa stále vníma ako seba samého a teda vzťah k dieťaťu je istým spôsobom ako vzťah k sebe samému.

2. INDIVIDUALIZMUS A PARTNERSKÉ VZŤAHY

Popri vyššie uvedených problémoch prichádza u postmoderného človeka veľmi často aj ku sklamaniu z partnerských a priateľských vzťahov. Prečo naše partnerské a priateľské vzťahy zlyhávajú? Hlavný dôvod je znovu ten istý: náš vyostrený individualizmus, egocentrizmus. Samozrejme „my“ veci vidíme inak a vyníme z toho našich niekdajších partnerov a priateľov a oni zase vinia nás. Že si to logicky protirečí, a problém, príčina teda musí byť v niečom inom, zväčša nikto nerieši. Naše individualistické ego nám totiž bráni pripustiť, že by chyba bola v nás, resp. aj v nás. Individualisticky orientovaný človek vstupuje do vzťahu s tým, že očakáva, že budú uspokojované jeho potreby. Na potreby partnera, priateľa v podstate nemyslí, pretože očakáva, že budú identické s jeho potrebami. Časté sú bludné presvedčenia typu. „ak ma miluje, musí cítiť to čo JA.“ „Ak ma miluje, musí chcieť to, čo JA.“ Individualisticky orientovaný človek skôr či neskôr vo vzťahu trpí: „On/ona nevidí ako ma bolí to čo robí...ako sa správa...atď.“ Celé prežívanie individualisticky orientovaného partnera, priateľa je zamerané na svoje pocity, city a potreby. Všetko to vychádza z nerealistickej egocentrickej predstavy, že partner, priateľ bude uspokojovať NAŠE potreby. Že NÁS urobí šťastnými. „Ak ma miluje...ma rád“, samozrejme hypoteticky konštatujeme. No ako sa môžu navzájom uspokojiť dve individualistické egá? Každé (ego) chce to svoje, teda logicky každé niečo iné, lebo individuálne ego je vo svojej podstate vždy jedinečné, odlišné. Každému egu ide o svoje uspokojenie a nie uspokojenie

ega toho druhého (partnera, priateľa). Naše očakávania sú teda úplne mimo realitu, z čoho pramenia naše nedorozumenia, hádky, konflikty, to, že sa časom navzájom odcudzíme. To spôsobuje, napr. že sme si časom neverní, že sa klameme, len aby sme mali od toho druhého pokoj, že začneme holdovať alkoholu, len aby sme zniesli tú neznesiteľnú situáciu, ktorú vo vzťahu (po čase, po sklamaní z nerealizovania toho, že nás partner urobí šťastným) prežívame a pod. Naivne sa domnievame, že náš vzťah stroskotal preto, lebo on/ona začala „piť“, lebo on/ona mi bola neverná, lebo on nás stále klamal, lebo on/ona prestala byť citlivá k mojim potrebám, k tomu, čo cítim a pod.

Príroda vytvorila fenomén zaľúbenia, ktorý zväčša nastáva na začiatku partnerského vzťahu, a ktorý omylom pokladáme za lásku a mylne sa domnievame, že bude medzi nami navždy. Zaľúbenie je tu pravdepodobne preto, aby sa udržal ľudský rod. Ak by sme sa nikdy nezaľúbili, pravdepodobne by sme v omnoho menšej miere vstupovali do manželstiev a zakladali rodiny. To by mohlo spôsobiť, že by časom ľudský rod zanikol, resp. kedysi na počiatku by sa nerozmnožil natoľko, aby sa mohol udržať. Človek totiž tým, že má rozum, inteligenciu koná inak ako ostatné živočíchy, ktoré sa rozmnožujú pudovo a o potomstvo sa starajú prirodzene inštinktívne. Ľudia sa do seba zaľúbia, v dôsledku čoho na istú dobu prestanú „vnímať realitu“, „prestanú premýšľať“ – nepozerajú sa na svet a hlavne na partnera na základe inteligencie, ale v akomsi „omámení“ ako keby sme boli pod vplyvom psychotropných látok. Toto relatívne krátke obdobie, počas ktorého trvá zaľúbenie, stačí prírode na to, aby sme založili rodinu. Po tom, čo zaľúbenie splní svoju prírodnú funkciu, prirodzene a nutne samovoľne odíde. Život v „omámení“ nie je totiž ani efektívny ani inteligentný – teda v zásade dlhodobo nie je možný. Aby sme „prežili“ a rozvíjali sa, musíme znovu začať myslieť a pochybovať, vnímať realitu neskreslene. Zaľúbenia sa však ťažko vzdávame, pretože počas neho sme zdieľali identitu s partnerom/partnerkou, čo spôsobilo, že sme sa prestali cítiť vnútorne osamotení. To je tak výnimočný pocit, že keď zaľúbenie odíde, sme sklamaní a zväčša presvedčení, že láska medzi nami skončila. Zaľúbenie zriedkakedy končí medzi partnermi naraz, a preto sa domnievame, že ten u koho zaľúbenie skončilo ako prvé nás sklamal a podviedol. Neuvedomujeme si, že my ako ľudia so vznikom a zánikom zaľúbenia nemáme nič spoločné, že to celé je dielo prírody, ktorá nám umožňuje ho prežívať len po relatívne krátke vymedzenú dobu. Počas

zaľúbenia sa vzdávame svojej individuality, svojho ega – to je ten skutočný faktor, ktorý spôsobil, že sa cítime tak výnimočne dobre – pretože sme prestali byť vnútorne osamotení.

Z fenoménu zaľúbenia sa môžeme poučiť o významnom poznaní: 1. Ak vstupujeme do vzťahov ako individualistické a egocentrické osoby, nezbaví nás to pocitu vnútorného osamotenía. 2. Ako individualistické a egocentrické osoby budeme vo vzťahoch konfrontovaní stretom dvoch Ja (ego), čo nutne vedie vo väčšej alebo menšej miere k napätiu, konfrontácii, konfliktom a pod. pretože každé ego vždy bude prioritne zamerané na uspokojenie vlastnej potreby a presadzovanie vlastných záujmov. 3. Ak sa prestaneme prioritne zameriavať na uspokojovanie vlastných potrieb a presadzovanie vlastných záujmov, dosiahneme to, že budeme schopní zdieľať identitu s inými ľuďmi, čo vyústi do stavu, kedy prestaneme byť vnútorne osamotení⁴, čo je výnimoční zážitok pokoja a šťastia, ktorý tak oceňujeme v stave zaľúbenia.

3. VYOSTRENÝ INDIVIDUALIZMUS A KVALITA ŽIVOTA SPOLOČNOSTI

Rovnako deštruktívne ako na osobnosť človeka vyostrený individualizmus a jednostranný racionalizmus bez duchovného ukotvenia pôsobia aj na spoločnosť. Spoločnosť, čo si dnes málo uvedomujeme, môže efektívne, stabilizovane a progresívne existovať len vtedy, pokiaľ vzájomné vzťahy medzi ľuďmi budú založené na dôvere, vzájomnej akceptácii a náklonnosti, podpore, pomoci a spolupráce. Sociálne skupiny - a spoločnosť je formou veľkej sociálnej skupiny - majú svoje prirodzené zákonitosti, ktoré nie je možné obchádzať. Len, ak sa budeme cítiť v sociálnej skupine príjemne, len potom ju budeme vnímať ako svoju vlastnú a podporovať ju. Príjemne sa budeme cítiť len vtedy, pokiaľ sa budeme navzájom rešpektovať, pokiaľ v nej budú uspokojované naše potreby, hodnoty a predstavy (ideály), pokiaľ nám jej členovia poskytnú prijatie, oporu a pomoc, ak to potrebujeme, pokiaľ si môžeme navzájom dôverovať a pod. Nemenej dôležitá je aj vzájomná spolupráca a pocit, že sa s nami zaobchádza spravodlivo, rovnocenne a poctivo. Môžeme povedať, že v spoločnosti, v ktorej žijeme sú tieto bazálne sociálne podmienky splnené? Dozista bude naša odpoveď negatívna. Či už v našom bližšom alebo širšom sociálnom okolí, tak ako to konštatujú aj autori, ktorých

⁴ ...tento stav nazýva existenciálna frustrácia

sme vyššie citovali, všade vládne takmer opak toho, čo je základom pre kvalitu a fungovanie sociálnej skupiny. Môžeme sa opýtať, čo je toho príčinou? Kde nastala tá zásadná chyba, ktorá spôsobila daný stav? Prv než budeme hľadať odpovede na naše otázky, podrobme analýze ešte to, čo nastane so sociálnou skupinou pokiaľ nebude funkčná.

Prirodzenou reakciou členov sociálnej skupiny, pokiaľ zlyháva, resp. prestáva byť funkčná je strata záujmu o skupinu. V praxi sa to prejavuje tak, že daní členovia prestávajú rešpektovať hodnoty, na ktorých bola skupina vytvorená, prestávajú dodržiavať jej pravidlá a postupne nastáva deštrukcia všetkých jej funkcií, čo skôr alebo neskôr vedie k jej zániku. Akékoľvek sociálna skupina môže zmysluplne fungovať len vtedy, ak je založená dobrovoľnosti, príťažlivosti a výhodnosti pre jej členov. Ak sa pozrieme na západnú spoločnosť, môžeme detekovať prvky jej rozpadu, deštrukcie: každým rokom narastá kriminalita, stále viac ľudí prepadá drogovej, alkoholovej, gamblingovej či inej závislosti, čoraz viac ľudí sa rozvádza, čoraz menej ľudí cíti potrebu založiť rodinu a starať sa o výchovu detí, v spoločnosti vládnu korupcia, ľahostajnosť, sociálne nepokoje, extrémizmus, nevraživosť, egoizmus, násilie, večer sa bojíme vychádzať von, nie sme schopní si navzájom dôverovať a podobne. V spoločenskovednom diskurze sa otvorene hovorí o možnosti zániku západnej kultúry a civilizácie a jej nahradení inými kultúrami a civilizáciami (Dirk J. van de Kaa 1998). Z uvedeného zjavne vyplýva, že si nepomôžeme parciálnymi a povrchnými riešeniami tohto stavu, tak ako sme sa o to doteraz snažili. Obnova trestu smrti v tých krajinách, v ktorých nie je, ďalšie sprísňovanie legislatívy, ktorá sankcionuje porušovanie spoločenských pravidiel, prehlbovanie verejnej kontroly nášho správania, pôsobenie v oblasti výchovy a prevýchovy mládeže či dospelých ľudí a podobné riešenia sú neúčinné, pretože vo svojej podstate riešia len následky, ale nepostihujú príčinu spoločenskej deštrukcie. Navyše mnohé naše opatrenia v konečnom dôsledku spôsobujú skôr zhoršenie stavu. Takým je napríklad posilňovanie spoločenských sankcií za nedodržanie alebo porušenie predpisov a zákonov. Ak budeme zvyšovať mieru trestov povedzme v cestnej doprave a budeme postihovať každé, čo i len zaváhanie vodiča, neznížime tým nehodovosť, ale zvýšime neochotu vodičov ich dodržiavať, napríklad formou obchádzania predpisov. Navyše tým zvyšujeme frustráciu vodičov, ktorý ako ľudský a teda omylný a nedokonalý tvor vie, že kedykoľvek môže zaváhať aj

zlyhať a vedomie neprimeraného trestu stupňuje v ňom stres a frustráciu so šoférovania natoľko, že pravdepodobnosť jeho zlyhania, napríklad vo forme nehody sa významne zvýši. Uvedením spoločenským prístupom sa zvyšuje aj odstup človeka a spoločnosti. Občan, ktorý je na každom kroku kontrolovaný a trestaný sa logicky v takej spoločnosti nemôže cítiť príjemne a stáva sa pre neho skôr cudzím prvkom a nutným zlom, s ktorým treba bojovať. Dôsledkom potom je, že občania v čoraz väčšej miere porušujú spoločenské pravidlá a hľadajú rôzne sofistikovane spôsoby ako ich beztrestne obchádzať. Aj príklad z cestnej premávky je toho dôkazom. Sankcie sa neustále zvyšujú predovšetkým preto, že tie predchádzajúce boli neúčinné. Teda máme dokonca preukázateľnosť nefunkčnosti tohto sankčného prístupu a napriek tomu ho ďalej praktizujeme, miesto toho, aby sme sa začali seriózne hľadať skutočné príčiny deštrukcie spoločnosti a zamýšľať sa nad ich účinným riešením. Z istého pohľadu sa dokonca zdá, že sa nachádzame v začarovanom kruhu. Pretože aj tí, ktorí sú zodpovední za nápravu vecí verejných, ako sú politici, učitelia, policajti, vedci a ďalší sú sami v zajatí vyostreného individualizmu a egocentrizmu a ten im neumožňuje vidieť veci v pravom svetle. Ego (človeka) len ťažko samo seba obviní zo zlyhania a len ťažko pripustí, aby redukcii vlastne významnosti a dominantného postavenia.

Ak si teda chceme odpovedať na otázku prečo medziľudské vzťahy v spoločnosti nefungujú a kde nastalo to zásadné zlyhanie, odpoveď bude v tom, že zlyhanie, ako sme už viackrát naznačili je v našom zameraní sa na individualizmus, v opustené etických a sociálnych hodnôt, ku ktorým ľudstvo v minulosti dospelo a s tým súvisiaci odklon od duchovnej podstaty bytia.

4. OBNOVA ETIKY, HODNÔT A SPIRITUALITY

Lipovetsky (2011) konštatuje, že postmoderná spoločnosť je spoločnosťou narcistických indivíduí, ktoré sú vykorenené zo svojej identity a okolie vnímajú ako ohrozujúce - jednáme eticky len voči tomu, čo považujeme vo svojich očiach za dôležité.

Vo vyostrenom individualizme naše individuálne hodnotenie sa stáva mierou všetkých vecí, čím sa spoločné hodnoty rozpadajú, a strácajú spoločenský význam. Hodnoty udržiujú integritu spoločnosti, ktorá je procesom individualizácie hodnôt dezintegrovaná. Hodnoty ako spoločenský konsenzus

prestávajú mať vyostreným individualizmom svoju legitimitu. Lipovetsky (2008) to zhodnocuje tak, že voči spoločenskému, voči tomu čo individuálne nepokladáme za dôležité, sa stávame ľahostajní. „Hodnoty, ktoré vyznávame, sú skôr negatívne („nerobiť niečo“) než pozitívne („musíš“): za opätovným oživením etiky triumfuje bezbolestná morálka, posledné štádium individualistickej demokratickej kultúry, nabudúce – čo je hlboko logické – zbavená ako moralizmu, tak antimoralizmu. (s.57)

Podľa Maxa Webera (1998) hovorí, že racionalizácia života, ľudský rozum a jeho úsudok založený na kalkulácii a organizácii začal byť určujúcim momentom v ľudskom konaní v postmoderne. Náboženstvo postupne začalo odchádzať z pozície hlavnej interpretačnej schémy a sekularizácia spolu s rastúcim prepojením kultúr viedla k relativizácii hodnôt. Rozvinutím myšlienok humanizmu sa človek stal merítkom morálky, čím začal spoločenský proces individualizácie, ktorý stojí v základoch moderných štátov.

Je namieste si položiť otázku: Ako obnoviť etiku, hodnoty a duchovno v spoločnosti? Individualizmus relativizuje stáročia kontinuálne vytvárané a overené spoločenské morálne hodnoty. Pre ľudí so zameraním sa na seba samých, strácajú záväznosť, zdajú sa im nadbytočné, pretože nevychádzajú z ich ega. Staré spoločenské a morálne hodnoty sa rúcajú a nové nevznikajú, pretože vyostrený individualista ich nepotrebuje. Necíti potrebu cítiť si všeobecne prospešné hodnoty, pretože pre neho je užitočnosť meraná vlastným prosperom. Spoločnosť bez spoločne akceptovaných hodnôt a morálky však nemôže adekvátne fungovať prosperovať a preto začne stagnovať. Ľudia sú „vo svete“ spochybňovaných spoločenských a morálnych hodnôt bez zmysluplného sociálneho smerovania a istôt, čo spôsobuje, že sa stávajú vnútorne bezradnými, hedonistickými a plytkými. Individuálne hodnotové a morálne systémy, ktoré vznikajú „vo svete“ vyostreného individualizmu sú navzájom nekompatibilné a tým strácajú svoj sociálny význam a legitimitu. Aby bola zabezpečená funkčnosť spoločenských štruktúr a procesov, musí ľudí spájať spoločné hodnoty a morálka. Bez tohto spojiva je spoločnosť nestabilná, ohrozovaná sociálnymi nepokojmi a zlyháva pri plnení svojich funkcií. To postupne vedie k sociálnej deštrukcii, rozkladu. V spoločnosti kde ľudia navzájom rešpektujú seba samých, normy, inštitúcie, poriadok a zákony výhradne z donútenia (zákonom), nastáva všeobecný etický, ale aj sociálny úpadok, značná nesúdržnosť a nestabilita.

Tieto skutočnosti je nutné si do dôsledku uvedomiť. Prestať klamať samých seba pokiaľ je ešte čas na zmenu. Ak chceme obnoviť v spoločnosti etiku a hodnoty a tým dosiahnuť jej znovu sfunkčnenie je v prvom rade potrebné zredukovať mieru a váhu individualizmu u človeka ako aj v spoločnosti. Individualizmus si môžeme predstaviť ako mincu, ktorá má dve strany. Obrátená strana individualizmu je duchovno, a predovšetkým jej mystická forma. Symbolom mystického duchovna je Boh, duchovná dimenzia bytia, základná energia života, spirituálna inteligencia. Duchovno je vo svojej mystickej podstate prejavom jednoty bytia, zážitkom spoločného vedomia. Individualizmus je presným opakom. Ide o atomizáciu vedomia, oddeľovanie sa od spoločného vedomia a zameriava sa na ego jednotlivca. Vyostrený individualizmus preto produkuje egocentrizmus a egoizmus. Mystické duchovno produkuje opak: altruizmus a všeobjímajúcu lásku. Vyostrený individualizmus je potom logicky absenciou mystického duchovna, tak ako by bolo vyostrené mystické duchovno absenciou individualizmu. Podľa Gálíka (2010) mystické duchovno má schopnosť integrovať na hlbšej úrovni vonkajšie, neraz protikladné predstavy a idey. Umožňuje komunikáciu okolo významov a hodnôt presahujúcich oblasť, z ktorej vzišli a ich „súmerateľné“ porozumenie. Gálik podobne ako mnoho iných autorov konštatuje, že duchovnosť v živote súčasného človeka atrofuje. Človek je redukovaný len na jeho ja a jeho fyzické bytie. Zameranie sa súčasného človeka na jeho Ja je posilňované súčasnou kultúrou, ktorá človeka strháva prostredníctvom médií, osobitne reklám, do konzumného spôsobu života. Kríza identity dnešného človeka je vyvolaná duchovnou krízou a naopak. (2010) Podobne sa vyjadruje E. Tomáš (2006): „Ludstvo dnes pripomína bytosť sediacu nad priepasťou na rozviklanej trojnožke. Jedna jej noha, tá fyziologická je celkom normálna. Druhá je strašne dlhá, to je noha intelektuálna. A tretia - duchovná - takmer chýba. Buď to vyrovnáme, alebo spadneme. Ale nemôžeme sa takto kymácať večne.“

Človek je jednotou rácia (ega) a irácia (ducha), hmoty a ducha. Obidve tieto základné dimenzia musia byť sýtené, inak nemôžeme normálne (harmonicky) fungovať a zmysluplne sa rozvíjať. Napĺňanie potrieb ducha je predovšetkým zážitok stavu zjednoteného bytia, teda zmeneného duchovného stavu vedomia, ktorý nastáva v každodenných mystických zážitkoch, napríklad pri transcendentnej meditácii, jogovej koncentrácii, zvnútornenej všímavosti,

pri počúvaní prírodnej (mysterióznej) hudby, pri komunikácii s prírodou či pri plnej nezištnej láske, a pod. Prežívanie mystického duchovna nás tiež napĺňa „skutočnou“ (nespochybniteľnou, radostnou) zmyslupnosťou, ktorá nám v postmodernej dobe tak veľmi chýba, a ktorá je základom psycho-sociálneho ukotvenia človeka. Prežívanie mystického duchovna nám otvára cestu k „vyššej mimoriadnej“ inteligencii, ktorú sme začali nazývať tiež spirituálnou inteligenciou⁵. Je základom schopnosti múdrosti⁶ ako jedinečne tvorivého a láskyplného spôsobu chápania, uvažovania, riešenia problémov, správania, vzťahovania sa k sebe, k iným ľuďom a k životu. Moderné duševné poruchy ako sú depresie, neurózy či psychózy sú vo svojom základe obsedantno-kompulzívnym spôsobom ukotvenia sa v ego⁷. Duchovno-mystická perspektíva „z hora“ nám umožňuje nadhľad, byť nad vecou a tým chápať predtým nevidené súvislosti našich ťažkostí, problémov, života. Človek prežívajúci v úzkom priestore svojho fyzického, individuálneho Ja, je od duchovno-mystickej dimenzii a perspektívy oddelený, a preto svoj život prežíva inak, redukovane a egocentricky.

ZÁVER

Podľa nášho názoru narastanie vyostreného individualizmu je nutné zastaviť a postupne začať eliminovať jeho dominanciu do vyváženého stavu: človek verzus ľudstvo, ego verzus duchovno, individuálne verzus všeobecné (kolektívne, sociálne) blaho. Domnievame sa, že cesta, ktorá by k tomu mohla viesť je posilnenie mysticko-spirituálnej dimenzie u človeka a tým logicky aj v spoločnosti a kultúre. Humanizmus, ktorý sa pred niekoľkými desaťročiami ukazoval ako sľubné východisko z krízy moderny, ostal napokon bez

⁵ Už sme sa zmieňovali, že ide o nový druh inteligencie, rozvíjaný v odbornej literatúre posledných 20-30 rokoch (Zohar, Marshall a iní), ktorý má fyzické paralely v lokalizovaných častiach mozgu a jeho činnosti, psychologické paralely v transpersonálnych fenoménoch a duchovné paralely v mystických zmenených stavoch vedomia. Jung v tejto súvislosti hovoril o kolektívnom nevedomí ako mimoriadnom zdroji múdrosti.

⁶ Ruisel (2002) považuje múdrosť a spiritualitu za dve stránky jednej reality.

⁷ Napríklad ak nás opustí milovaná osoba často na nás doľahne hlboká depresia. Vo svojej podstate ide o emóciu, ktorú nedokážeme ovládať, pretože sme extrémne orientovaný na svoje individuálne Ja a podliehame jeho zraneniu. Keďže v našom živote nie je nič dôležitejšie ako naše Ja, nedokážeme sa preorientovať na prežívanie niečoho iného. Podobne sme na tom pri prežívaní závislosti: emočnej, drogovej či inej. Tiež ide o istý druh extrémneho koncentrovania sa na pôžitok, ktorý nám „droga“ dodáva a neschopnosti sa tohto pôžitku vzdať, pretože v našom vedomí (živote) nemáme nič dôležitejšie ako je naše Ja.

zjavnejšej efektivity. Napriek jeho nesporným výsledkom v podobe posilnenia hodnôt tolerancie, rovnosti, slobody, sociálnej participácie, eliminácie politického totalitarizmu, oslobodenie sa od strnulých dogiem, ochrany práv menšín a pod., sa nám globálne krízy moderny a osvietenstva nielen nepodarilo účinne eliminovať, ale dokonca sa posilnili do vyostrenej podoby a postmodernej krízy. Zdá sa, že cesta posilňovania všeobecného dobra, ak je spojená s posilňovaním hodnoty individuality, je vo výsledku málo účinná, resp. prináša zmutovanú podobu krízy, ktorej sme svedkami dnes.⁸ Z uvedeného nám vychádza, že posilňovanie všeludských (sociálnych, duchovných) hodnôt je potrebné realizovať spoločne so znižovaním dominancie individualizmu a ega. A to je podľa nášho názoru realizovateľné, ak posilníme u človeka jeho mysticko-duchovnú orientáciu a dimenziu. Medziľudské vzťahy začnú opäť fungovať vtedy, keď prestaneme byť individualistickí a začneme byť mysticko-duchovní, pretože s mystickým duchovnom prichádza aj zameranie človeka od seba k iným a človek je pripravený zdieľať svoju identitu s ostatnými ľuďmi v spoločnosti. S toto zmenou zákonite prichádza aj obnova etiky a všeludských hodnôt, ktoré sú dôležité pre prirodzené a zmysluplné fungovanie spoločnosti.

Literatúra

- [1] BECK, U., E. 2002. *Individualization*. London : Sage, 2002. 256 s. ISBN 0-7619-5989-0
- [2] CAMUS. A. 2006. *Cizinec*. Praha : Garamond, 2006. 195 s. ISBN 80-86955-14-1.

⁸ Ako príklad zo života môžeme uviesť počínanie rodiča, ktorý chce svojim deťom dať to najlepšie a napriek tomu zlyhá. Dieťa ho odmietne a rodič je sklamaný z domnelej nevďačnosti dieťaťa. Problém je však niekde inde. Rodič dáva dieťaťu to, čo on sám, teda jeho ego, vyostrené individuálne Ja, pokladá za to najlepšie. Pre dieťa však to najlepšie môže byť niečo úplne iné, a preto je nespokojné a keď naberie dostatok sebavedomia a samostatnosti, rodiča odmietne. Rodič sa nebol schopný vcítiť do potrieb dieťaťa a akceptovať ich, pretože jeho vyostrené individuálne Ja, ego mu v tom bolo prekážkou. Paralelu podobného počínania môžeme vidieť aj v rôznych iných oblastiach spoločnosti: politiky, prírody, partnerských a sociálnych vzťahov, vo vzdelávaní atď.

- [3] DIRK J. van de Kaa. 1998. *Postmodern fertility preferences from changing value orientation to new behaviour*. Cambera: The Australian national university, 1998. 145 s. ISBN 978-1-4020-4498-4_...
- [4] FONTANA, D. 1999: *Cesta ducha v moderním světě. Osobnost a spiritualita*. Praha : Portál, 1999. 232 s. ISBN 80-7178-239-4.
- [5] FFORDE, M. 2010. *Desocializácia. Kríza postmodernity*. Bratislava : Lúč, 2010. 384 s. ISBN 978-80-7114-806-7.
- [6] FROMM, E. 2007. *Mít, nebo být?* Praha : Aurora, 2007. 170 s. ISBN 80-206-0181-3.
- [7] FRANKL, V. E. 2011. *Hľadanie zmyslu života*. Bratislava : Eastone Books, 2011. 152 s. ISBN: 9788081091599.
- [8] GÁLIK, S. 2010. *Duchovný rozmer krízy človeka*. Bratislava : IRIS, 2010. 147 s. ISBN 978-80-89238-39-2.
- [9] HUBÍK, S. 1999. *Sociologie vědení*. Praha : Slon, 1999. 309 s. ISBN 80-85850-58-3.
- [10] JUNG, C.G. 2001. *Člověk a duše*. Bratislava : Academia, 2001. 277 s. ISBN 8020005439.
- [11] KOLÁR, R. 2011 Sociológia 43, č. 4 , s.451-454-
- [12] KOZOŇ, A. 2011. *Sociálna patológia*. Trenčín: SpoSoInte, 2011. 80 s. ISBN 978-80-970121-9-9.
- [13] LIPOVETSKY, G. 2008. *Éra prazdnoty: úvahy o súčasnom individualismu*. Praha : Prostor, 2008. 357 s. ISBN 978-80-7260-190-5.
- [14] LIPOVETSKY, G. 2011. *Soumrak povinnosti*. Praha : Prostor, 2011. 323 s. ISBN 978-80-7260-190-5.
- [15] POLÁKOVÁ, J. 1995. *Perspektíva naděje: Hledání transcendence v postmoderní době*. Praha : Vyšehrad, 1995. s. 127 s. ISBN 80-7021-150-4
- [16] RAJSKÝ, A. 2007. *Osoba ako ikona tajomstva. Príspevok k personalistickej antropológii*. Bratislava: Veda, 2007. 185 s. ISBN 978-80-8082-146-3.
- [17] RUISEL, I. 2005. *Múdrosť v zrkadle vekov*. Bratislava : Ikar - Pegas, 2005. 293 s. ISBN 805511059X.
- [18] RUISEL, I. 2002. Spiritualita a múdrosť: Dve stránky jednej reality? In: Kováč. D. /ed./: *Psychologické sondy do spirituálno-religiózne sféry*

- života. Bratislava: ÚEPs SAV, s. 254, ISBN 80-88910-08-0.
- [19] SAWICKI, S.(ed.) a kol. 2009. *Psychospirituální dimenze osobnosti*. Ústí n.Labem : UJEP, 2009. 194 s. ISBN 978-80-7414-162-1.
- [20] SAWICKI, S. 2011. *Psychologicko-duchovné a eticko-axiologické otázky sociálnej integrácie človeka v postmodernej spoločnosti*. In : Kozoň, A. - Hejdiš, M. a kol. Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti. SpoSoIntE, Trenčín: SpoSoIntE, 2011. 555 s. ISBN 978- 80-89533-02-2.
- [21] SAWICKI, S. 2011. *Students relationships and teacher's authority as axiological, ethical, pedagogical, social and psychological problems*. Vedecké práce MtF STU, vol. 19, 2011,č. 30. s. 93--98. ISSN 1336-1589.
- [22]SHELDRAKE, R, MCKENNA, T., ABRAHAM, R. 2001. *Chaos, creativity, and cosmic consciousness*. Park Street Press, 2001. 208 s. ISBN 0892819774.
- [23]STACE,W.T. 1960. *Mysticism and Philosophy*. Philadelphia: J. B. Lippincott, 1960.
- [24]TOMÁŠ, E. 2006. *Pohled z druhého brehu*. Praha: Avatar, 2006. 98 s. ISBN 8085862697.
- [25] TEILHARD, Ch. 1993. *Místo člověka v přírodě*. Praha: Svoboda, 1993. 165 s. ISBN 80-205-0309-9.
- [26]VAUGHAN, F. 2002. *What is spiritual intelligence?* Journal of Humanistic Psychology, 42, Spring, 16-33.
- [27] WEBER, M. 1998. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998. 367 s. ISBN 80-7021-240-3.
- [28]ZOHAR, D., MARSHALL, I. 2003. *Spirituální inteligence*. Praha : Mladá fronta, 2003. 288 s. ISBN 80-204-1030-9.

PhDr. et Mgr.Silvester Sawicki, PhD.

Oddelenie humanitných vied
MTF STU
Paulinská 16
917 01 Trnava.
E-mail: silvik@azet.sk

IV.

POLITIKA, ETIKA A (NE)SLOBODA V PROCESSE NEOLIBERÁLNEJ GLOBALIZÁCIE

Politics, ethics and (un)freedom in the neoliberal globalization process

JOZEF RYBÁRIK

Abstrakt

Súčasný vývoj vo svete výrazne ovplyvňuje globalizácia a civilizačná kríza – efekt deviácie rozvoja ľudskej spoločnosti. Proces globalizácie prebieha rovnako ako rozvoj ekonomiky na základe princípov liberálneho trhového mechanizmu a podriaďuje sa potrebám globálneho kapitálu. Politika v týchto podmienkach postupne stráca svoju suverenitu a moc, dochádza k narúšaniu jej komplexnosti a k jej dezintegrácii. Súčasne pribúdajú nové subjekty politiky, mení – oslabuje sa postavenie a funkčnosť jej klasických subjektov, vrátane štátu. Menia sa pravidlá politiky a hlavným prostriedkom prijímania rozhodnutí sa stáva vyjednávanie. Šíri sa konzumný spôsob života človeka. Etika a jej hodnoty sú relativizované a uplatňované účelovo. Tu začína nesloboda človeka a rozvoja ľudskej spoločnosti, ako jedna zo základných charakteristík totalitných politických systémov.

Kľúčové slová:

globalizácia, civilizačná kríza, neoliberalizmus, politika, etika, (ne)sloboda.

Summary

Contemporary world development markedly influences globalization and civilization crisis – effect of development of deviation in human society. Process of globalization is continuing as well as economy is functioning on the principles of liberal market mechanism and is subordinated to the needs of global capital. Politics in these conditions loses gradually its sovereignty and power, which results in the infringement of its complexity and its disintegration. In the same time there are generated new subjects of politics, they are changing and weakening the position and functionality of their classic subject's state too. The rules of politics changes and the main means of decision making becomes negotiation. The consumer's style of life widest. The ethical values are relativized and undergo utilitarian exercitation. There is a point for the emerging premises of lacking freedom of man and human society development, which is one of the basic characteristics of un-democratic political systems.

Key words:

globalization, civilization crisis, neoliberalizmus, politics, ethic, (un-)freedom.

ÚVOD

Súčasný stupeň ľudského poznania prírody a spoločnosti a nadväzne na to rýchly rozvoj vedy a techniky, vytvárajú stále lepšie predpoklady na plnšie uspokojovanie najmä materiálnych potrieb človeka. V nadväznosti na to nastávajú zmeny aj vo fungovaní ľudskej spoločnosti i celej ľudskej civilizácie. Ich prejavom je urýchľovanie svetového vývoja, ktorý je popri jeho zrýchlení stále zložitejší, protirečivejší a náročnejší na materiálne i ľudské zdroje a zároveň čoraz viac vzájomne prepojený, previazaný a závislý – nadobúda globálny charakter.

Globalizácia svetového vývoja, to je popri jeho zrýchlení prvá základná a zároveň rozhodujúca charakteristika. Jeho druhá základná charakteristika súvisí s tým, že tento vývoj neprináša iba pozitívne, ale aj negatívne zmeny, ktoré sú spôsobené jednak nedokonalosťou ľudského poznania, ale najmä zameraním človeka na prednostné, často jednostranné uspokojovanie jeho materiálnych potrieb, u značnej časti ľudskej populácie na bezduché a nenásytné konzumovanie materiálnych hodnôt. Veľmi často sa tak deje na úkor duchovného rozvoja človeka, a to bez ohľadu na vyčerpatelnosť materiálnych a surovinových zdrojov, a tým spôsobené poškodzovanie životného prostredia a jeho vlastného zdravia.

Množiace sa negatívne zmeny svedčia o tom, že ľudská civilizácia neplní svoje poslanie, resp. že ho plní nedôsledne či nedokonale. Príklady ako je poškodzovanie životného prostredia alebo prehlbovanie neprimeranej sociálnej diferenciacie a polarizácie spoločnosti – na jednej strane zužujúca sa skupina extrémne bohatých a na druhej stále širšie vrstvy extrémne chudobných, zbedačených ľudí v jednotlivých krajinách i sveta ako celku. Z týchto a ďalších podobných príkladov, ich množstva a hĺbky možno vyvodzovať, že rozvoj ľudskej spoločnosti i celej civilizácie sa odchyľuje od svojho poslania. Je to prejav deviácie⁹ spoločenského a civilizačného vývoja, ktorá spôsobuje,

⁹ Deviáciou rozumieme javy, vzťahy a procesy v spoločnosti či civilizácii ako celostnom systéme, resp. ich podsystéme (podsystémoch), ktoré znamenajú jeho (ich) odklon, odchýlenie od jeho (ich) charakteristických znakov, poslania či funkcií, ktorý ak nebude korigovaný, môže viesť k jeho (ich) kolapsu a zániku, minimálne k jeho (ich) podstatnej zmene. Rovnaký efekt

že ľudská civilizácia čoraz viac upadá do hlbkej krízy. Ak tento nepriaznivý vývoj nebude korigovaný, je veľmi aktuálna hrozba jej kolapsu a konca ľudských dejín.

1. GLOBALIZÁCIA - KRÍZA ETIKY A SLOBODY

Globalizácia a hlboká civilizačná kríza rozhodujúcim spôsobom ovplyvňujú súčasný vývoj vo svete. Globalizácia je vo vývine ľudstva, ľudskej spoločnosti i celej jeho civilizácie zákonitý vývojový proces, vkladajú sa do nej veľké nádeje pri riešení celosvetových problémov. Jej nástup a rýchle napredovanie je výsledkom úsilia človeka o čo najplnšie uspokojovanie jeho neustále rastúcich nárokov a životných potrieb, žiaľ, v prevažnej miere stále materiálnej povahy.

Jej rýchle napredovanie je výsledkom predovšetkým rozvoja materiálnej výroby, ktorá je podmienená akceleráciou ekonomického rastu, t. j. rastu ekonomického potenciálu každej jednotlivej ľudskej spoločnosti i ľudstva ako celku. V ostatnom období rastu ekonomického potenciálu jednotlivých spoločností ako i celého ľudstva a nadväzne i urýchľovaniu procesu globalizácie výrazne napomáha akcelerácia vedecko-technického pokroku, zvlášť rozvoj a využívanie nových vysoko účinných a efektívnych informačných technológií. Z tohto hľadiska je globalizácia výsledkom predovšetkým rozvoja materiálnej výroby.

Ekonomickému rastu, a naň nadväzujúcemu zrýchlenému rozvoju ľudskej spoločnosti dlhodobo napomáha rozvoj ľudského poznania, osobitne rozvoj vedy a techniky. V ostatnom období jeho rastu a nadväzne i urýchľovaniu procesu globalizácie výrazne napomáha spomínaná akcelerácia vedecko-technického pokroku a využívanie jeho výsledkov na rozvoj ekonomiky a ostatných oblastiach života spoločnosti. Rýchle tempo celkového vývoja vo svete najmä v ostatných desaťročiach by malo či mohlo viesť k výraznému napredovaniu ľudstva pri uspokojovaní nielen jeho materiálnych, ale aj duchovných potrieb.

Avšak tak ako tieto zmeny vytvárajú materiálne predpoklady pre všestranný a harmonický rozvoj človeka, ľudskej spoločnosti i celej ľudskej civilizácie, rovnako môžu viesť aj k jej kolapsu v dôsledku deviantného, často koristníckeho správania sa človeka k prírode a životnému prostrediu, ktorým narúša harmóniu rozvoja ľudskej spoločnosti s prírodou a jej zákonitosťami.

na celostný systém spoločnosti, resp. civilizácie môže mať deviacia jej niektorého podstatného (viacerých podstatných) podsystému (podsystémov).

Príčinou je zameranie človeka na prednostné, často jednostranné uspokojovanie jeho materiálnych potrieb podmienených jeho eticky ani inak nekorigovanou prirodzenosťou. Dôsledkom je hlboká kríza súčasnej konzumne zameranej technickej civilizácie, ktorej chýba etický rozmer.

Ide o jej všeobecnú krízu, ktorá je, ako sme už uvádzali, deviáciou spoločenského aj celkového civilizačného vývoja. Táto kríza zasahuje všetky oblasti života ľudskej spoločnosti, teda aj politickú, a nadväzne na to aj prírodu a celkové životné prostredie. Oprávnené možno povedať, že je to dôsledok minulého vývoja, ale aj súčasného globalizačného procesu, ktorý nedostatočne zohľadňoval či zohľadňuje jeho širšie spoločenské, etické, ľudské a environmentálne súvislosti. Tam sú tiež príčiny toho, že prebiehajúci globalizačný proces je predmetom vášnivých diskusií a polemík medzi jeho stúpenkami a odporcami.

Globalizácia je, a to treba zvlášť zdôrazniť, veľmi zložitý, komplikovaný, často rozporuplný a protirečivý proces. V jej priebehu sa najrôznejšie spoločenské javy, vzťahy a procesy v jednotlivých oblastiach života ľudskej spoločnosti – ekonomickej, sociálnej, politickej či kultúrno-duchovnej a rovnako aj javy, vzťahy a procesy v oblasti jej vzťahu k prírode a celkovému životnému prostrediu na území, ktorého daná spoločnosť existuje, navzájom súvisia, ovplyvňujú a podmieňujú. A neplatí to iba do vnútra spoločnosti, ale aj navonok, a tak sa stávajú súčasťou celosvetového (globálneho) vývoja – nadobúdajú globálny charakter. Znamená to, že vývoj vo svete ako celku, v rôznych krajinách či regiónoch, vrátane jednotlivých oblastí ich života je vzájomne prepojený, previazaný, navzájom sa ovplyvňuje a podmieňuje.

Objavuje sa tu jeho nová kvalita, nová charakteristika a nadväzne na to nová realita, pre ktorú je charakteristická spomínaná vzájomná previazanosť, prepojenosť, podmienenosť a závislosť celosvetového (globálneho) rozvoja ľudskej civilizácie. U. Beck túto novú celosvetovú realitu označuje pojmom globalita, ktorá znamená, že vývoj vo svete, v jeho rôznych častiach je vzájomne závislý a previazaný, vzájomne sa ovplyvňuje a podmieňuje. Globalizácia nadväzne na to predstavuje proces, ktorý smeruje k tejto novej kvalite, ku globálnosti svetového vývoja, k jeho globalite.

Tento autor vo svojich prácach zameraných na analýzu a rozpracovávanie problematiky globalizácie rozlišuje a vymedzuje okrem pojmov globalita a globalizácia pojem globalizmus.¹⁰ Vymedzuje ho ako neoliberálnu ideológiu, ktorá predpokladá či znamená vládu svetového trhu. Súčasná globalizácia

¹⁰ Podrobnejšie: BECK, U.: Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu. Bratislava 2004, s. 21 – 26, 106 – 107.

nadväzne na túto ideológiu predstavuje nadnárodné procesy, prostredníctvom ktorých nadnárodní aktéri zväzujú národné štáty. K tomu treba ešte dodať, že nielen štáty, ale aj iné subjekty a ich suverenitu. Je to deviačný, nebezpečný, priamo hazardérsky, prístup, ktorý môže ľudskú civilizáciu priviesť ku kolapsu. To poukazuje na to, že ideológia globalizmu ako deviacia ideológie liberalizmu má deviačný efekt na vývoj ľudskej spoločnosti i celej civilizácie.

Takýto prístup ideológie globalizmu súvisí a je vysvetliteľný či zdôvodniteľný tým, že postupujúci globalizačný proces je vynútený a poznačený globalizáciou ekonomiky fungujúcej podľa princípov neregulovaného liberálneho trhu a podriaďuje sa potrebám globálneho kapitálu a jeho vlastníkov, ktorého moc nadobudla exteritoriálny charakter. Je to plne v súlade s ideológiou globalizmu, ktorá absolutizuje neregulovaný liberálny trh ako jediný možný princíp fungovania a zároveň aj rozvoja ľudskej spoločnosti i celej civilizácie a vôbec nepripúšťa, že by globalizácia mohla prebiehať na základe iných princípov.

Z nášho pohľadu neexistujú žiadne dôvody, na ktorých by bolo takéto tvrdenie založené, a ani na to, aby globalizácia nemohla prebiehať aj na základe iných princípov, napríklad princípov solidarity alebo vzájomnej pomoci a spolupráce. Je to veľmi diskutabilné, opovážlivé, deviantsko-deviačné tvrdenie, ktoré obmedzuje slobodu rozhodovania iných subjektov pôsobiacich na svetovej scéne. Toto obmedzenie platí aj pre štáty a ich občanov.

Týmto spôsobom sú občanom dotknutých štátov upierané základné individuálne i kolektívne práva rozhodovať o smerovaní rozvoja vlastnej krajiny, čo v konečnom dôsledku znamená popieranie medzinárodným spoločenstvom všeobecne uznávaného práva národov na sebaurčenie. Možno to povedať aj tak, že toto tvrdenie a predpokladaná na ňom založená spoločensko-politická prax obmedzuje ich slobodu a prejedukuje ich neslobodu, čo je závažný etický problém. Etika a (ne)sloboda navzájom úzko súvisia.

Uplatňovanie a dodržiavanie všeobecne či absolútne platných etických hodnôt a noriem vo všetkých oblastiach života spoločnosti je predpokladom jej slobodného a demokra-tického fungovania. Menej etiky znamená menej slobody a demokracie a zároveň viac neslobody a nedemokracie. Vážnym rizikom pre slobodu a demokraciu je etický relativizmus, od ktorého je len veľmi malý krôčik k etickému utilitarizmu, ktorý je charakteristikou

neneslobody či nedemokracie, ktorá je charakteristická pre nedemokratické či totalitné spoločensko-politické systémy.

Uvedený neoliberalný prístup k procesu globalizácie zakotvuje v spoločnosti v duchu sociálneho darwinizmu uplatňovanie práva silnejšieho ako základného princípu fungovania ľudskej spoločnosti a vzťahov medzi národmi, a teda fungovania celej ľudskej civilizácie. Vo vzťahu k drvivej väčšine svetovej populácie je to jednoznačne neetické a výsostne nespravodlivé. Z tohto hľadiska je takýto prístup jednoznačne neprijateľný. U. Beck sa stavia k spôsobe globalizácie jednoznačne: „Globalizácia nie je žiadna fatalita, globalizáciu možno utvárať, ba je možné to, čo sa klasicky označuje ako „politika“, nanovo založiť a oživiť.“¹¹ Sám koncipuje globalizáciu z pohľadu kozmopolitizmu.¹²

Súčasná realita vo svete je však taká, že „*po období studenej vojny, sa neoliberalná globalizácia stala nielen vplyvnou, ale aj rozhodujúcou normatívnou a politickou silou svetovej politiky.*“¹³ Pod tlakom tejto reality sú pravidlá neregulovaného liberálneho trhu vnucované celej civilizácii, všetkým oblastiam fungovania ľudskej spoločnosti, vrátane politickej. Takýto prístup vyplýva z neoliberalnej ideológie globalizmu, je dôsledkom účelového ideologického, neoliberalného prístupu k rozvoju ľudskej spoločnosti a k procesu globalizácie.

Hovorili sme, že charakteristickým znakom súčasného neoliberalného prístupu k procesu globalizácie je, že všetko: fungovanie ekonomiky a nadväzne aj politiky a ostatných sfér života ľudskej spoločnosti i celej civilizácie, vrátane samotného procesu globalizácie sa musí podriaďovať pravidlám neregulovaného liberálneho trhu. Je to prístup, ktorý je symptómom neoliberalného totalitarizmu, možno až fundamentalizmu. Východiskom či zjednocujúcim prvkom týchto totalitárnych tendencií je ideológia globalizmu, nositeľom a vykonávateľom moci globálna, regionálna či lokálna finančná elita (oligarchia).

Pravdepodobne aj pod vplyvom touto ideológiou podmienenej spoločensko-politickej, najmä ekonomickej praxe, zatiaľ nie je vo vede problematika globalizácie dostatočne preskúmaná a teoreticky rozpracovaná, a to aj napriek tomu, že sa tomu venuje čoraz viac autorov. Takmer úplne

¹¹ BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetové politiky. Praha 2007, s. 15.

¹² Podrobnejšie: tamže.

¹³ Tamže, s. 129.

absentuje rozpracovanie jej etických aspektov. Je veľmi pravdepodobné, že pod tlakom uvádzaných skutočností mnohí praktici – najmä ekonómovia, ale aj politici a mnohí najmä neoliberálne orientovaní teoretici nerozlišujú medzi vyššie vymedzenými pojmami glo-balita, globalizácia na jednej a pojmom globalizmus na druhej strane.

Vo vede a rovnako aj v spoločensko-politickej praxi, vrátane ekonomickej, pokiaľ ide o proces globalizácie, sú stále otvorené a nedoriešené viaceré problémy, najmä etické, chýba ich hlbšia teoretická analýza a nadväzne aj detailnejšie rozpracovanie. Azda najviac sa v roz-pracovávaní procesu globalizácie postúpilo v oblasti ekonomických vied, čo je úplne prirodzené a logické. Treba však zároveň priznať, že najmä neoliberálne orientovaní autori k procesu globalizácie často pristupujú veľmi zjednodušene a jednostranne. Dôraz sa kladú na ekonomické parametre – na ekonomický rast a na zisk.

2. ETICKÉ A ENVIRONMENTÁLNE SÚVISLOSTI GLOBALIZÁCIE

Preceňovaniu ekonomických a nedoceňovaniu širších spoločenských, ľudských, etických a environmentálnych súvislostí globalizácie týmto teoretikom nebráni ani to, že jej proces je mnohodimenzionálny a komplexný, ani to, že dnes už azda nikto okrem nich nepochybuje, že jej priebeh má výrazný vplyv nielen na spoločnosť, ale aj na prírodu a celkové životné prostredie. K vývoju vo svete aj napriek týmto skutočnostiam pristupujú vyložené z ideo-logických pozícií, ktoré sú v súlade s potrebami exteritoriálne pôsobiaceho globálneho kapitálu a malej skupiny jeho vlastníkov – jadra spomínanej globálnej finančnej elity (oligarchie).

Krízové javy súčasného civilizačného vývoja a samozrejme aj problematika globalizácie sú predmetom záujmu vedy, jej viacerých prírodovedných, spoločenskovedných i technických odvetví. Z oblasti prírodných a technických vied je to najmä tá ich časť, ktorá sa zaoberá otázkami udržateľného rozvoja – jeho ekologickými či environmentálnymi predpokladmi a podmienkami a samozrejme technickými možnosťami jeho zabezpečenia. Z oblasti spoločenských vied je to celý rad autorov. K najznámejším z pomedzi tých, ktorí problematiku globalizácie skúmajú

z hľadiska sociálnych vied v širších spoločenských, ľudských a environmentálnych súvislostiach patria popri už citovanom U. Beckovi a J. Kellerovi Z. Bauman, A. Gidins, V. Mezřický a mnoho ďalších.

Krízovým civilizačným javom venuje stálu pozornosť i svetové spoločenstvo. Pod patronátom OSN sa nimi zaoberal celý rad celosvetových vedeckých konferencií, sympózií, seminárov či summitov. Z ostatných je významný najmä Miléniový summit v roku 2000 v New Yorku, ktorý prišiel s pätnástimi výzvami a požiadavkou na ich neodkladné riešenie.¹⁴ V jeho záverečnom dokumente nazvanom Stav budúcnosti je na prvé miesto postavená výzva zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja. V tomto dokumente má svoj odraz i to, čo už bolo spomínané, ale treba to osobitne zdôrazniť, že všetky civilizačné problémy, navzájom veľmi úzko súvisia, podmieňujú sa, že majú globálny charakter.

Širšie súvislosti globalizácie, jej možnosti, determinanty, mechanizmy a najmä dôsledky sa v spoločensko-politickej, zvlášť ekonomickej praxi stále nedostatočne rešpektujú a zohľadňujú. O potrebe takéhoto komplexného prístupu svedčí i súčasná svetová finančná a hospodárska kríza. Neodpustíme si k tomu iba jednu s ňou súvisiacu všeobecnú, ale zásadnú poznámku. Nedôsledné plnenie miléniovým, ale aj ostatnými summitmi požadovaných zmien v oblasti ekonomiky a politiky, nás oprávňuje považovať túto súčasnú finančnú a hospodársku krízu za fiasko neoliberalnej ideológie globalizmu, a tým i celého súčasného neoliberalizmu.

Postup summitmi naznačeným smerom by mohol znamenať začiatok odklonu fungovania svetovej ekonomiky a politiky a nadväzne na to i celej ľudskej civilizácie od neoliberalných ideologických prístupov, ktoré sa spoliehajú na to, že všetky problémy vyrieši „všemocný“ neregulovaný liberálny trh. Odklon od tejto pre budúcnosť ľudstva škodlivej, likvidačnej neoliberalnej ideológie, jej špecifikácie v ideológii globalizmu by mohol byť nádejou, že ľudstvo vyrieši hrozivé globálne problémy svojej civilizácie. Musia k tomu prispieť všetci, neza-stupiteľné miesto pri tom patrí občanom a ich združeniam nezávislým od globálnej, regionálnej či lokálnej finančnej elity (oligarchie) a, samozrejme, nezávislému a suverénemu štátu.

¹⁴ STAV BUDÚCNOSTI. Vybrané kapitoly z let 1999 – 2001. Olomouc 2002.

3. ZMENY V OBLASTI POLITIKY V PROCESE NEOLIBERÁLNEJ GLOBALIZÁCIE

Pri analýze zmien v oblasti politiky v procese neoliberalnej globalizácie v podmienkach všeobecnej civilizačnej krízy sa zameriame na úlohy a možnosti politiky pri eliminácii či prekonávaní krízových javov v rozvoji ľudskej spoločnosti i celej ľudskej civilizácie. Pritom sa sústredíme na jej hlboké zmeny, osobitne na postavenie a úlohy jej subjektov. Vychádzať budeme z toho, že v centre politiky ako sociálneho javu vždy bola a je aj v súčasnosti správa verejných záležitostí, a to bez ohľadu na to, či je verejnosť do nej zapojená alebo je z nej vylúčená. Je to v súlade s jej v súčasnosti všeobecne uznávanou definíciou D. Eastona, podľa ktorého v politike ide o autoritatívne rozdeľovanie hodnôt.¹⁵

Na základe tohto jej vymedzenia možno odvodiť, že jadro či podstatu politiky tvorí správa verejných záležitostí. Pri určitom zjednodušení by bolo možné povedať, že všetko ostatné, čo ju dotvára a čím sa navonok prezentuje, je „iba“ technológia, pomocou ktorej sa jej podstata realizuje.¹⁶ Obsahom politiky z tohto hľadiska vždy bolo a stále je rozhodovanie o verejných otázkach a v rámci toho i o rozdeľovaní hodnôt – verejného dobra a blaha. Pre ľudskú spoločnosť i celé ľudstvo je na politike rozhodujúce či podstatné to, aké sú jej ciele a východiskové hodnoty, o ktorých realizáciu sa usiluje a nadväzujúce základné princípy jej fungovania.

Tieto hodnoty a ciele možno rozdeliť do dvoch základných skupín.¹⁷ Do prvej skupiny patria hodnoty a s nimi súvisiace princípy baženia po bohatstve, zisku alebo moci a úsilie zamerané na ich získanie na za každú cenu, princípy triednej nenávisti, národnej, náboženskej či inej výlučnosti alebo „nadradenosti“, ktoré sú orientované na jednotlivcov, sociálne skupiny (triedy), akési „vyššie“ národy, rasy či akýchsi „nadľudí“. Do druhej patria princípy uplatňovania pravdy, dobra, blaha a spravodlivosti pre všetkých, ako i uplatňovanie ďalších na ne nadväzujúcich či od nich odvodených a eticky podmienených hodnôt národnom (národno-štátnom) alebo celosvetovom meradle.

¹⁵ EASTON, D.: A Systems Analysis of Political Life. New York 1965.

¹⁶ Podrobnejšie: RYBÁRIK, J. a kol.: Humanizácia a životné prostredie. STU Bratislava 2007, s. 146 – 150.

¹⁷ Tamže, s. 146 – 147.

Treba priznať, že súčasná politika neplní očakávania väčšiny svetovej ľudskej populácie, nedokáže reagovať na riziká, ktoré civilizačná kríza a rýchle postupujúci proces globalizácie prinášajú a brániť ich negatívnym dôsledkom na spoločnosť. Politici i politické inštitúcie stále menej vystupujú ako jej rozhodujúci a nezávislí iniciátori a realizátori, ako „svojprávne“ subjekty spoločenského a civilizačného vývoja. Dôsledky civilizačnej krízy a tlaku nadnárodného exteritoriálne pôsobiaceho kapitálu a jeho vlastníkov komplikujú a obmedzujú ich možnosti.

Takáto politika neplní, resp. plní iba čiastočne svoje spoločenské poslanie a funkcie, odchyľuje sa od nich, dochádza k jej deviácii. Možno konštatovať, že súčasná politika sa stále viac podriaďujú ekonomike, v celosvetovom meradle ovládanej čoraz užšou skupinou globálnej finančnej elity (oligarchie) a prezentuje sa skôr ako pomocná, podporná sila vo vzťahu k ekonomike, nie ako obhajca a garant uplatňovania občianskych či všeľudských hodnôt a záujmov. „Pokiaľ bude politika fungovať ako sankcionujúca pomocná sila pri zrýchľovaní ekonomickej dynamiky, nepostaví sa na vlastné nohy. Takáto politika je schopná popisovať len to, čo sa už aj tak stalo.“¹⁸

Takúto nedôstojnú pozíciu politiky v spoločnosti treba považovať za jej deviáciu vynútenú tlakom globálneho kapitálu a jeho vlastníkov z radov globálnej finančnej elity (oligarchie), resp. jej štrukturálnych súčastí v jednotlivých regiónoch či krajinách. Súčasná politika aj v rozvinutých demokraciách, i keď to nie je ochotná priznať, sa stále viac dostáva do tejto pre ňu nelichotivej pozície. Rovnako nepriznáva ani to, že vychádza z viac-menej jednotnej ideológie západnej demokracie a tvrdohlavo sa tvári a tvrdí o sebe, že vychádza z rôznych politických ideológií.¹⁹ Hovoriť v súčasnosti o samostatných či dokonca úplne samostatných a nezmieriteľných politických ideológiách ako v nedávnej minulosti, je neadekvátne.

Treba súhlasiť s tými autormi, podľa ktorých sa postupne sformovala viac-menej jednotná už spomenutá ideológia západnej demokracie s jej tromi základnými modifikáciami, ktoré zodpovedajú pôvodným politickým ideológiám.²⁰ Pritom treba dodať a zdôrazniť, že v rámci tejto novo sformovanej politickej ideológie má dominantné postavenie liberalizmus v jeho súčasnej neoliberalnej podobe. Ešte ďalej ide U. Beck, ktorý hovorí o

¹⁸ KULAŠIK, P., TÓTH, R.: Úvod do politológie. Liptovský Mikuláš 1998, s. 51.

¹⁹ Podrobnejšie: RYBÁRIK, J. a kol.: Humanizácia a životné prostredie. STU Bratislava 2007, s. 146 – 150.

²⁰ BAUER, J.: Ideologie, hodnoty a politika. Praha 1991, s. 173.

neoliberálnom režime, ktorý sa „presadzuje cez všetky hranice strán a národov ako ideológia svetovej jednoty. ...Pôsobí a prevláda aj *vo vnútri* národných strán, parlamentov a vlád.“²¹

Prejavom krízového vývoja politiky, ktorý je dôsledkom neoliberálnej ideológie globalizmu, je súčasná svetová finančná a hospodárska kríza. Aktuálny vývoj vo svete potvrdzuje, že neregulovaný liberálny trh sám o sebe nedokáže v jednotlivých krajinách a toľôž v celo-svetovom meradle zabezpečiť spravodlivé rozdeľovanie prírodných a človekom vytvorených hodnôt, riešiť súčasné ekologické, ekonomické, sociálne, kultúrne a ďalšie problémy a nadväzne na to vyviešť ľudstvo a celú jeho civilizáciu z hlbkej krízy. To sú dostatočné dôvody, aby bol liberálny trh účinne kontrolovaný a regulovaný.

Túto skutočnosť si uvedomuje stále viac svetových politikov, najmä európskych, ktorí sa v súvislosti s riešením súčasnej svetovej hospodárskej a dlhovej krízy eurozóny dožadujú zmien a prijímajú opatrenia vo vzťahu k existujúcemu finančnému systému, ktoré sú zamerané na zvýšenie jeho transparentnosti a posilňovanie kontroly vo vzťahu k nadnárodným finančným a obchodným spoločnostiam, najmä bankám. V záujme zabezpečenia plnenia s tým sú-visiacich úloh je opodstatnené posilňovanie kontrolných mechanizmov spoločnosti, vrátane posilňovania postavenia a úloh štátu v týchto procesoch. V súvislosti s riešením dlhovej krízy eurozóny sa ministri financií štátov EÚ dohodli na sprísnení kontroly voči bankám.

V živote ľudskej spoločnosti, vrátane politickej oblasti jej života, dochádza pod vplyvom prebiehajúceho procesu neoliberálnej globalizácie k výrazným zmenám.²² Súčasná situácia v politickej sfére vyznieva tak, akoby sa politika čoraz viac podriaďovala diktátu ekonomiky, správa sa, akoby bola slúžkou globálneho kapitálu a jeho vlastníkov – súčasnej globálnej finančnej elity (oligarchie). V podstate jedinou povinnosťou jeho vlastníkov vo vzťahu k spoločnosti a štátu, v širšom kontexte k ľudstvu ako celku je platiť dane,

²¹ BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetové politiky. Praha 2007, s. 132.

²² Pozri: BECK, U.: Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu. Bratislava 2004, s. 39 – 133, BECK, U.: Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace. Praha 2007, s. 179 – 250, BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetové politiky. Praha 2007.

ktorých výšku do veľkej miery nepriamo určujú sami a tí najbohatší sa stávajú iba virtuálnymi platičmi daní.²³

Politika a politici pritom plnia úlohu štatistov – schvaľovateľov nimi predkladaných návrhov či požiadaviek, a to aj napriek tomu, že jednou z ich hlavných úloh by práve naopak malo byť, aby bránili negatívnym dôsledkom, ktoré globalizovaný liberálny trh prináša. Súčasná politická prax to zo známych, už rozoberaných dôvodov nepotvrďuje. Súvisí to aj s tým, že aj ona sama sa riadi liberálnymi trhovými princípmi a navyše je tu priamy i nepriamy tlak či priamo diktát globálnej liberálnej trhovej ekonomiky.

Takúto pozíciu politiky v procese prebiehajúcej globalizácie stručne a výstižne charakterizuje Z. Bauman. „Pri živelnom a nezastaviteľnom šírení pravidiel voľného obchodu a pre-dovšetkým pri voľnom pohybe kapitálu a financií sa hospodárstvo vymyká spod politickej kontroly. Základný význam pojmu „hospodárstvo“ je „apolitická sféra“. To, čo zostalo z politiky, spočíva, ako za starých dobrých čias, na krku štátu, a čo sa týka ekonomického života, na to nemá štát dovolené siahnuť. Akékoľvek pokusy týmto smerom sa stretávajú s bezpro-strednými a zúrivými sankčnými opatreniami zo strany svetového trhu.“²⁴

Politika v nových meniacich sa podmienkach v prebiehajúcej neoliberalnej globalizácie prechádza výraznými zmenami, mení sa jej obsah, jej ciele, jej subjekty, jej formy a, sa-mozrejme, aj jej pravidlá. „Globalizácia znamená dve veci: začala sa nová hra, s ňou stratili platnosť pravidlá a základné pojmy starej hry, i keď je ešte ďalej hraná. V každom prípade už nie je možná *samotná* stará hra... S globalizáciou vznikol nový priestor a nový rámec konania: politika je *zravená hraníc a odštátnená*, čo vedie k tomu, že sa vynárajú ďalší hráči, nové ro-ly, neznáme pravidlá, nové rozpory a konflikty. V starej hre mali všetky kamene jediný spôsob ťahu. To už pre novú bezmennú hru o moc a vládu neplatí.“²⁵

V nových podmienkach sa menia nielen staré pravidlá politiky a sú nahrádzané novými, ale aj jej nové pravidlá podliehajú permanentným zmenám, v politike vládne neistota. Postupne a čoraz viac sa z nej vytráca etika, resp. je účelovo interpretovaná, stále častejšie sa objavujú politici, ktorí

²³ BECK, U.: Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu. Bratislava 2004, s. 17.

²⁴ BAUMAN, Z.: Globalizácia. Bratislava 2000, s. 65.

²⁵ BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetovej politiky. Praha 2007, s. 27 – 28.

zneužívajú svoje funkčné postavenie v politike na súkromné účely, využívajú neadekvátne metódy a prostriedky politiky a podobne. Tieto skutočnosti oslabujú funkčnosť politiky a narúšajú jej poslanie v spoločnosti. To je a zároveň aj príčinou či zdrojom jej deviácie.

S procesom globalizácie súbežne prebieha proces individualizácie spoločnosti, ktorý sa v oblasti politiky prejavuje nástupom nových subjektov tzv. nepolitickej politiky či subpolitiky. „Subpolitika sa odlišuje od politiky tým, že a) na javisku utvárania spoločnosti vystupujú tiež aktéri stojaci mimo politického systému (...); b) o politickú (utvárajúcu) moc súťažia nielen sociálni a kolektívni aktéri, ale tiež *individua*, ktoré si konkurujú s nimi i medzi sebou navzájom.“²⁶

Nadväzne na to v oblasti politiky pribúdajú nové subjekty, medzi nimi sú aj také, ktoré sa nechcú na správe verejných záležitostí iba podieľať, ale chcú o nich priamo a s definitívnou platnosťou aj rozhodovať. Vyznieva to tak, akoby chceli nahrádzať štát alebo aspoň radikálne meniť politický systém spoločnosti na svoj obraz. Je evidentné, že to nie je v súlade, ale nao-pak v hlbokom rozpore s ich poslaním a úlohami v spoločnosti, a prekročením ich kompetencií. Tendencie tohto druhu niektorých nových subjektov politiky treba tiež považovať za deviáciu vo vývoji ľudskej spoločnosti a politiky.

Pribúdanie subjektov takéhoto a podobného deviantskeho typu je z hľadiska funkčnosti a potrieb spoločnosti spravidla späté s neodôvodnenými a neopodstatnenými mocenskými ambíciami ich vlastníkov a vedúcich predstaviteľov či vrcholových manažérov. Môže to negatívne ovplyvňovať a narúšať uplatňovanie demokratických pravidiel jej fungovania. Sú to veľmi vážne dôvody na to, aby ich vznik bol z hľadiska spoločnosti považovaný za nežiaduci. Ambície a nadväzné konanie subjektov takéhoto typu treba z hľadiska optimálneho fungovania spoločnosti jednoznačne hodnotiť ako deviantné a zároveň, čo ďalej ukážeme aj deviačné s negatívnymi dôsledkami na rozvoj ľudskej spoločnosti, čiže ako nežiaduce.

Novými, úspešnými globálne pôsobiacimi subjektmi politiky sú predovšetkým nadnárodné firmy, finančné a obchodné spoločnosti a ich vlastníci – prevažne príslušníci globálnej finančnej elity (oligarchie). „Nadnárodné podniky sa... stávajú súkromnými *kvazištátmi*, ktoré jednak vydávajú kolektívne záväzné rozhodnutia, jednak sa menia na fiktívnych

²⁶ BECK, U.: Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace. Praha 2007, s. 145.

rozhodovateľov, na virtuálne organizácie.“²⁷ Z hľadiska optimálneho fungovania a rozvoja spoločnosti je to nežiaduca deviácia ich poslania, úloh a funkcií.

4. NE-ETIKA GLOBALIZOVANÝCH INICIATÍV

Je celkom prirodzené, že podobné deviantské ambície môžu mať a aj majú niektoré občianske a iné globalizované iniciatívy, aktivity, združenia a hnutia. Takýmto príkladom môže byť hnutie Greenpeace, protivojnové a antiglobalistické hnutia a hnutia na ochranu ľudských práv s ich rôznorodými prevažne pozitívnymi iniciatívami a aktivitami. Podceňovať nemožno ani rôzne iné záujmové skupiny a ich aktivity. Príkladom tu môžu byť aktivity niektorých finančných skupín najmä vo finančnej alebo aj v iných oblastiach života ľudskej spoločnosti, vrátane politickej, ktoré nemusia byť vždy pozitívne.

V duchu uvádzaného vymedzenia politiky sa tieto subjekty správajú tak, akoby boli jej plnohodnotnými a plnoprávnymi subjektmi, teda aj nositeľmi a vykonávateľmi politickej moci, tak – ako už bolo vyššie povedané – akoby chceli nahrádzať štát či aspoň politické strany, a tým meniť politický systém na svoj obraz. Z hľadiska fungovania spoločnosti je to deviantné, nežiaduce správanie. Najúspešnejšími v tomto smere sú – čo už tiež bolo povedané – veľké nadnárodné firmy, finančné a obchodné spoločnosti, ktorým sa najviac darí priamo či nepriamo rozhodovať o verejných otázkach, resp. vnucovať štátu, a tým celej spoločnosti svoje predstavy o ich riešení.

5. ETICKÝ RELATIVIZMUS V DEVIÁCI POLITICKÉHO SYSTÉMU

Všetky staré i nové subjekty politiky sa formálne dostávajú akoby na jednu úroveň. Hlavným prostriedkom rozhodovania o politických otázkach sa stáva vyjednávanie, v ktorom jej subjekty využívajú svoje možnosti a schopnosti hľadať vhodných partnerov a spojencov. To vytvára priestor na uplatňovanie neetických postupov. Táto metóda sa totiž môže v liberálnych trhových podmienkach, kde platí darwinistické právo silnejšieho, zmeniť na nátlak alebo priamo na vydieranie. Táto možnosť, ktorú treba považovať za

²⁷ BECK, U.: Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetovej politiky. Praha 2007, s. 127.

deviáciu fungovania politického systému spoločnosti, je vzhľadom na etický relativizmus, v ktorom neexistujú žiadne trvalé či absolútne platné etické hodnoty a normy, veľmi pravdepodobná.

Zhodnúť sa v tejto situácii na nejakých aspoň základných absolútne platných etických hodnotách či normách, ktoré by regulovali konanie ľudí, teda aj politikov a nadväzne politických subjektov, v ktorých pracujú, je v súčasnom multikultúrnom svete vzhľadom na jeho rôznorodé hodnotové zameranie, veľmi problematické. Ich zavádzanie, by bolo možné považovať či vysvetliť ako porušovanie ľudských práv. Výhody z tejto situácie plynú pre tých, ktorí sa v etickej oblasti správajú flexibilne a etiku si účelovo prispôsobujú podľa vlastných momentálnych potrieb, čo je prejavom spomínanej deviácie politiky a jej politického systému. Osobitne je to výhodné pre tých, ktorí popri etickej flexibilitate navyše disponujú dostatočným finančným zabezpečením.

Autorita starých aj nových subjektov politiky v týchto podmienkach závisí od viacerých faktorov. Jej zdrojom nemusí byť iba to, nakoľko oslovia, presvedčia či ovplyvnia po-puláciu krajiny, regiónu alebo sveta ako celku. Prvým takýmto faktorom, ktorý môže ovplyvniť autoritu politických subjektov, je vyjednávanie, ako spôsob prijímania politických rozhodnutí a jeho možná zmena na nátlak či vydieranie. Druhým faktorom azda ešte dôležitejším, ktorý odporuje všeobecne či absolútne platným etickým normám, je závislosť autority politických subjektov od ich finančnej sily, čiže od veľkosti ich finančných zdrojov na zabezpečenie ich vzniku, činnosti a ostatných aktivít. Tieto zdroje môžu byť verejné, súkromné alebo sponzorské. Bez nich v súčasnosti nemôže uspieť žiaden subjekt politiky. Bohaté subjekty, napríklad nadnárodné spoločnosti, môžu sponzorovať, a tak si zaväzovať chudobné subjekty.

Z doteraz uvádzaných charakteristík súčasnej politiky je zrejmé, že politika prechádza naozaj výraznými kvalitatívnymi zmenami. Okrem tých, ktoré sme už uviedli, sú ešte ďalšie zmeny. Týka sa to všetkých krajín, ako západných s rozvinutou politickou kultúrou a demokraciou, tak aj postkomunistických, v ktorých sa demokracia iba formuje. Dôležité sú zmeny, ktoré sa dotýkajú vzťahu politiky a občanov, ich možnosti ovplyvňovať politické rozhodnutia. Je to vzťah politiky a demokracie, čiže problematika politickej demokracie. Zmeny politickej demokracie sú také výrazné, že

možno hovoriť o novom type demokracie, pracovne ho môžeme označiť termínom neodemokracia.

6. SLOBODA SLOVA V NOVEJ TOTALITE A AROGANCIA ETIKY

Z formálneho hľadiska sa táto nová demokracia ničím nelíši od doterajšej – „klasickej“. Aj ona predpokladá pluralitu politických názorov, ideí či ideológií a ich voľné šírenie propagáciu a súťaženie o priazeň občanov, nutné a odôvodnené obmedzenia sú stanovené ústavou a zákonmi príslušnej krajiny. Nadväzne na to je zaručená sloboda slova, tlače a zhromažďovania, rovnako i politickej činnosti občanov zameranej na realizáciu rôznych politických programov rozvoja spoločnosti. Zložitejšia je situácia, pokiaľ ide o možnosti občanov ovplyvňovať spoločenský vývoj v súlade s ich potrebami, záujmami a cieľmi. Táto možnosť je značne obmedzená, niekedy nulová, čo je jedna z podstatných charakteristík totality.

Z tohto vyplýva, že takýmto spôsobom môže vzniknúť v podmienkach prebiehajúcej neoliberalnej globalizácie na základe princípov „všemocného“ neregulovaného liberálneho trhu akási nová liberálna totalita, označme ju pracovne termínom neototalita. Jej tmelom je ideológia „všemocného“ neregulovaného liberálneho trhu, nositeľom politickej moci je globálna, regionálna či lokálna finančná elita (oligarchia). Je to totalita s formálnymi znakmi demokracie a reálnymi znakmi totality. Hlavnou funkciou prítomnosti formálnych znakov demokracie je zrejme zakrývať, zastierať a kamuflovať podstatu tejto novej totality.

Tak sa stávame svedkami paradoxného javu zblížovania demokracie a totality. Je to proces približovania demokracie k totalite, ich postupného zblížovania a nakoniec splynutia. Z toho vyplýva, že termíny neodemokracia a neototalita použité na pracovné označenie ich nových foriem, možno považovať za synonymá. Preto bude jednoduchšie, lepšie a zrozumiteľnejšie v oboch prípadoch použiť priamo termín totalita. Vychádzame pritom z toho, že rozhodujúci je obsah, forma je druhotná. Ukazuje to však, že efektom deviácie ideológie liberalizmu, jeho súčasná neoliberalná podoba, môže byť nová totalita. Možno to povedať aj tak, že súčasný neoliberalizmus smeruje k premene liberálnej demokracie na liberálnu totalitu.

Tento paradox môže byť logickým vyústením ideológie globalizmu ako

neoddeliteľnej súčasť neoliberalnej ideológie, ktorá je zároveň východiskom či základom ideologického zdôvodnenie „všemocnosti“ neregulovaného liberálneho trhu a iluzórnych predstáv o spravodlivom či optimálnom usporiadaní a fungovaní ľudskej spoločnosti na jeho základe. Netreba azda vysvetľovať, že takéto premeny demokracie sú eticky neospravedliteľným podvodom politiky spáchaným na občanoch, pokiaľ pravda nie sme na pozíciách etického relativizmu alebo utilitarizmu.

Relativizácia platnosti etických hodnôt a noriem, resp. ich účelové uplatňovanie patrí k charakteristickým znakom nedemokratických, neslobodných či totalitných spoločensko-politických systémov. Obidva boli charakteristickými znakmi nám dôverne známeho socialistického spoločensko-politického systému. Cieľavedome ich do neho inkorporoval či implantoval V. I. Lenin, jeho tvorca po uchopení moci bolševikmi v Rusku v roku 1917. Symptómy nasmerovania rozvoja spoločnosti smerom k uplatňovaniu etického relativizmu a utilitarizmu sú v súčasnosti badateľné v rozvinutých demokratických krajinách, v ktorých vládne neoliberalný režim.

Lenin síce pripisoval etike dôležitú úlohu pri spoločenských zmenách, zastával však názor, že neexistujú žiadne trvalé etické hodnoty a normy. „Neveríme na večnú morálku a odhaľujeme lož všelijakých rozprávání o morálke. Morálka je na to, aby sa mohla ľudská spoločnosť podvihnúť vyššie a zbaviť sa vykorisťovania práce.“²⁸ Etiku jednoznačne podriaďoval potrebám triedneho boja proletariátu a jeho cieľu, budovaniu nového spoločenského zriadenia.²⁹ „Morálka je to, čo pomáha zrušiť starú vykorisťovateľskú spoločnosť a zjednotiť všetkých pracujúcich okolo proletariátu, budujúceho novú spoločnosť komunistov.“³⁰

7. ZDEFORMOVANÁ SLOBODA – NESLOBODA NEOLIBERALIZMU

Prejavom formovania neoliberalného totalitarizmu je aj to, že neoliberalne predstavy názory o fungovaní a rozvoji ľudskej spoločnosti či názory na tieto otázky sú vnucované verejnosti všetkými možnými metódami a prostriedkami. Prejavuje sa tak arogancia jeho stúpcov a šíriteľov. Príkladom takéhoto arogantného postupu je odporúčanie európskych inštitúcií

²⁸ LENIN, V. I.: Vybrané spisy 5, Bratislava 1973, s. 159.

²⁹ Tamže, s. 153 – 160.

³⁰ Tamže, s. 153.

Národnej banke Slovenska, aby odstránila kresťanské symboly – svätožiaru a kríž z pri-pravovanej pamätnej medaily k 1150. výročiu príchodu svätých Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Jej dôvodom bola „starosť“ o to, aby bola naplnená požiadavka jej neutrality.

Tento prejav arogancie tejto ideológie a jej stúpencov, ktorí sa neštítia ani „prepísovania“ európskych dejín podľa ich predstáv a želaní, je krajne nebezpečný. Takéto postupy ohrozujú slobodu a môžu viesť k nastoleniu neslobody myslenia a svetonázoru. V prípade, že sa takéto postupy rozšíria, jednoznačne ohrozujú slobodu a smerujú k neslobode, s ktorou má Európa neblahé a dostatočné skúsenosti. Dva totalitné spoločensko-politické systémy, ktoré v 20. storočí vznikli a pôsobili na jej území, sa okrem iného tiež usilovali „prepísať“ dejiny, sú dostatočným varovaním a výzvou na ostražitosť.

V oblasti politiky sa vplyvom prebiehajúcej globalizácie na základe neoliberálnych trhových princípov objavujú i ďalšie nové javy. Uvedieme aspoň dva najzávažnejšie či najdôležitejšie. Prvým je oddeľovanie ekonomiky od politiky v rámci jednotlivých štátov i v celosvetovom meradle, t. j. aj v medzištátnych vzťahoch. S týmto javom súvisí druhý, ktorým je vyčleňovanie ekonomiky spod kontroly štátu a v dôsledku toho podstatné oslabovanie jeho suverenity. Dôsledkom celého komplexu týchto a ďalších vyššie rozoberaných javov je, že politika stráca svoju celistvosť, prestáva byť komplexná, dochádza k jej fragmentarizácii, dezintegrácii, rozdeleniu medzi štát a iné subjekty.³¹

Takýmto spôsobom sa politika v podmienkach neoliberalnej globalizácie pod tlakom skutočností, ktorými sme sa analyzovali, stále viac stáva „hrou“ na politiku, „politikárčením“ či bojom o dobre honorované alebo inak výhodné politické pozície. Do veľmi zvláštnej až chúlostivej situácie sa v týchto podmienkach nedostáva iba politika ako taká, ale aj politici, najmä ak ich cieľom nie je iba získanie dobre platených či inak výhodných pozícií v straníckom, štátnom alebo inom mocenskom aparáte. Výsledným efektom tejto deviácie politiky je jej ďalšia deviácia, ktorá spočíva v tom, že politici prestávajú byť „svojprávny“ a suverénnymi politickými aktérmi.

³¹ Podrobnejšie: RYBÁRIK, J. a kol.: Humanizácia a životné prostredie. STU Bratislava 2007, s. 150 – 155.

ZÁVER

„Neoliberáli zvíťazili. Aj sami nad sebou.“³² Vo svete zavládol neoliberálny režim, v ktorom sú popierané základné hodnoty liberalizmu vyjadrené v hesle Veľkej francúzskej revolúcie – voľnosť, rovnosť, bratstvo. Ostala z neho iba voľnosť (sloboda) a aj to v zdeformovanej, oklieštenej podobe. Všetci môžu slobodne konať podľa vlastnej ľubovôle bez ohľadu na iných, ak im to umožňuje ich finančné zdroje a etické hodnoty, ktorými sa riadia. Vlastníci dostatočne veľkého kapitálu môžu slobodne podnikáť a vykorisťovať tých, ktorí ho v dostatočnej miere nevlastnia a predávajú im svoju pracovnú silu.

Neberme im toto „víťazstvo“ a kritickou analýzou jeho ideológie globalizmu, ktorý sa tvári nepoliticky, ale koná politicky, hľadáme riešenie spoločenských a civilizačných problémov. Objavujme novú politiku, ktorá bude riešiť aktuálne problémy spoločenského a civilizačného vývoja. Objavujme pravidlá politiky, ktoré budú zameraná na uplatňovanie princípov dobra, blaha, pravdy a spravodlivosti. Politiku, ktorá nebude poškodzovať, ale chrániť prírodu a životné prostredie a zároveň bude vytvárať materiálno-ekonomické, environmentálne, sociálne a duchovno-kultúrne predpoklady pre uspokojovanie potrieb človeka, na jeho dôstojný život. Hľadáme a vytvárajme spojenectvá, ktoré napomôžu ich realizácii v spoločensko-politickej praxi.

Literatúra

- [1] BAUER, J. 1991. *Ideologie, hodnoty a politika*. Praha 1991.
- [2] BAUMAN, Z. 2000. *Globalizácia*. Bratislava 2000.
- [3] BECK, U. 2004. *Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu*. Bratislava 2004.
- [4] BECK, U. 2007. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Praha 2007.
- [5] BECK, U. 2007. *Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky*. Praha 2007.
- [6] EASTON, D. 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York 1965.

³² BECK, U.: Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu. Bratislava 2004, s. 186.

- [7] KULAŠIK, P., TÓTH, R. 1998. *Úvod do politológie*. Liptovský Mikuláš 1998.
- [8] LENIN, V. I. 1973. *Vybrané spisy 5*. Bratislava 1973.
- [9] RYBÁRIK, J. a kol. 2007. *Humanizácia a životné prostredie*. STU Bratislava 2007. s. 146 – 150.
- [10] STAV BUDÚCNOSTI. *Vybrané kapitola z let1999 – 2001*. Olomouc 2002.

PhDr. Jozef Rybárik, CSc.

Ľubovnianska 2
851 07 Bratislava
E-mail: jajorba11@gmail.com

IV.

JE CHUDOBA OBMEDZENÍM SLOBODY?

Poverty is restriction of freedom?

HEDVIGA MARCINKOVÁ

Abstrakt

V tomto príspevku, na pozadí klasického rozlíšenia slobody Isaiaha Berlina na negatívnu a pozitívnu slobodu a s pomocou názorov ďalších autorov (potvrdzujúcich toto rozlíšenie) ako Friedrich A. Hayek, Thomas Pogge a Amartya K. Sen, analyzujeme vzájomný vzťah medzi slobodou jednotlivca a fenoménom chudoby, za účelom preskúmania prípustnosti ponímania chudoby ako slobodu obmedzujúceho fenoménu.

Kľúčové slová

sloboda , chudoba, Berlin, Hayek, Pogge, Sen

Abstract

In this paper, based on the classic distinction of negative and positive freedom put forward by Isaiah Berlin and with the help of positions of others authors (who have endorsed this distinction) like Fiedrich A. Hayek, Thomas Pogge and Amartya K. Sen, we analyze the relation between individual freedom and poverty in order to examine the admissibility of poverty as freedom - restricting condition.

Keywords

freedom , poverty , Berlin, Hayek , Pogge, Sen

ÚVOD

Chudoba ako taká, sa zväčša chápe v pojmoch príjmovej chudoby, kde práve výška príjmu jednotlivca hrá kľúčovú úlohu v definovaní toho, kto sa

pokladá za chudobného. V poslednom čase sa však stále častejšie objavujú názory, podľa ktorých chudobu nie je možné charakterizovať takto výhradne jednodimenzionálne ako nedostatočný príjem. Naopak chudoba sa javí ako viacdimenzionálny fenomén, ktorý postihuje viaceré, prevažne kľúčové dimenzie života jednotlivca. Stále populárnejším názorom (obhajovaným najmä súčasnými zástancami ľudských práv v rôznych ľudsko - právnych deklaráciách) sa stáva názor, že chudoba je značným obmedzením základných ľudských práv jednotlivca a teda značným *obmedzením slobody* jednotlivca. Chudobní sa mnohokrát sami cítia byť neslobodní v mnohých ohľadoch, a to nielen prihliadnuc k príjmovej dimenzii.³³ Samozrejme hovoriť o pocite neslobody nie je to isté, ako hovoriť o skutočnej neslobode. A tak je adekvátne položiť si otázku, či je chudoba realitou neslobody, resp. či chudoba skutočne môže obmedzovať slobodu človeka. Za účelom zodpovedania tejto otázky je potrebné podrobnejšie preskúmať vzájomný vzťah medzi chudobou a ľudskou slobodou.

1. VÝZNAM POJMOV SLOBODA A CHUDOBA

Isaiah Berlin vo svojej eseji *Dva pojmy slobody* vymedzil dva základné významy pojmu ľudskej slobody: negatívny a pozitívny.³⁴ Slobodu v negatívnom význame alebo „slobodu od niečoho“ definuje ako „neprítomnosť zasahovania iných do môjho konania“(BERLIN, 1969, s. 122). Slobodu v pozitívnom význame definuje jednak ako „slobodu k niečomu“, teda „schopnosť sledovať a dosahovať vlastné ciele“ a jednak ako „autonómii alebo sebaovládanie ako protikladné k závislosti od druhých“(BERLIN, 1969, s. 131).³⁵ Tieto dva uvedené spôsoby charakterizácie slobody využijeme ako rámec, na pozadí ktorého, sa pokúsime preskúmať prípustnosť ponímania chudoby ako fenoménu, ktorý obmedzuje slobodu človeka.

Podľa názoru jedného z prominentných zástancov negatívneho pohľadu Friedricha A. Hayeka, sloboda jednotlivca zahrňuje neprítomnosť deliberatívneho nátlaku iných, možnosť konať podľa vlastných súčasných

³³ Tento pocit neslobody sa však časom vytráca, pretože chudobní, keďže im nezostáva nič iné, len prijať vlastnú situáciu, sa často adaptujú na nepriaznivé podmienky.

³⁴ Korene podobných rozlíšení kategórie slobody siahajú k dielam autorov ako je I. Kant, T.H. Green, B. Bonanquet, J. J. Rousseau.

³⁵ Koncepciu pozitívnej slobody Berlin považoval za viacvýznamovú a preto nejasnú, či dokonca nebezpečnú. Toto nebezpečenstvo v nej videl najmä kvôli zrovnaniu pozitívnej slobody so sebaovládaním (vlastnou kontrolou nad sebou samým), pretože podľa neho sa takto chápaná pozitívna sloboda poľahky môže zvrhnúť do autoritárstva či totalitarizmu.

zámerov a existenciu privátnej sféry (por. HAYEK, 1991, s. 80; 86). Jediným zdrojom nátlaku sa potom stáva osobné donútenie, sloboda je k dispozícii pre každého (je prirodzenou slobodou, t.j. niečím, čo vlastníme všetci od prírody) a musí tu existovať inštitucionálny právny rámec, s ohľadom na ktorý je nátlak možné definovať ako arbitrárne a neoprávnené zasahovanie. Funkcia štátu je obmedzená na ochranu privátnej sféry prostredníctvom zákonov. V základe takejto Hayekovej charakterizácie slobody ako neprítomnosti nátlaku (kde nátlak je definovaný v pojmoch intencionálneho zasahovania iných do chránenej privátnej sféry jednotlivca) je jeho dôraz na neustrannosť v etike, ktorá si vyžaduje prístup nezávislý od cieľa a sústreďuje sa na procedúry a pravidlá, nie na dôsledky.³⁶ Na základe takéhoto chápania sa sloboda jednotlivca stáva akousi formálno - právnou možnosťou vybrať si (resp. uskutočniť) svoje rozhodnutia zo slobodného rozsahu príležitostí) bez zasahovania zo strany iných (a to predovšetkým zo strany štátu). Avšak ako sám Hayek zdôrazňuje: „sloboda neznamena mať schopnosť robiť čokoľvek, čo osoba chce“ (HAYEK, 1976, s. 449). Týmto poukazuje na *klúčový rozdiel medzi „neschopnosťou“ a „neslobodou“*. Tento rozdiel sa snaží demonštrovať na príklade horolezca, ktorý spadol do priepasti a nie je schopný dostať sa z nej von. Hoci je priebeh konania horolezca obmedzený, horolezec sám nie je neslobodný, pretože ho žiadna iná osoba úmyselne nedrží násilím v priepasti a nie je zodpovedná za situáciu, v ktorej sa ocitol. (por. HAYEK, 1991, s. 82). Prípado horolezca je jasným prípadom neschopnosti jednotlivca. V tomto prípade ako i jemu podobných prípadoch je úmyselné zasahovanie jediným druhom obmedzenia slobody, kým ostatné „prirodzené a sociálne prekážky nie sú pre slobodu podstatné“ (por. HAYEK, 1991, s.82 -85). Takáto charakterizácia individuálnej slobody v seba zahrňuje teóriu zodpovednosti, ktorá kombinuje štandardné tvrdenie, že osoby sú zodpovedné iba za „stav vecí“, ktorý intencionálne zapríčinili, so socio – ekonomickou teóriou, ktorá charakterizuje široký rozsah socio – ekonomických fenoménov ako „neúmyselné dôsledky“. Takéto „neúmyselné dôsledky“ nespádajú do sféry zodpovednosti človeka, nemôžu byť kategorizované ako spravodlivé alebo nespravodlivé a taktiež nespádajú do rozsahu „slobodu obmedzujúcich“ podmienok. (por. HAYEK, 1976, s. 54 – 70).

³⁶ V tomto kontexte sa vynára i Hayekovo výhradne negatívne chápanie ľudských práv a súčasne jeho kritika sociálnych a ekonomických práv.

2. CHUDOBA AKO OBMEDZENIE SLOBODY

Dôsledkom tejto výhradne negatívnej charakterizácie slobody teda je, že chudoba ako socio – ekonomický fenomén, sa považuje za neúmyselný dôsledok (väčšinou trhového mechanizmu), za ktorý nikto nenesie zodpovednosť a stáva sa tak záležitosťou *neschopnosti* jednotlivca, radšej ako záležitosťou neslobody. Chudobní sú naďalej považovaní za slobodné indivíduá, ktoré sú takto nepriamo „odkázané“ na to, aby si pomohli vo svojej nepriaznivej situácii sami. Majú totiž stále plnú slobodu vyriešiť svoju situáciu sami a ak nie sú toho schopní, zodpovednosť za to nenesie nik iný ako oni sami.

V podobnom duchu tvrdí i Isaiah Berlin, že iba nespôsobilosť (*incapacity*) osoby dosiahnuť svoj cieľ, nie je nedostatkom negatívnej slobody a že osoba trpí nedostatkom slobody iba ak jej v dosiahnutí jej cieľa bráni iná ľudská bytosť, tým pádom nátlak vždy implikuje deliberatívne zásahy iných ľudských bytostí do sféry, v ktorej by ináč osoba mohla konať (por. BERLIN, 1969, s. 122).

Podľa Berlinovho názoru preto chudoba, pokiaľ sa pokladá za nespôsobilosť (ako choroba, ktorá mi bráni kúpiť si chlieb, alebo chromosť, ktorá mi bráni v behu), nie je nedostatkom slobody. Avšak v prípade, že moja chudoba je *zapríčinená „deliberatívnymi zásahmi iných“*, spadá pod Berlinovu charakterizáciu nátlaku a tým pádom môže byť adekvátne charakterizovaná ako obmedzenie (negatívnej) slobody jednotlivca. Inak povedané, ako zdôrazňuje Berlin, takáto charakterizácia chudoby ako obmedzenia slobody „závisí od osobitnej sociálnej a ekonomickej teórie o príčinách mojej chudoby“ a iba „v prípade, že akceptujem danú teóriu môžem hovoriť o tom, že trpím nedostatkom slobody (nielen jednoducho o chudobe)“. (por. BERLIN, 1969, s.123). To, či chudoba môže spadať pod Berlinom charakterizovaný pojem nátlaku potom závisí od spôsobu, akým interpretujeme ním použité slovné spojenie „deliberatívne zásahy iných“. Väčšinou sa toto slovné spojenie interpretuje ako implikujúce *intencionalitu*, čo znamená, že Berlin rovnako ako Hayek, verí, že jedine intencionálne konania obmedzujú slobodu jednotlivca. (por. SILIER, 2005, s. 23). Avšak niektorí autori venujúci sa interpretácii Berlinovej pozície, navrhujú širšie chápanie pojmu „deliberatívnych zásahov iných“. Takéto širšie chápanie uvedeného pojmu by nutne neimplikovalo intencionalitu, ale naopak by implikovalo i faktory iné

ako intencionalita, ako relevantné pre pripisovanie zodpovednosti za obmedzenie slobody. Výsledky sociálnych a ekonomických procesov (vrátane výsledkov trhu) by týmto spôsobom mohli byť charakterizované ako slobodu obmedzujúce, v prípade, že ich by ich dôsledky, síce neúmyselné, boli *predvídateľné* a *bolo by možné rozumným spôsobom sa im vyhnúť*. (por. PLANT, 1991, s. 235; GRAY, 1995, s. 27).

Práve týmto smerom sa uberá Thomas Pogge vo svojej teórii, v ktorej formuluje špecifickú socio – ekonomickú teóriu, podľa ktorej rôzne medzinárodné sociálne, politické, či ekonomické inštitúcie hrajú kauzálnu rolu vo vytváraní a pretrvávaní chudoby vo svete. Ak by sme sa pokúsili zhrnúť jeho argument, tento tvrdí, že: každý, kto vo svete prispieva svojou aktívnou kooperáciou k udržiavaniu nespravodlivých inštitúcií, ktoré vytvárajú deficit v ľudských právach, sústreďujúce sa práve u chudobných a každý kto z nich profituje (inak povedané každý kto nie je chudobný) nesie do určitej miery kauzálnu zodpovednosť (v závislosti od jeho vplyvu na tieto inštitúcie) za chudobné životné podmienky iných. (por. POGGE, 2008, s. 187; 207). Táto kauzálna zodpovednosť robí z jednotlivcov nositeľov negatívnej povinnosti „neprispievať k presadzovaniu takého inštitucionálneho usporiadania, ktoré *predvídateľným* spôsobom, ktorému by *bolo možné rozumne sa vyhnúť*, spôsobuje nedostatky v ľudských právach, bez kompenzujúcej ochrany a reformného úsilia, pokiaľ ide o jeho obeť“ (POGGE, 2008, s. 176). Z uvedeného vyplýva, že v prípade, že naďalej kooperujeme v nespravodlivej inštitucionálnej schéme (a to bez plnenia si povinností kompenzácie, odvodených z fundamentálnej negatívnej povinnosti) sústavne porušujeme ľudské práva jednotlivcov v negatívnom zmysle a teda obmedzujeme negatívnu slobodu jednotlivcov, ktorých týmto našim správaním zbadačujeme. Môžeme konštatovať, že Poggeho argumentácia zahrňuje Berlinovu podmienku „deliberatívnych zásahov iných“ a súčasne ju rozširuje v zmysle, aký naznačili niektorí interpretátori Berlina, o podmienku predvídateľnosti či možného vyhnutia sa dôsledkom týchto zásahov. Chudoba je v tomto zmysle obmedzením slobody, pretože je zapríčinená deliberatívnymi zásahmi iných jednotlivcov, ktoré stelesňuje nimi uplatňovaná inštitucionálna schéma, dôsledkom uplatňovania ktorej, sú predvídateľné formy chudoby, ktorým by bolo možné sa vyhnúť (v prípade existencie realizovateľného alternatívneho dizajnu globálnej inštitucionálnej schémy). Posunuli sme sa k širšiemu

chápaniu Berlinovho pojmu „deliberatívnych zásahov iných“, ktoré u Poggeho reprezentuje práve stelesnenie týchto zásahov v konkrétnej inštitucionálnej schéme, ktorá predvídateľne a nie nevyhnutne obmedzuje slobodu jednotlivca. Rovnako ako u Berlina, je tu zachovaný kľúčový rozdiel medzi neschopnosťou a neslobodou, v podobe Poggeho kladenia dôrazu na kauzálne zapríčinenie chudoby, ktoré zahrňuje výhradne činy zapríčiňujúce chudobu, nie však opomenutia, ktoré predstavujú zlyhania v odstránení chudoby.

V tejto súvislosti vychádza najavo i zásadná otázka, ktorá súvisí so samotným dosahom Poggeho argumentácie, do akého táto umožní chápanie chudoby ako obmedzenia slobody jednotlivca. Je totiž zrejmé, že Pogge sa - ako sám uvádza, za účelom širokej akceptácie svojej teórie - snaží neprekročiť rámec negatívnej koncepcie slobody. Potom, aj keď je možné, že väčšina prípadov chudoby bude spadať do rámca negatívnej koncepcie slobody, takéto tvrdenia si budú vyžadovať ďalekosiahly teoretický a empirický výskum. Zásadným problémom tu bude práve Berlinom zdôraznené „iba ak akceptujem danú(socio – ekonomickú) teóriu“, t.j. akceptácia Poggeho socio – ekonomickej teórie, ktorá je základom jeho argumentácie. Akceptácia jeho teórie totiž znamená vyriešenie v súčasnosti mimoriadne sporných otázok týkajúcich sa napríklad rozsahu, do akého globálne inštitucionálne usporiadanie zapríčiňuje ujmu verzus do akého práve nemu možno pripísať zlepšenie životnej úrovne vrátane zmiernenia chudoby; či napríklad miery, do akej je možné (ak je vôbec možné) pripisovať zodpovednosť za činnosti a dôsledky medzinárodných inštitúcií každému z nás podľa (otáznej) miery vplyvu na ne ako to robí Pogge. Avšak aj nehľadiac na tieto sporné otázky, pre Poggeho argumentáciu vzniká zásadný problém i v prípade, ak by sme ju bez výhrad akceptovali: z hry totiž vyraduje prípady tzv. zvyškovej chudoby, t.j. tie prípady chudoby, ktoré sú mimo stanoveného kauzálneho vzťahu a tým pádom spadajú mimo charakterizácie v zmysle obmedzenia slobody jednotlivca. Vzniká tu paradoxná situácia, keď „jeden typ“ chudoby môžeme pokladať za obmedzenie slobody, kým „druhý typ“ nie. Tento paradox sa následne odráža i v našom morálnom chápaní, pretože kým takýmto spôsobom jednému typu chudoby pripisujeme morálny význam, druhému typu chudoby ho odopierame.

3. IDEA SKUTOČNEJ SLOBODY

Ako sme sa zatiaľ presvedčili, za istých špecifických podmienok, ktoré sme dostatočne charakterizovali s pomocou argumentov Berlina a Poggeho, chudoba môže byť charakterizovaná ako obmedzenie slobody jednotlivca v negatívnom zmysle. Faktom však zostáva, že ak slobodu charakterizujeme výhradne negatívnym spôsobom, vzniká tu riziko upadnutia do absolútneho formalizmu a napokon do samotnej neslobody. Z uvedených prípadov je totiž zrejmé, že jednotlivец, ktorý je postihnutý chudobou môže byť rovnako formálne slobodný ako iný jednotlivец, ktorého chudoba nepostihuje. Formálna sloboda sama o sebe je však len prázdnu abstrakciou a ako konštatuje Tawney: „žiadna taká vec ako abstraktná sloboda neexistuje... a nech už koncepcia (slobody) implikuje čokoľvek, zahrňuje silu voľby medzi alternatívami, voľbu, ktorá je *skutočná*, nie iba *formálna*, voľbu medzi alternatívami, ktoré existujú skutočne a nielen na papieri.“ (TAWNEY, 1952, s. 228). Idea *skutočnej* slobody je teda protikladom k formálne chápanej slobode.³⁷ Sloboda potom jednoznačne musí znamenať viac ako nenásilie, či nezasahovanie do konania jednotlivca. Aj otázka, či je chudoba obmedzením slobody jednotlivca, takto nadobúda nový zmysel, pretože sa pýtame na *skutočnú* slobodu chudobného. V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť si známy príklad, ktorý použil Amartya K. Sen na to, aby nám ozrejmil kľúčový aspekt situácie chudoby. V tomto príklade sa snaží poukázať na rozdiel medzi osobou, ktorá drží hladovku na základe svojho vlastného rozhodnutia (kvôli svojmu politickému, či náboženskému presvedčeniu a pod.) a osobou, ktorá hladuje kvôli nedostatku prostriedkov. Obaja síce skončia vyhladovaný a zlyhajú v dosiahnutí adekvátnej výživy, avšak osoba bez prostriedkov je ochudobnená spôsobom, akým to nemôžeme tvrdiť o osobe držiacej hladovku. (por. SEN, 1992, s. 111). Pokúsme sa však bližšie ozrejmiť si tento špecifický spôsob ochudobnenia hladujúcej osoby. Podľa Sena, konštitutívnym prvkom života každého jednotlivca sú rôzne fungovania, ktoré sú chápané ako „rôzne aktivity (*doings*) a stavy (*beings*), ktoré osoba dosahuje“ (SEN, 1987, s. 29). Medzi tieto zaraďujeme fungovania od tých najzákladnejších (byť adekvátne vyživený, byť zdravý, zabrániť chorobnosti či predčasnej úmrtnosti) (SEN, 1992, s. 39) až k tým komplexným (byť schopný zúčastňovať sa na

³⁷ Ideu skutočnej slobody možno nájsť už u Aristotela, hoci tento pojem explicitne použil až Marx. I v súčasnosti ho používajú mnohí významní politickí filozofi (napr. P. VanParijs, P. Pettit, A. K. Sen).

spoločenskom živote a mať sebarešpekt) (SEN, 1999, s. 75). Kombinácia skutočne dosiahnutých fungovaní (alebo uplatnených spôsobov života) potom reprezentuje spôsob akým jednotlivec žije. Realizovateľnosť konkrétnych kombinácií fungovaní (dosiahnutí) jednotlivca determinujú dva aspekty: na jednej strane zdroje, ktoré má jednotlivec k dispozícii a na druhej strane osobné črty jednotlivca, súvisiace s jeho schopnosťou využívať tieto zdroje na dosiahnutie fungovaní. Jednotlivé fungovania sú potom výsledkom kombinácie zdrojov a individuálnych črt, tzv. konverzných faktorov (ROBEYNS, 2005, s. 99). Všetky možnosti, ktoré sú pre osobu realizovateľné v zmysle zdrojov i konverzných faktorov reprezentujú zväzky vektorov v intervale fungovaní. Jednotlivec si teda užíva slobodu voľby medzi rôznymi spôsobmi života, ktorá je reprezentovaná súborom „schopností“ (*capabilities*)³⁸, ktoré zahrňujú všetky realizovateľné kombinácie fungovaní (SEN, 1985, s. 201). Tieto „schopnosti“ alebo „skutočné príležitosti“ ako ich nazýva Sen, teda reflektujú rozsah slobody, ktorou osoba disponuje na dosiahnutie rôznych fungovaní, Sen explicitne hovorí o „slobode voľby, ktorú osoba má rozhodnúť sa pre spôsob života, ktorý pokladá za hodnotný“ (SEN, 1999, s. 74). Keď potom hodnotíme blahobyt človeka, mali by sme hľadať buď na dosiahnuté fungovania alebo na všetky kombinácie fungovaní, ktoré sú pre jednotlivca realizovateľné. Keď si pripomenieme Senov príklad osoby držiacej hladovku a hladujúcej osoby je zrejmé, že vhodnejším indikátorom bude druhá možnosť.

Z takéhoto spôsobu uvažovania, Sen vyvodzuje definíciu chudoby ako absencie základných „schopností“. Jednotlivec je definovaný ako chudobný, ak trpí nedostatkom základných „schopností“. ³⁹ „Predefinovanie“ chudoby v tomto zmysle je zásadným posunom oproti príjmovej definícii chudoby, ktorú sme ako „najčastejšie používanú“ spomínali na začiatku nášho príspevku. Chudoba takto nie je „zaškatul'kovaná“ ako jednodimenzionálny fenomén, ale je adekvátnym spôsobom zachytená ako viacdimenzionálny fenomén, dotýkajúci sa nielen príjmu konkrétnej osoby, ale i ostatných stránok jej života. Kľúčovým aspektom chudoby sa tu stáva obmedzená „schopnosť“ jednotlivca

³⁸ Anglický pojem *capabilities*, vo význame, v akom ho používa Sen vo svojom *capability approach*, je pomerne obtiažne preložiť do slovenského jazyka. V našom príspevku ho prekladáme ako „schopnosti“ (v úvodzovkách) pretože zo Senovho chápania je zrejmé, že nimi nemá na mysli výhradne osobné schopnosti či spôsobilosti jednotlivca, ale akési prepojenie týchto osobných schopností s príležitostami na ich uplatnenie.

³⁹ Hoci neexistuje žiadny všeobecný súhlas o tom, čo sú tieto základné „schopnosti“, v konkrétnom kontexte, akým je i chudoba, bude napriek tomu možné zhodnúť sa na niektorých základných „schopnostiach“ (napr. byť schopný dosiahnuť adekvátnu výživu, adekvátne ošatenie a prístrešie, či byť schopný zabrániť predčasnému úmrtiu).

vo význame obmedzenej „skutočnej príležitosti“ dosiahnuť základné fungovania, ktoré sú konštitutívnymi prvkami života. Takáto charakterizácia kľúčového aspektu chudoby nám potom umožňuje chápať samotnú chudobu ako obmedzenie skutočnej slobody jednotlivca, slobody v pozitívnom zmysle. Skutočné príležitosti sa totiž javia ako „vhodní kandidáti“ na reprezentáciu pojmu pozitívnej slobody ako ho chápal sám Berlin. Pripomeňme si však, že dôležitým aspektom Berlinovej definície slobody bolo to, či je to práve jednotlivec sám alebo niekto iný, kto kontroluje jeho život. Sen pre takéto význam slobody používa pojem „procedurálna kontrola“ alebo „sloboda ako kontrola“, ktorá referuje k príležitostiam, ktoré sú výsledkom uplatňovania rozhodnutí jednotlivca samotného. Túto stavia do protikladu k „efektívnej slobode“ alebo „účinnnej možnosti“, ktorá referuje k príležitostiam, ktoré sú výsledkom konania iných (rodiny, spoločnosti, štátu). Podľa neho, ak vidíme slobodu výhradne v zmysle kontroly nad vlastným životom, znamená to, že prehliadame požiadavky slobody, v prípadoch, keď jednotlivci nie sú schopní uplatňovať vlastnú kontrolu. (por. SEN, 1985, s. 210). A práve takýmto prípadom je i chudoba, kde je zrejmé, ako sme sa presvedčili, že naše chápanie slobody výrazne ovplyvňuje prípustnosť ponímania chudoby samotnej ako obmedzenia slobody. I tento zdanlivo menej výrazný významový odtieň pozitívnej slobody, na ktorý Sen upozorňuje, má potom v skutočnosti zásadný význam, pre nami riešenú problematiku obmedzovania slobody jednotlivca fenoménom akým je chudoba. Bolo by totiž prinajmenšom nerozumné, očakávať od jednotlivcov, ktorých postihla chudoba, uplatnenie ich plnej kontroly v týchto nepriaznivých podmienkach. Nemali by sme zabúdať na dôležitý fakt, že druhou stranou prehnaného prízvukovania individuálnej zodpovednosti (na ktorú sa väčšinou apeluje práve u chudobných), býva často nezodpovednosť politiky. A ako v tejto súvislosti výstižne demonštroval Jan Keller svojou knihou *Tři sociální světy*, čím ďalej tým viac nás ohrozuje nebezpečná „pasca individualizmu“, v ktorej nás neoliberalný model individualizmu, presviedča o celkovej zodpovednosti za vlastnú situáciu a súčasne sníma z mocenskej elity vlastný diel zodpovednosti za udržovanie verejných statkov. (por. KELLER, 2010).

4. SKUTOČNÁ SLOBODA A VEREJNÁ POLITIKA

Ak sa chceme vyhnúť riziku „chytenia sa do pasce individualizmu“, stačí, ak si jednoducho podľa vzoru Sena uvedomíme, že hovoriť o slobode

výhradne ako o individuálnom dosiahnutí, nad ktorým má kontrolu výhradne sám jednotlivec, by bolo obrovskou chybou. Skutočná sloboda jednotlivca je do veľkej miery ovplyvnená verejnou politikou a celá spoločnosť ako i štát hrajú kľúčovú rolu vo vytváraní vhodného prostredia pre túto slobodu. Túto „efektívnu slobodu“ nám prinášajú zdraviu prospešné a bezpečné prostredie, verejná infraštruktúra, vzdelanie a podobné verejné dobro, ktoré nie sú výsledkom ničoho iného ako zodpovednej intervencie jednotlivých spoločností a vlád. Ako nám totiž pripomína Sen, nemali by sme zabúdať na to najpodstatnejšie, a to, že „sloboda je jednou z najmocnejších sociálnych ideí“ (SEN, 1992, s. 69). A práve chudoba ako fenomén, ktorý, ako sme v tomto príspevku pripustili, môžeme v kontexte adekvátneho chápania slobody považovať za obmedzenie slobody jednotlivca a teda za krutú realitu neslobody, sa nám „mlčky“ a predsa dosť „nahlas“ snaží pripomenúť túto neodmysliteľnú, ale často zanedbávanú stránku ľudskej slobody.

Literatúra

- [1] BERLIN, I. 1969. *Four Essays on Liberty*. Oxford : Oxford University Press, 1969.
- [2] GRAY, J. 1995. *Berlin*. London : Fontana Press, 1995.
- [3] HAYEK, F. A. 1976. *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul, 1976.
- [4] *Freedom and Coercion*. In: Miller, D. 1991. *Liberty*. Oxford : Oxford University Press, 1991.
- [5] KELLER, J. 2010. *Tři sociální Světy. Sociální struktura postsindustriální společnosti*. Praha : SLON, 2010.
- [6] PLANT, R. 1991. *Modern Political Thought*. Oxford : Blackwell 1991.
- [7] POGGE, T. 2008. *Uznávána i porušována mezinárodním právem: lidská práva globálních chudých*. In: Hrubec M. a kol. *Sociální kritika v éře globalizace: Odstraňování sociálně – ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha : Filosofia, 2008. s. 179 – 339.
- [8] ROBEYNS, I. 2005. *The Capability Approach: A Theoretical Survey*. In: *Journal of Human Development*, 6, 1, 2005. pp. 93 – 114.
- [9] SEN, A.K. 1985. *Wellbeing, Agency and Freedom : The Dewey Lectures 1984*. In: *Journal of Philosophy* 82, 4, 1985, pp. 169 – 221.
- [10] *Inequality Reexamined*. Oxford : Oxford University Press, 1992.
- [11] *Development as Freedom*. Oxford : Oxford University Press, 1999.

[12] SILIER, Y. 2005. *Freedom: Political, Metaphysical, Negative and Positive*. Farnham : Ashgate, 2005.

[13] TAWNEY, R.H. 1952. *Equality*. London : Alen and Unwin, 1952.

Mgr. Hedviga Marcinková

FF UCM v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

E-mail: hedvigamarcinkova@gmail.com

V.

ETIKA V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMSKOU RODINOU

Ethics in Social Work with the Roma family

LADISLAV FÍZIK

Abstrakt

Sociálna práca je praktická činnosť, zameraná na zmierňovanie, eliminovanie a riešenie sociálnych problémov, ktoré presahujú osobný rámec jednotlivca, skupiny, alebo komunity. Cieľovou skupinou sú ľudia, ktorí sa ocitli v hmotnej alebo v sociálnej núdzi, nevynímajúč rómsku rodinu. Rómska rodina je špecifická, vyžaduje si „iný“ prístup a tu sa otvára priestor pre etiku. Etika je pomáhajúcou disciplínou pre sociálnu prácu, nakoľko sa pracuje s ľuďmi, ich osudmi. Aj vo vzťahu k rómskej rodine je potrebné uplatňovať etické princípy, ktoré vychádzajú z najzákladnejšieho princípu dôstojnosti a jedinečnosti každého jednotlivca. Hovorí o tom, že je potrebné rešpektovať status a potreby každého jednotlivca, bez ohľadu na stupeň kvality a faktor užitočnosti, pretože každý človek je hodný úcty, má právo na svoj rozvoj a má právo viesť spokojný, zmysluplný a plnohodnotný život.

Kľúčové slová

Hodnota, etika, etické princípy, sociálna práca, rómska rodina, etické problémy a dilemy, etický kódex a jeho princípy.

Abstract

Social work is a practical activity, focused on mitigation, elimination and resolution of social problems that go beyond the personal scope of the individual, group, or community. The target group are people who have found themselves in a tangible or in social distress, including the Roma family. The Roma family is specified, requires a "different" approach and here opens up space for ethics. Ethics is a discipline for assisting social work, because working with people to their fate. Also in relation to the Roma family, it is necessary to apply the ethical principles, which are based on the principle of the dignity and uniqueness of each individual. Talks about the need to respect the status and needs of each individual, regardless of the level of quality and usefulness factor, because each person is worthy of respect, has the right to its

development and has the right to lead a happy, meaningful and fulfilling life.

Key words

value, ethics, ethical principles, social work, the Roma family, ethical issues and dilemmas, code of ethics and its principles

V očiach každého z nás existuje viacero variánt slova hodnota, ktoré nemusia byť totožné. Mnohí odborníci sa snažili pojať pojem hodnota komplexne. Napríklad podľa Strieženca [1] je hodnota vzťahová kategória v niekoľkých rovinách a je jednou z foriem prejavu sociálnych vzťahov v spoločnosti. Charakterizuje význam určitých javov pre spoločnosť a aj ich osobný zmysel pre jednotlivca. Hodnota tak vyjadruje vzťah vecí, javov alebo skutočností k človeku, v ktorom sa jav stáva súčasťou ľudského života. Aj na človeka je možné pozeráť sa z pohľadu definície hodnoty. Cieľom predloženého príspevku je poukázať na niektoré dôležité etické hodnoty a princípy potrebné pre sociálnu prácu s rómskou rodinou. V prvej časti príspevku preto predstavím základnú terminológiu a klasifikáciu hodnôt. Za dôležité považujem aj uvedenie základných charakteristík rómskej rodiny. Práve sociálni pracovníci by spolu s ďalšími pracovníkmi pomáhajúcich profesií mohli zásadne prispieť k preklenutiu bariér medzi minoritou a majoritou.

1. ZÁKLADNÁ TERMINOLÓGIA

Etika je v podstate praktická filozofia, pretože úzko súvisí s filozofiou, ale na rozdiel od filozofie dáva praktické rady. Pojednáva o tom, čo je dobré a zlé, čo je správne, chcené, ako sa má človek správať a pod. Svojím etickým uvažovaním sa v spoločenskej realite aplikuje na konkrétne oblasti. Patrí medzi určité regulátory správania sa ľudí v spoločnosti, pretože tam, kde končí právo začína etika. Etika je kľúčovou zložkou sociálnej práce. Jej poslaním je pomáhať ľuďom v ťažkých životných situáciách. Podľa Beauchampa sú etické princípy definované ako „fundamentálne štandardy správania, na ktorých závisia mnohé iné štandardy a súdy. Princíp je nevyhnutnou normou v myšlienkovom systéme, ktorý utvára základ pre morálne uvažovanie v tomto systéme“ [2]. Všeobecné etické princípy, hodnoty a normy sa aplikujú aj v profesii sociálna práca, pretože sociálni pracovníci sú dennodenne

konfrontovaní s neľahkými ľudskými osudmi. Je prirodzené, že pri reálnej konkretizácii etiky v sociálnej práci sa kladie výrazný dôraz na finálny cieľ, a to s prízvukovaním mravne povinného nasmerovania ľudskej činnosti [3].

2. NIEKTORÉ ETICKÉ PROBLÉMY V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMSKOU RODINOU

Sociálna práca je praktická činnosť zameraná na zmiernovanie, eliminovanie a riešenie sociálnych problémov, ktoré presahujú osobný rámec jednotlivca, skupiny alebo komunity. Cieľovou skupinou sú ľudia, ktorí sa ocitli v hmotnej alebo sociálnej núdzi, nevynímajúc rómsku rodinu.

Rómska rodina

Vo všeobecnosti možno povedať, že rómska rodina i v súčasnosti reprezentuje tradičný typ viacgeneračnej rodiny. To je aj najvýraznejší rozdiel medzi rómskou a majoritnou rodinou. Pochopiť „inakosť“ rómskej komunity znamená uvedomiť si, že ich tradícia je na hony vzdialená tradícii usadlých národov. Tí, čo považujú Rómov za parazitov, si neuvedomujú, že práve oni majú v mnohých oblastiach dôležitú úlohu. Rómsku kultúru možno pochopiť len porozumením „cigánskej duše“. Ich kultúrna rozptýlenosť a prístup okolia im neumožnili vytvoriť stále hodnoty, a preto nestavali budovy, mestá ani pamiatky, tak ako iné spoločenstvá. Vytvorili si vlastný svet, ktorý je obrazom ich duše. U Rómov dominuje silný návyk a potreba telesnej blízkosti [4]. „K podstate rómstva patrí aj ochota deliť sa. Úcta k hosťovi je na prvom mieste a patrí stále, aj v tých najzaostalejších osadách k rómskym cnostiam. Citová spontánnosť a živý temperament Rómov sa prejavuje v ich veselosti, zábave a tanci. City a láska sú vyjadrované skôr rečou tela“ [5].

Najväčšiu hodnotu pre Rómov predstavuje život ako taký. Podporujú sa prejavy života a to čo bráni slobodnému životu, je vnímané negatívne. Rómovia tiež uctievať svojich predkov, ktorým vďačia za v minulosti nadobudnuté postavenie v rámci rómskej komunity. Vlastné sebavedomie Rómovia odvodzujú od vlastnej rodiny, viac než od dosiahnutého vzdelania, postavenia v majoritnej spoločnosti, majetku a výkonu profesie. Najdôležitejšia v živote Róma je veľká rodina.

Po novembri 1989 sa v živote rómskych rodín mnohé zmenilo. Na tejto zmene sa podpísali najmä politické, ekonomické, sociálne a kultúrne procesy v spoločnosti. Rodina sa snaží zvládať požiadavky spoločnosti na jednej strane, na strane druhej je však voči mnohým zmenám rezistentná. Značná časť rómskych rodín sa vyznačuje vysokou nezamestnanosťou, stratou sociálnych istôt a vzrastaním biedy. V súčasnosti žijú s pocitmi beznádeje a neschopnosti riešiť existenčné problémy, čím sa stávajú mnohoproblémové. Dochádza v nich k vysokému nárastu sociálno-patologických javov. Okrem uvedeného sa tiež vyhrocujú vzťahy medzi rómskymi rodinami a rodinami majoritnej spoločnosti. Toto spôsobuje vznik sociálneho vylúčenia Rómov a ich rodín na okraj spoločnosti. Sociálne vylúčenie negatívne ovplyvňuje ich prístup k pracovným príležitostiam, vzdelaniu a verejným službám.

Obmedzená komunikácia medzi Rómami a Nerómami, rastúca nezamestnanosť a vzrastajúca závislosť Rómov na sociálnych dávkach a negatívne predsudky na oboch stranách môžu viesť k zhoršeným vzťahom medzi Rómami na jednej strane a úradníkmi miestnych samospráv a poskytovateľmi sociálnych služieb na strane druhej [6].

3. VYBRANÉ ETICKÉ PROBLÉMY V SOCIÁLNEJ PRÁCI S RÓMAMI A RÓMSKOU RODINOU

Ako už bolo poukázané, rómska rodina žijúca v chudobe je odkázaná na dávky sociálnej pomoci a čoraz častejšie sa stáva závislou na pomoci zo strany štátu. Za rozhodovaním o poskytovaní informácií k jednotlivým dávkam sociálnej pomoci a o rozhodovaní, kto a za akých podmienok dávky poberá však nestojí štát ako taký, ale konkrétny jednotlivец. Väčšina kompetentných a zodpovedných pochádza z majoritnej spoločnosti a často logicky zápasia s väčšou alebo menšou mierou predsudkov voči minorite. Dochádza u nich k vzniku etických problémov a dilem, hlavne v situáciách, kedy je evidentné, ako by mali rozhodnúť, ale toto rozhodnutie sa im osobne prieči, prípadne stoja pred dvoma alebo viacerými možnosťami, kde dochádza ku konfliktu morálnych princípov. Za spomenutie stoja aspoň niektoré:

Rómovia ako „nepoctiví chudobní“ – vzniká z pohľadu neuváženeho hospodárenia s financiami. Róm pozná minulosť a prítomnosť, budúcnosť pre neho neexistuje, v čase hojna hoduje, neskôr nemá na uspokojenie základných

potrieb. Pre majoritnú spoločnosť je tento spôsob života nepochopiteľný a neakceptovateľný.

Rómovia ako kočovníci a migranti – tento postoj odráža ich kočovnú povahu, často migrujú, akoby za lepšími podmienkami do iných štátov, nevedia sa však prispôbiť potrebným podmienkam, následne dochádza k vyhosteniu.

Rómovia ako ľudia nedôveryhodní – pre mnohých občanov majority Rómovia nie sú schopní dodržiavať isté pravidlá a spoločenské normy, preto často dochádza k tomu, že napríklad práca sa poskytne členovi majority skôr ako Rómovi.

Rómovia ako ľudia neprispôsobiví – ich spôsob života ako vylúčenej komunity na okraji spoločnosti im dáva nálepku neprispôsobivosti a neschopnosti splýnuť s väčšinovou časťou obyvateľstva daného územia.

Rómovia ako nelojálni občania – majorita považuje väčšinu Rómov za vypočítavú, pomoc a dávky berú ako samozrejmosť, ale na druhej strane pre svoje mesto či krajinu nie sú ochotní pomôcť z vlastného presvedčenia.

Tu sa otvára priestor pre aplikáciu etických princípov a noriem v praktickej oblasti sociálnej práce a pre ich striktné dodržiavanie. Tieto normy v Slovenskej republike definuje etický kódex sociálneho pracovníka.

Etický kódex sociálneho pracovníka

Etický kódex môžeme považovať za profesijný štandard sociálnej práce, ktorý obsahuje všeobecné ustanovenia etického správania ku každému klientovi bez rozdielu. Podstavou je rešpektovanie práva druhých, avšak, ako už bolo uvedené, v praxi sa na to ľahko zabúda [7]. Každý sociálny pracovník pozná etický kódex, ale jeho efekt sa prejaví až vtedy, keď sa s ním zžije a systematicky ho uplatňuje a používa v praxi.

Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov sformulovala Medzinárodný etický kódex profesionálnych sociálnych pracovníkov do súhrnu, do ktorého patria nasledovné normy[8]:

Normy pre vystupovanie a správanie sa sociálneho pracovníka

- Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči klientom
- Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči kolegom
- Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči zamestnávateľom

a zamestnávateľským organizáciám

- Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči svojej profesii
- Etická zodpovednosť sociálneho pracovníka voči spoločnosti

Etický kódex odráža základné ľudské práva a slobody, z ktorých vychádzajú nasledovné princípy:

Princíp dôstojnosti a jedinečnosti každej ľudskej osobnosti – tento princíp zaväzuje sociálneho pracovníka k tomu, aby dôstojne jednal s každým klientom a to tak aj s rómskou rodinou, aby akceptoval jej jedinečnosť a bol ochotný prijať, že isté ponúkané riešenia nie sú pre rómsku rodinu z hľadiska ich jedinečnosti riešením, a že ich neprijatím nevyjadrujú svoju neschopnosť prispôbiť sa, ale poukazujú na svoju jedinečnosť a odlišnosť ich kultúry a hodnôt.

Princíp autonómie a sebaurčenia – tento princíp opäť zaväzuje sociálneho pracovníka k rešpektovaniu slobodného rozhodnutia klienta pri výbere z viacerých možností, t. j. ak sa rómska rodina rozhodne pre určitú možnosť sociálny pracovník musí toto rozhodnutie, nech je akékoľvek nevýhodné, rešpektovať a nesmie ich právnymi prostriedkami donútiť k inému rozhodnutiu.

Princíp beneficencie – tento princíp vychádza z princípu sociálnej spravodlivosti, v praxi to znamená, že aj rómska rodina ako klient musí mať z konania sociálneho pracovníka maximálny prospech pri rešpektovaní platných legislatívnych noriem, tak isto ako rodina z majoritnej spoločnosti.

Princíp zodpovednosti – sociálny pracovník musí aj pri práci s rómskou rodinou zvoliť zodpovedný prístup, poskytnúť jej primerané a vhodné služby v požadovanom rozsahu, kvalite a v primeranom čase.

Princíp solidarity – praktická činnosť v sociálnej práci musí byť obhajkyňou sociálne vylúčených osôb a musí byť aktívna v prospech sociálne znevýhodnených skupín a to sa týka aj rómskych rodín.

Princíp subsidiarity – v rámci poskytovania praktickej pomoci je potrebné ukázať možnosti riešenia ich problémov, neriešiť ich však za klientov. Rómska rodina ako klient sa musí s riešením najprv stotožniť a potom ho uskutočniť, čo pre ňu znamená výraznú vnútornú zmenu. Oproti majorite to môže byť zdĺhavejší proces, ak riešenie urobíme za rómsku rodinu, nedostáva sa jej vlastne nijakej pomoci.

Princíp spravodlivosti – pri práci s rómskou rodinou ako klientom sociálneho pracovníka musí byť uplatňovaná tak zákonná spravodlivosť ako aj

spravodlivosť štruktúrna (rovnosť šancí a príležitostí).

Princíp dôvernosti – sociálni pracovníci musia mať aj pri práci s rómskymi rodinami na zreteli zásady súkromia, dôvernosti a zodpovedného využívania poskytnutých informácií. Informácie o klientovi sa nesmú poskytovať, iba so súhlasom klienta, ak súd alebo zákon nestanoví inak.

V závere možno povedať, že je potrebné rešpektovať status a potreby každého jednotlivca, bez ohľadu na stupeň kvality a faktor užitočnosti, pretože každý človek je hodný úcty, má právo na svoj rozvoj a má právo v rámci svojich hodnôt a predstáv viesť spokojný, zmysluplný a plnohodnotný život.

Literatúra

- [1] STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996, s. 69 – 70.
- [2] BEAUCHAMP, T. L. 1996. *The Role of principles in Practical Ethics*. Toronto : University of Toronto Press, 1996, s. 80-81.
- [3] OLÁH, M. a kol. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 163 s.
- [4] www.prohuman.sk/rodina-ako-pilier-kultury-u-romov, 9.10.2010, 10:30
- [5] RADIČOVÁ, I. 2001. *Hic Sunt Romales*. Bratislava : Nadácia S:P:A:C:E., 2001, s.64.
- [6] Kol. aut. 2002. *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava : Nadácia S:P:A:C:E., 2002, s. 10.
- [7] OLÁH, M. a kol. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009, s.167.
- [8] OLÁH, M. a kol. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. s. 167 – 169.

PhDr. Ladislav Fízik, PhD.

Ústav rómskych európskych štúdií sv. Sáry de Marseille
VŠZaSP sv. Alžbety
Tatranská 10
074 00 Banská Bystrica
E-mail: romabusines@pobox.sk

VI.

NE-SVOBODA JEDINCŮ V NOVÝCH NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍCH

Lack of freedom of individuals in new religious movements

JIŘÍ TŮMA

Abstrakt

Při posuzování a klasifikaci sekt a nových náboženství důležité se zamyslet nad tím, jak skupina ovlivní jednotlivce, kteří se k ní připojí. Jaký dopad má členství ve skupině na lidskou osobnost, vztahy, postoj k zaměstnání, k účasti na dění ve společnosti? Je celkový vliv skupiny na ty, kdo s ní přijdou do styku, tedy členy i nečleny, převážně pozitivní, nebo negativní? Na tyto otázky se snaží odpovědět tento článek.

Klíčová slova

svoboda, nové náboženské hnutí, sekta, jedinec.

Abstract

During evaluation and classification of sects and religions it is important to ponder, how a group will influence individuals who join it. What impact does being a member in a sect have on human personality, relationships, attitude to employment, participation in everyday activities in society? Is the overall influence of the sect on those who come in contact with it, namely members and non-members, primarily positive or negative? This article attempts to provide answers to these questions.

Keywords

freedom, new religious movements, sect, individual

ÚVOD

Někteří pozorovatelé kultů se dopouštějí vážného omylu: předpokládají, že když se jim podaří dokázat, že učení skupiny je falešné nebo absurdní, podaří se jim také přesvědčit její členy, aby z ní odešli. Takový přístup sice na některé jedince platí, ale většina lidí má potřeby, které daleko převažují nad jimi vnímanou potřebou pravdy. Lidé svou náklonnost např. k mormonské církvi obvykle nezakládají na přesvědčení, že Joseph Smith byl expertem na hieroglyfické písmo. Většinou je přitahuje způsob života mormonů s jeho důrazy na tradiční americké hodnoty.

1. SVOBODA ČI NESVOBODA JEDINCE?

Členství v sektě je často doprovázeno opuštěním školy či zaměstnání a rezignací na další odborný růst. Sekty tak připravují svět o velké bohatství, nejen o peníze, ale hlavně o bystré a cílevědomé lidi, kteří by jinak mohli světu prokázat obrovské služby - např. o lékaře, vědce, vynálezce, učitele... Při hodnocení dopadu těchto jevů (obzvláště na mladé lidi) je třeba se naladit na uvažování mladých, dokázat se vcítit do jejich pocitu zvýšeného spirituálního hladu i emocionálních potřeb, který je provází v určitém období života. Tehdy zjistíme, že je nestačí pouze varovat před možným nebezpečím či argumentovat „naivitou učení sekty“. Duchovní hlad totiž v sobě skrývá velké nebezpečí, mládež chvatně a nekriticky přijímá nabízené sousto. „A je známo, že namísto výživného chleba zažene hlad třeba i sladký pamlsek nevalné hodnoty.“ (HORA, 1995, s. 97).

Proto je při posuzování a klasifikaci sekt a nových náboženství důležité se zamyslet nad tím, jak skupina ovlivní jednotlivce, kteří se k ní připojí. Dobré výsledky neospravedlní špatné učení, avšak špatné výsledky mohou být varovným znamením i v případě, kdy učení se zdá být „nezávadné“. Jaký dopad má členství ve skupině na lidskou osobnost, vztahy, postoj k zaměstnání, k účasti na dění ve společnosti? Je celkový vliv skupiny na ty, kdo s ní přijdou do styku, tedy členy i nečleny, převážně pozitivní, nebo negativní? „Tyto otázky je možno shrnout do uceleného komplexu:“ (ENROTH, 1994, s. 167).

1. „Je obecným jevem, že člověk, který je v kontaktu s danou skupinou, se stává silnější, šťastnější a získává větší jistotu?

2. Usilují členové skupiny o prohloubení a posílení rodinných svazků?
3. Povzbuzuje skupina své členy k samostatnému přemýšlení a k rozvíjení schopnosti rozlišovat?
4. Umožňuje skupina svým členům mít vlastní názory a chovat se individuálně, obzvláště jde-li o oblasti, které nemají ústřední důležitost?
5. Povzbuzuje skupina vysokou morální úroveň vztahů jak mezi členy, tak v poměru k nečlenům?
6. Je vedení skupiny otevřené dialogu, radám a hodnocení od lidí, kteří nepatří do jejich bezprostředního okruhu?
7. Umožňuje skupina vývoj teologických názorů?
8. Mohou členové skupiny klást nepříjemné a závažné otázky bez rizika, že by se vystavili jakémukoli druhu represí?
9. Uznávají členové skupiny pravdu, ať již je kdekoli, dokonce i mimo jejich skupinu?
10. Jedná skupina s nečleny čestně, obzvláště v úsilí získat je pro sebe?
11. Pěstuje skupina přátelství a styky s širší společností, tedy vztahy, které jsou víc než službou sobě samotným?“ (ENROTH, 1994, s. 167).

2. SPOLOČENSKÁ I CITOVÁ IZOLACE

Tato izolace probíhá v rámci všech citových a sociálních vazeb. Asi nejvíce je jí zasázeno okolí člena sekty. Ze strany příslušníka sekty je v tomto směru velmi typický chlad, odcizení, rozvolnění vztahů což vede ke ztrátě přátel a navíc mezi ním a těmi „ostatními“ vzniká jakási komunikační zeď. Sekta nejužší rodinné vazby trhá i tak, že označuje rodiče například za pouhé „biologické rodiče“ (Církev sjednocení-v protikladu k mesiášským Pravým rodičům), jako „zploditele“ (imanuelité) či jako „utlačovatelské osoby“ (Scientologická církev).

Tato negativa se velmi výrazně projeví zvláště v případě, kdy se takový člověk rozhodne sektu opustit. Tehdy pociťuje velmi nízké sebevědomí, které je signalizováno se projevuje výraznou nejistotou při osobních kontaktech a trpí velkými potížemi při navazování vztahů. Jen velmi těžko se vypořádává s návratem do normálního života. Může mít problémy při hledání zaměstnání. Není divu, že je odchod ze sekty považován za jeden z nejvíce traumatizujících zážitků a že se někdy neobejde bez psychiatrické pomoci.

Stejně jako v předešlém bodě, je i zde nutno zdůraznit, že některým lidem takováto izolace vyhovuje. Příčinou jejich „útěku“ do sekty může být jak špatné rodinné prostředí, tak i prostředí příliš milující a omezující, od něhož se touží osvobodit a emancipovat se.

Nelze opomenout ani to, že sekta může znamenat i síť, která jedince zachytí a poskytne mu alespoň do jisté míry sociální zázemí. Příkladem takové společnosti je Náboženská společnost Svědkové Jehovovi, která je schopná společensky pozdvihnout celou řadu lidí ze sociálně problémových vrstev - z řad alkoholiků, gamblerů, toxikomanů, ne zcela přizpůsobivých Rómů apod. Zájemem o sociální otázky je pověstná i Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (VOJTÍŠEK, 1998, s. 27).

3. NEGATIVNÍ PROSTŘEDÍ PRO VÝCHOVU A VÝVOJ DĚTÍ A MLÁDEŽE

Toto riziko se týká hlavně těch dětí, které v prostředí sekty vyrůstají. Velkým nebezpečím při komunitním způsobu života rodičů (např. v komunitě Most ke svobodě) může být pro dítě narušený model rodiny, neboť tradičnímu rodinnému modelu komunita často příliš nepřeje. Děti mohou být více než v jiných rodinách vystaveny důsledkům nábožensky motivovaného experimentování rodičů - jak je tomu například v Rodině, hlásající „sexuální revoluci“, která se týká nejen dospělých, ale bohužel i dětí. Dalším negativem je nechuť rodičů posílat děti do „světské školy“, tak se snadno může stát, že dítě po mnoho let nepřijde do styku s jiným prostředím a že mu bude scházet množství podnětů, které jsou pro ostatní děti běžné. Velikou diskusí v tomto směru vzbudila snaha komunity na Kršnově dvoře (Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny) otevřít vlastní základní školu (gurukulu). Po zvážení všech argumentů (jedním z nich bylo i připravování učebnice gurukuly; je patrná snaha kulturní rozdíl mezi komunitou a okolním světem ještě více prohloubit) Ministerstvo školství tento návrh roku 1996 zamítlo. Ke zcela radikálnímu řešení sáhli rodiče - následovníci Parsifala Imanuela (imanelité), kteří své děti posílat do školy prostě odmítli. Byli pak z tohoto důvodu v minulých letech odsouzeni za „ohrožení mravní výchovy mládeže“. Vůdce Jan Dvorský je ze stejného důvodu stále hledán policií. Mimo to mohou děti figurovat velmi významně v boji sekty o vliv na své členy. Některé sekty si totiž zcela programově hlídají děti lidí, které podezírají z toho, že by chtěli skupinu

opustit. To je také jedna z metod, jimiž sekty ztěžují nebo téměř znemožňují odchod svým členům. V těchto případech rodiče většinou zůstanou nebo zůstane alespoň jeden, který nechce riskovat ztrátu dětí, a samozřejmě děti v sektě zůstanou také. Děti jsou často v sektě vychovávány zvlášť od rodičů, s kterými se navštěvují minimálně. Namísto rodičů se musí více věnovat vedoucímu sekty či skupině jako celku. Někdy jsou naopak rodiče s dětmi neustále, nedovolí jim kontakt s vrstevníky, neposílají je ani do školy nebo jim ve škole zakazují veškeré aktivity. Vysvětluje se jim to tím, že svět je zlý a že pouze učení v sektě bude veškerým skutečným rozumět. Nemohou se sami rozhodovat o vystoupení ze sekty. Díky své psychické i somatické nezralosti může být jejich další vývoj poškozen daleko více, dříve a trvalejším způsobem než u dospělých. Právě tito mladí lidé, pakliže se ocitnou v situaci hledání smyslu života, jsou zcela nepřipraveni rozeznat pokusy o kvalitní duchovní odpovědi od duchovního šlendriánu a jsou ochotni skočit po prvním závanu duchovna, které se jim nabízí třeba formou letáků či pouličních náborů (BÜCHNEROVÁ, 1999, s. 21-22). V sektách, jako je Rodina, jež prosazuje „sexuální revoluci“, se mohou stát oběťmi nějakého protiprávního jednání, jako např. pohlavního zneužívání. V dalších může u dětí docházet k psychickému či fyzickému týrání, zanedbávání nebo získávání negativních návyků.

4. OHROŽENÍ ZDRAVÍ A ŽIVOTA

Nejkřiklavějším příkladem jsou Svědci Jehovovi a jejich striktní zákaz transfuze krve. Dodržování tohoto zákazu je velmi tvrdě vyžadováno nejen u Svědků, ale i u jejich dětí. Několik případů úmrtí či zanedbání léčby z tohoto důvodu bylo zaznamenáno již i v České republice. Nebezpečné je striktní zdůrazňování vzájemné vazby nemoci a duchovních nedostatků nebo přímo z hříchů, praktikované některými charismatickými skupinami, neboť může lehce vést k zanedbání zdravotní péče. Ze stejného důvodu může být nebezpečná i alternativní medicína v rukou neodborníka, který by trval na odmítání klasické medicíny i v případech, že by to pacientův zdravotní stav vyžadoval. Nejvážnější ohrožení zdraví a života představuje extrémní závislost na vůli vůdce. Může to vést až ke kolektivním sebevraždám a vraždám (viz Mistři zneužitě naděje). Dokonce, jak na to upozorňují autoři Hejdiš a Kozoň

(2012), mohou vést k teroristickým sebevraždám.

Nadnárodní a politický vliv

Mezi vlivnými organizacemi tohoto typu vzniká Scientologická církev. Některé státy si uvědomují nebezpečí, plynoucí z pronikání scientologů a jejich firem do podniků a státní správy. Dalším výrazným nebezpečím je tzv. auditing, díky němuž se scientologům daří získávat kompromitující a intimní údaje. Scientologové pravděpodobně vedou v počtu soudních vyšetřování své činnosti, mnohokrát a v mnoha zemích byli za své jednání odsouzeni, nejčastěji za daňové podvody (VOJTÍŠEK, 1998, s. 28). Politické intriky, práce pro tajné organizace a také daňové úniky „zdobí“ též historii Církve sjednocení. Velmi dovedně využívají nic netušící známé osobnosti k zaštiťování své činnosti a k propagaci svých aktivit. Mistrovství v získávání politických kontaktů a ve využívání důvěryhodných osob ve svůj prospěch dosáhl i Sri Chinmoy, Shoko Sahara (vůdce sekty Óm šinrikjó). Naopak působení členů Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů ve vládních funkcích Spojených států je hodnoceno velmi příznivě a tato společnost je dokonce považována za státotvornou.

ZÁVER

Z kriminologického hlediska lze náboženskou sektu vymezit jako náboženské uskupení, které dlouhodobě působí na sebehodnocení jedinců takovým způsobem, že tito lidé docházejí k psychické újmě, která bývá charakterizována především ztrátou individuality, nízkým sebevědomím, sníženou schopností žít samostatně bez skupiny a bez jejího vůdce, bez strachu z vnějšího světa mimo skupinu. Někdy se takovéto skupiny mohou vyznačovat zjevnou trestnou činností svých členů nebo vůdců. Většinou však projevy těchto skupin tento charakter nemají a společností jsou aktivity těchto skupin nahlíženy spíše jako sociálně závadové či problémové. Je ovšem důležité si uvědomit, že je na každém odpovědném jedinci zda je pro něj nové společenství přínosem či zda jsou poškozována jeho práva.

Literatúra

[1] BÜCHNEROVÁ, B. 1999. *Co máme vědět o sektách*. Praha : Amulet, 1999,

s. 21-22.

- [2] ENROTH, R. 1994. *Průvodce sektami a novými náboženstvími*. Praha : EELAC, 1994, s. 167.
- [3] HEJDIŠ, M., KOZOŇ, A. 2012. *Spoločenské dôsledky (ne)bezpečnosti jednotlivca v podmienkach obmedzenej osobnej slobody*. Zborník referátov z 5. medzinárodnej konferencie „Bezpečná Evropa 2012, Vysoká škola Karlovy Vary, Karlovy Vary 15.10.2012.
- [4] HORA, L. 1995. *Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže*. Praha : Karolinum, 1995, s. 97.
- [5] VOJTÍŠEK, Z. 1998. *Netradiční náboženství u nás*. Hradec Králové : Gaudemus, 1998, s. 28.

PhDr. Jiří Tůma, PhD.

Detašované pracoviště VSZaSP sv. Alžbety
Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna
Jiráskovy sady 240
261 01 Příbram
E-mail: jirkatuma@centrum.cz

VII.

NIEKTORÉ ETICKÉ PROBLÉMY KVALITATÍVNYCH VÝSKUMOV

Some ethical questions in qualitative research

LUKÁŠ PAVELEK

Abstrakt

Príspevok poukazuje na dôležitosť vybraných etických princípov pri realizácii kvalitatívnych empirických výskumov v humanitných vedách. Autor v krátkosti popisuje niektoré etické dilemy, s ktorými môže byť kvalitatívny výskumník konfrontovaný počas realizácie výskumu. Tieto dilemy vyplývajú so špecifického vzťahu medzi výskumníkom a participantom, ktorý je východiskom pri realizácii kvalitatívnych výskumných štúdií v humanitných vedách. Autor zdôraňuje nevyhnutnosť dodržiavania etického kódexu a práce s etickými konceptami počas kompletnej realizácie výskumnej štúdie kvalitatívneho charakteru.

Kľúčové slová

etické koncepty, kvalitatívne výskum, zber dát, dôvernosť dobročinnosť, spravodlivosť

Abstract

The paper deals with the importance of selected ethical principles in the implementation of qualitative empirical research. The author briefly discusses some of the ethical dilemmas which may qualitative researchers encounter during the realization of research. These dilemmas arise from a specific relationship between researchers and participants, which is the basis for the realization of qualitative research studies in social sciences. The author stresses the need to work with ethical concepts during the complete process of an qualitative research study.

Keywords

ethical concepts, qualitative research, data collection, confidentiality, beneficence, justice

ÚVOD

Vo fáze prípravy každého výskumného projektu je dôležité premýšľať o etických otázkach ktoré môžu vzniknúť pri zhromažďovaní dát. Je nutné

zvážiť možné následky interakcií a takisto morálne hodnoty a princípy, ktoré riadia naše výskumné kroky. Výskumný proces vytvára isté napätie medzi cieľmi výskumu. Zámerom výskumníka je získať hodnotné výsledky, no právo na súkromie účastníkov musí byť zachované. Prípadnému poškodeniu účastníka výskumu je možné predísť alebo znížiť pomocou aplikácie vhodných etických princíпов. Ochrana ľudských subjektov alebo účastníkov každého výskumu nevyhnutná.

1. PROBLÉMY PRI ZBERE DÁT

Účelom kvalitatívnych štúdií je popísať skúmaný fenomén z pohľadu účastníkov prostredníctvom rozhovorov a pozorovaní. Zámerom výskumníka je počúvať vyjadrenia účastníkov, alebo ich pozorovať v ich prirodzenom prostredí. Interpretácia týchto zážitkov je zvyčajne popisovaná ako *emic* perspektíva (Švaříček, R., Šed'ová, K., 2007). Vedci teda uznávajú, že účastníci výskumu sú autonómni ľudia, ktorí budú ochotne, z vlastnej vôle zdieľať informácie. Ideálom je vyvážený vzťah medzi výskumníkom a participantom, tento podporuje dôveru a tým aj povedomie o možných etických otázkach. Osobná interakcia medzi výskumníkom a participantom je pri zbere dát zásadná tým, že odkazuje na zameranie výskumu a jasne určuje rolu výskumníka. Vnímanie výskumníka situácie v teréne je určené povahou interakcií (Punch, M., 1994).

Etické dilemy, ktoré môžu z rozhovoru vyplynúť je ťažké predvídať, ale výskumník si musí byť vedomý citlivých otázok a možných stretov záujmov. Rozhovor je v kvalitatívnych výskumoch zvyčajne dôverný, čo môže mať za následok vyvolanie spomienok na nepríjemné situácie z minulosti, alebo tzv. "otvorenie starých rán" a zdieľanie tajomstiev (Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., 2001). Napríklad, v prípade, že sa pýtame obetí násilia, môže rozhovor vyvolať bolestné skúsenosti a účastník sa môže počas rozhovoru dostať do istého štádia zúfalstva. V tomto prípade je výskumník konfrontovaný s etickou dilemou - pokračovať v rozhovore a získať hlbší pohľad do skúmanej problematiky alebo zastaviť rozhovor a poradiť alebo odkázať účastníka na vhodnú pomoc alebo poradenské služby (Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., 2001). Smith (1999) identifikoval možné liečebné výhody oživenia nepríjemných spomienok participantov výskumu, upozorňuje však tiež na dôležitosť permanentnej kontroly zo strany výskumníka smerom

k súhlasu participanta so smerovaním rozhovoru. Zastavenie rozhovoru a hľadanie možných riešení problémov účastníkov naznačuje, že výskumník si je vedomý zraniteľnosti účastníkov a ich práv. Morálny záväzok výskumníka je odkázať účastníkov na poradenstvo, alebo uistenie sa, že účastník získal kontrolu nad situáciou. V niektorých prípadoch môže byť vhodný nadväzujúci telefonický hovor alebo návšteva.

2. ETICKÉ PRINCÍPY A ICH APLIKÁCIA V KVALITATÍVNOU VÝSKUME

Ťažkosti spojené s realizáciou kvalitatívnych empirických výskumov môžu byť zmiernené znalosťou a využívaním zavedených etických princípov, konkrétne dôvernosti (autonómie), dobročinnosti, a spravodlivosti (Aita, M., Richter, M.C., 2005). Capron (1989) uvádza, že akýkoľvek druh výskumu by sa mal riadiť zásadami úcty k ľuďom, dobročinnosti a spravodlivosti. Myslí pod tým konkrétne rešpekt k ľuďom, uznanie práv účastníkov, vrátane práva byť informovaný o výskume, právo slobodne sa rozhodnúť, či na výskume budú participovať, a právo keďkoľvek odstúpiť bez sankcií.

Dôvernosť

Dôvernosť (*confidentiality*) v kvalitatívnom výskume znamená, že výskumník nezverejní žiadne údaje, ktoré by mohli akýmkoľvek spôsobom umožniť identifikovať účastníkov výskumu (Švaříček, R., Šed'ová, K., 2007). Toto opatrenie je nevyhnutné preto, aby participanti výskumu neutrpeli nijakú ujmu. Niektorí autori (Babbie, E., 2007) sa domnievajú, že je možné uviesť vo výskumnej správe napríklad názov a adresu inštitúcie v ktorej bol výskum realizovaný, v prípade ak s touto skutočnosťou všetci účastníci výskumu súhlasia. Ako však upozorňujú Švaříček a Šed'ová (2007) je potom otázne, či by v relatívne malých inštitúciách nebolo možné identifikovať osoby skryté za pseudonymami a taktiež môže vzniknúť problém po odpublikovaní výskumnej správy. S otázkou dôvernosti súvisí rovnako skladovanie a uchovávanie záznamov dát z výskumu.

Od výskumníka sa ďalej očakáva, že získa informovaný súhlas (obvykle v písomnej forme) od všetkých participantov ktorí sa priamo podieľajú na výskume alebo sa nejakým spôsobom v blízkosti výskumu nachádzajú. Mal by obsahovať všetky relevantné informácie o hlavných prvkoch výskumu, ako sú

účel, postupy, časové obdobie, riziká, výhody a doložku, že účasť je dobrovoľná (Halai, A., 2006). Účastníci majú mať právo v akomkoľvek okamihu odstúpiť od štúdie bez udania dôvodu.

Dôvernoscť a anonymita môže byť narušená právnymi požiadavkami, napríklad ak údaje výskumníkov vyžadujú využitie na právne účely (Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., 2001). Máme na mysli napríklad prípady detského zneužívania, alebo zneužívania staršej osoby. V toto prípade by mali byť účastníci informovaní, že tieto informácie sú vylúčené z oblasti dôvernoscťi a anonymity.

Dobročinnosť

Druhý etický princíp ktorý úzko súvisí s kvalitatívnym výskumom môžeme nazvať dobročinnosť (*beneficence*), je charakterizovaná robením dobra pre ostatných a prevenciou škôd. Dobročinnosť v niektorých situáciách môže byť vo výskumoch dotiahnutá až do extrému v podobe paternalizmu. Paternalistický prístup označuje popretie autonómie a slobody voľby (Dworkin, G, 2010). Napríklad, výskumník môže chcieť študovať problém násillia medzi staršími ženami, ale môže sa rozhodnúť, že ich priamo do výskumu nezahrnie, resp. nebude konfrontovať priamo s totuto otázkou, nakoľko sa domnieva, že by mohli byť príliš zraniteľné. V tomto prípade, výskumník nedáva starším ženám možnosť sa rozhodnúť pre seba a možnosť aby ich skúsenosti boli vypočuté (Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., 2001).

Spravodlivosť

Princíp spravodlivosťi hovorí o zabránení vykorisťovaniu a zneužívaniu účastníkov. Dôkazom uplatnenie tohto princípu v praxi kvalitatívneho výskumníka by mal byť fakt, že rozpozna zraniteľnosť účastníkov a ich príspevkov k výskumu. Napríklad, ak výskumník v priebehu procesu analýzy dát zistí, že istý pojem alebo koncept vo výskumnej správe bude založený na prínose konkrétneho účastníka, mal by požiadať dotyčného participanta o súhlas na použitie tohto konceptu, alebo s ním tento fakt aspoň prediskutovať. Týmto spôsobom by bol príspevok konkrétneho účastníka priznaný (Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., 2001). Ďalším spôsobom, ako sa zavádza zásada spravodlivosťi do kvalitatívnych výskumov je počúvať hlas menších a znevýhodnených skupín, ako aj chrániť tých, ktorí sú najviac zraniteľní, ako sú

deti, väzni, duševne chorí a starších občania.

ZÁVER

Je zrejme, že etické otázky sú neoddeliteľnou súčasťou kvalitatívneho výskumu. Konštrukcie a úvahy o etike by mali byť prítomné v rámci celého priebehu výskumného procesu, vrátane identifikácie výskumného problému, fázy zberu dát a tiež prezentovania a šírenia výsledkov.

Tento fakt vyvoláva metodické a procesné výzvy pre prax. Zohľadnenie etiky a etické schválenie je totiž častokrát vnímané ako formalita, ktorá sa vykonáva pred samotným začiatkom výskumného projektu. Vidíme však, i na príkladoch uvedených v tomto prísevku, že je nevyhnutné dodržiavať etický kódex a pracovať s etickými konceptami počas kompletnej realizácie výskumnej štúdie.

Literatúra

- [1] Aita, M., Richer, M.C. 2005. *Essentials of research ethics for healthcare professionals*. Nursing and Health Sciences 7. 2005. S.119-125
- [2] Babbie, E. 2007. *The practice of social research, Eleventh edition*. Belmont, Thomson. 2007. ISBN 0495187380.
- [3] Capron, A.M. 1989. *Human experimentation*. In R.M. Veatch (Ed.), *Medical ethics* (125-172). Boston : Jones & Bartlett. 1989.
- [4] Dworkin, G. 2010. *Stanford encyclopedia of philosophy*. Metaphysics Research Lab, CSLI, Stanford University,(online) dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/paternalism/>
- [5] Halai, A. 2006. *Ethics in qualitative research: Issues and Challenges*. EdQual Working Paper No. 4, EdQual, Bristol, UK. 2006. ISBN 978-1-906675-14-1.
- [6] Orb, A., Eisenhower, L., Wynaden, D. 2001. *Ethics in qualitative research*. Journal of Nursing Scholarships, Sigma Theta Tau International, 33, 93-96
- [7] Punch, M. 1994. *Politics and ethics in qualitative research*. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research*. Newbery Park, CA: Sage.
- [8] Smith, B.A. 1999. *Ethical and methodological benefits of using a reflexive*

journal in hermeneutic-phenomenological research. Journal of Nursing Scholarship, Sigma Theta Tau International , 31, 359-363.

- [9] Švaříček, R., Šedřová, K. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. 375 s. ISBN-978-80-7367-313-0.

Mgr. Lukáš Pavelek, PhD.

Trnavská univerzita
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Univerzitné námestie č.1
91843, Trnava
E-mail: lukas.pavelek@gmail.com

VIII.

IDENTIFIKÁCIA PREFERENCIE PROFESIJNÝCH HODNÔT A MIERY STOTOŽNENIA S NIMI U SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

Identification of preference of social work values and the degree of identification with them among social workers

ZUZANA MALIŠKOVÁ, ANDREJ MÁTEL

Abstrakt

Sociálna práca je profesia založená na hodnotách, ktoré majú v práci sociálneho pracovníka nezastupiteľné miesto. Práve profesijné hodnoty sú jedným významným faktorom etického rozhodovania v dilematických situáciách, kedy miera stotožnenia s týmito hodnotami ovplyvňuje rozriešenie danej situácie. Pomocou výskumného nástroja modifikovanej verzie The 40-item version of the Professional Opinion Scale sme sa snažili identifikovať preferenciu hodnôt sociálnej práce a mieru stotožnenia s nimi ako celkom u sociálnych pracovníkov vzhľadom na vybrané faktory.

Kľúčové slová

hodnoty, ľudské práva, sebaurčenie, sloboda jednotlivca, sociálna práca, zodpovednosť.

Abstract

Social work is a profession based on the values that are at work social worker irreplaceable. That professional values are one major factor in ethical decision-making ethical dilemma where the rate of identification with these values affects resolution of the situation. Using a modified version of the research tool The 40-item version of the Professional Opinion Scale, we tried to identify the preference of values of social work and the degree of identification with them as a whole among social workers with regard to selected factors.

Key words

Values, Human Rights, Self-determination, Individual's Freedom, Social work. Responsibility,

1. HODNOTY SOCIÁLNEJ PRÁCE

Sociálna práca je profesia založená na hodnotách. Pre pojem „hodnota“ neexistuje žiadna všeobecne uznávaná definícia, ktorá by bola prijateľná súčasne pre odbory ako je sociológia, ekonómia, psychológia, či filozofia. Napriek tomu sa pri vymedzení pojmu „hodnota“ uvádzajú tri rysy (Machulová, Machula, 2009; Mráz, 2001):

- hodnoty súvisia s ľudskými potrebami,
- hodnoty súvisia s rozhodovaním ako konať,
- hodnoty súvisia s normami.

Sociálni pracovníci ako profesijná skupina zdieľajú spoločné profesijné hodnoty, ktoré sú zvyčajne obsiahnuté v etických kódexoch, či už v medzinárodných, národných alebo kódexoch nejakých organizácií, resp. zariadení. Sú to primárne normy, s ktorými majú byť uzrozmene profesijné skupiny a majú sa ich pridržovať. Tým sa zároveň vyjadruje aj odlišnosť od osobných hodnôt, ktoré nemôžu byť zdieľané všetkými členmi profesie. Vzťah medzi osobnými a profesijnými hodnotami v sociálnej práci – popri inštitucionálnych a spoločenských hodnotách – vyjadruje schéma č. 1 (Mátel, 2012, s. 92):

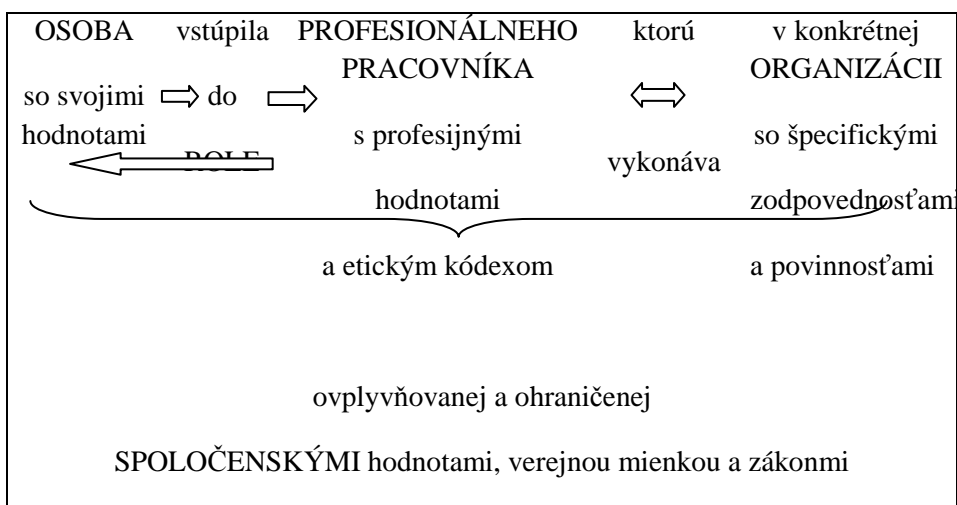

Schéma č. 1: Vzťahy medzi hodnotami (Zdroj: Mátel, 2012, s. 92)

Hodnoty majú v sociálnej práci významnú funkciu. Určujú povahu sociálnej práce i povahu vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom,

kolegami i širšou spoločnosťou. Na hodnotách sú založené aj princípy práce s klientom, v značnej miere ovplyvňujú metódy práce, ktoré pracovník používa pri riešení problémov a v konečnom dôsledku sú kľúčové pri riešení etických dilem.

Pri pohľade do histórie sociálnej práce je možné si všimnúť zmenu dôrazu na jednotlivé hodnoty. Reamer (2006) identifikoval šesť takýchto hodnotových orientácií (paternalistická orientácia, orientácia na sociálnu spravodlivosť, náboženská, defenzívna a klinická orientácia a morálne neutrálna orientácia). Koncom päťdesiatych rokov 20. storočia sformuloval Biestek (1957, In Higham, 2006, s. 1) sedem princíпов, ktoré pôvodne nezamýšľal ako etické princípy samé o sebe, ale ako princípy pre efektívnu prácu. Okrem týchto princíпов je v literatúre spomenutých ešte množstvo iných delení. Napríklad šesť zásad podľa Gordona, ktoré tvoria hodnotové základy sociálnej práce alebo pravidiel pre tzv. dobrú prax, ktoré vytvoril Clark (2000) z hodnôt – jedinečnosť a hodnota každého človeka, sloboda a spravodlivosť v spoločnosti. Americká Národná asociácia sociálnych pracovníkov identifikovala šesť kľúčových hodnôt pre vykonávanie sociálnej práce, ktoré sú súčasťou etického kódexu NASW (2008). Sú nimi: služba, sociálna spravodlivosť, dôstojnosť a hodnota človeka, dôležitosť ľudských vzťahov, integrita a kompetencia. Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (IFSW) v dokumente Statement of Ethical Principles uvádza dve z týchto základných hodnôt – ľudské práva a ľudská dôstojnosť, sociálna spravodlivosť. Vychádzajúc z týchto autorov a rôznych národných a medzinárodných etických kódexov sociálnych pracovníkov a sociálnej práce možno za hodnoty sociálnej práce považovať predovšetkým:

- Sebaurčenie, autonómiu – je to uznanie práva a potreby klienta robiť slobodné rozhodnutia. Biestek (1957, In Higham, 2006, s. 1) zdôrazňuje, že klientovo právo na sebaurčenie je limitované úrovňou klientovej schopnosti pozitívne a konštruktívne sa rozhodovať, právnymi predpismi, všeobecne platnou morálkou, prípadne charakterom organizácie, ktorá poskytuje služby. Mnohé etické teórie považujú autonómiu za najdôležitejšiu dimenziu ľudskej hodnoty a teda za nedotknuteľnú. Činnosť sociálneho pracovníka je založená na princípe závislosti, ktorá je dávaná do protikladu s autonómiou. Jeho snahou je pomôcť klientovi. Práve tu možno hovoriť o morálnom

konaní vo vzťahu k pomoci, keď sa v situácii, kedy je klientovi, závislom na sociálnom pracovníkovi, vzdávaný plný rešpekt voči jeho autonómii (Henriksen, Vetlesen, 2003, In Cangár a kol., 2005, s. 23).

- Individualizáciu a ľudskú dôstojnosť – je uznanie a porozumenie jedinečným kvalitám osobnosti klienta. Individualizácia je založená na práve každého jednotlivca byť nielen ľudskou bytosťou, ale byť unikátnou ľudskou bytosťou s charakteristikami odlišnými od ostatných. Z toho vyplýva individuálny prístup bez stereotypov a predsudkov. Ľudská dôstojnosť je pre sociálneho pracovníka výzvou, aby vedel prijímať seba samého a klienta v úcte, rešpekte a zodpovednosti a neposudzoval seba a druhých na základe výkonu. V súvislosti s ľudskou dôstojnosťou by sme mohli povedať, že sociálna práca je profesionálna práca s človekom pre človeka špeciálnymi pracovnými metódami, ktorej základným kritériom je humanita. Prijatie seba samého, utváranie svojho profilu na základe vlastnej dôstojnosti spojenej s úctou k dôstojnosti klienta je základom kvality práce sociálneho pracovníka (Šrajer, 2006).
- Sociálnu spravodlivosť – sociálni pracovníci majú povinnosť podporovať sociálnu spravodlivosť vo vzťahu k spoločnosti všeobecne a vo vzťahu k ľuďom, s ktorými pracujú. To znamená čeliť diskriminácii, nespravodlivej politike a praktikám, spravodlivo distribuovať zdroje a pracovať na základe solidarity (Ethics in Social Work, 2004).

Hodnoty profesie ako celku sú zvyčajne podobné hodnotám organizácií, no niektoré špecifické organizácie môžu vyjadrovať náboženské alebo ideologické presvedčenia.

Literatúra ako aj vedecké práce neponúkajú žiadnu typológiu, ktorá by určila typy sociálnych pracovníkov z hľadiska preferovania konkrétnych osobných a profesijných hodnôt. Iba Banks (2006) identifikovala štyri typy sociálnych pracovníkov, ktoré nazvala ako modely spôsobov praxe, kde jednou hodnotenou zložkou bola aj preferencia osobných, resp. profesijných hodnôt.

Vo výskumných štúdiách sa hodnotám sociálnej práce venovali hlavne Csikai (1999), Boland (2006), Doyle, Miller, Mirza (2009), Yeung et al. (2009). Doyle, Miller, Mirza (2009) z údajov získaných z výskumu, ktorý

realizovali medzi sociálnymi pracovníkmi – členmi americkej The National Association of Social Workers (NASW), zistili významnú závislosť medzi mierou stotožnenia respondentov s hodnotami sociálnej práce a voľbou konania v etickej dileme. Boland (2006) sa zaujímala o vzťah medzi schopnosťou identifikovať etickú dilemu a mierou stotožnenia sociálnych pracovníkov s hodnotami sociálnej práce. Csikai (1999) podobne ako výskumníci v predchádzajúcich dvoch štúdiách využila vo svojom výskume výskumný nástroj „The 40-item version of the Professional Opinion Scale“ (POS) na určenie miery stotožnenia respondentov s hodnotami sociálnej práce. Tento nástroj zároveň identifikuje štyri hodnoty sociálnej práce. Csikai (1999, In Doyle, Miller, Mirza, 2009, s. 1) zistila, že dve z hodnôt, konkrétne sebaurčenie a sociálna spravodlivosť, pozitívne korelovali s ochotou podieľať sa na eutanázii a asistovanej samovražde. K štúdiám venovaným hodnotám sociálnej práce patrí aj štúdia Yeung et al. (2009). Ich cieľom bolo posilnenie schopnosti študentov sociálnej práce a ošetrovateľstva v etickom usudzovaní. V rámci zorganizovaných seminárov študenti spoločne premýšľali o etickom rozhodovaní. Študenti oboch odborov rešpektovali právo klientov na sebaurčenie, avšak, keď malo dôjsť k ich intervencii, študenti ošetrovateľstva presúvali dôraz z uznávania autonómie klienta na povinnosť starostlivosti. Študenti sociálnej práce naďalej presadzovali práva klienta na vlastné rozhodnutie. Tu sa naskytá otázka, či ich konečné rozhodnutie bolo ovplyvnené mierou stotožnenia s hodnotou „podporovanie sebaurčenia klienta“ alebo nie.

Ako sme vyššie poukázali, sociálneho pracovníka v jeho práci môžu ovplyvňovať rôzne hodnoty. Literatúra ako aj vedecké práce neponúkajú mnoho poznatkov o tom, ako súvisí preferovanie jednotlivých profesijných hodnôt sociálnymi pracovníkmi, resp. miera ich stotožnenia s týmito hodnotami s vybranými sociodemografickými faktormi. Preto sme sa v rámci projektu Univerzitetnej grantovej agentúry UKF snažili identifikovať rozdiel v preferencii profesijných hodnôt a v miere stotožnenia s nimi u sociálnych pracovníkov vzhľadom na vybrané faktory. Konkrétne sme sledovali tieto vybrané faktory: rod, religiozitu, osobnú hodnotovú orientáciu, etickú orientáciu, vzdelanie respondentov, vyštudovaný odbor, dĺžku praxe, oblasť pôsobenia. Vo výsledkoch však vzhľadom na rozsah príspevku uvádzame iba štatisticky významné rozdiely.

2. PREFERENCIA HODNÔT SOCIÁLNEJ PRÁCE A MIERY STOTOŽNENIA - VÝSKUM

Na identifikáciu preferencie hodnôt sociálnej práce a miery stotožnenia s týmito hodnotami u sociálnych pracovníkov vzhľadom na vybrané faktory sme využili modifikovanú verziu The 40-item version of the Professional Opinion Scale (POS). Tento nástroj meria mieru stotožnenia respondenta s hodnotami sociálnej práce na 5-stupňovej Likertovej škále. Vyššie skóre naznačuje väčšiu mieru stotožnenia s hodnotami sociálnej práce. Okrem toho sú v dotazníku identifikované štyri faktory - hodnoty sociálnej práce: záväzok k individuálnej slobode, zmysel pre sociálnu zodpovednosť, rešpektovanie základných práv a podporovanie sebadeterminácie.

Na identifikovanie osobnej hodnotovej orientácie sociálnych pracovníkov sme využili The Portrait Values Questionnaire (PVQ). Použili sme 21 položkovú verziu tohto dotazníka, ktorá bola použitá v European Social Survey v roku 2002. Jednotlivé položky majú podobu krátkych opisov rôznych ľudí. Každý portrét opisuje širšie chápané ciele, aspirácie alebo želania osoby, ktoré sa implicitne spájajú s dôležitosťou. Pri identifikovaní osobnej hodnotovej orientácie sociálnych pracovníkov sme využili hodnotové orientácie druhého rádu - otvorenosť k zmene, sebaotvorenie (sebatranscendencia), sebazameranie (posilnenie ega) a konzervativizmus (ochrana statusu quo).

Výberový súbor výskumu tvorili pracovníci pracujúci na pozícii sociálneho pracovníka na úradoch práce sociálnych vecí a rodiny, v detských domovoch, resocializačných strediskách, krízových strediskách, zariadeniach sociálnych služieb, ktoré sú v zriaďovateľskej pôsobnosti vyšších územných celkov a v neziskových organizáciách, ktorých účelom je poskytovanie sociálnych služieb a poskytovanie sociálnej pomoci a humanitárnej starostlivosti (a neboli v likvidácii). Celkový počet respondentov bol 374, z toho v 90.4 % zastúpení boli ženy.

Najväčšie zastúpenie respondentov (70.1%) vo výberovom súbore bolo s vysokoškolským vzdelaním II. stupňa. Pomerne veľké zastúpenie, 14.4 %, mali respondenti so stredoškolským vzdelaním. V súčasnosti podľa zákona o sociálnych službách má mať sociálny pracovník ukončené minimálne vysokoškolské vzdelanie I. stupňa v odbore sociálna práca. Z celkového počtu respondentov, ktorí mali ukončené vysokoškolské vzdelanie (320), bolo až

46.9 % takých, ktorí vyštudovali iný odbor ako sociálnu prácu. U osobnej hodnotovej orientácii sme identifikovali hodnotové orientácie druhého rádu. Väčšina respondentov (77.1%) patrila do skupiny uprednostňujúcej hodnotu sebaotvorenie.

Sociálni pracovníci výberového súboru dosiahli priemernú hodnotu v miere stotožnenia s hodnotami sociálnej práce 146.24, čo vzhľadom na celkový počet položiek POS znamená, že priemerné skóre pre položku bolo 3.65. Respondenti s položkami vyjadrujúcimi hodnoty sociálnej práce viac súhlasili ako nesúhlasili. Pre jednotlivé hodnoty sociálnej práce, v ktorých respondenti mohli dosiahnuť maximálnu hodnotu 50 bodov, dosiahli nasledujúce priemerné hodnoty.

Tab. 1: Priemerné skóre respondentov u jednotlivých hodnôt sociálnej práce.

Rešpektovanie základných práv	36.42 bodu	Závazok k individuálnej slobode	32.12 bodu
Zmysel pre sociálnu zodpovednosť	36.75 bodu	Podporovanie sebadeterminácie	40.95 bodu

Z tabuľky možno vidieť, že respondenti sa oveľa viac stotožňovali s hodnotou sebaurčenia ako individuálnej slobody.

V rámci analýzy výsledkov sme identifikovali rozdiely v miere stotožnenia s hodnotami sociálnej práce ako celkom vzhľadom na vybrané faktory. Signifikantné rozdiely boli vzhľadom na faktory oblasť pôsobenia, vyštudovaný odbor a osobná hodnotová orientácia.

Respondenti, ktorí pracovali v neštátnych subjektoch mali väčšie percentuálne zastúpenie vzhľadom na ich celkový počet (76,2%) v skupine participantov s vyššou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce ako respondenti, ktorí pôsobili vo verejnej správe (45,2%).

Sociálni pracovníci, ktorí vyštudovali sociálnu prácu (54,1%) mali vzhľadom na ich celkový počet vyššie percentuálne zastúpenie v skupine respondentov s vyššou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce ako respondenti, ktorí vyštudovali iný odbor ako sociálnu prácu (42,2%). Počas štúdií, odborných seminárov, či sociálno-psychologických výcvikov sa študenti učia role sociálneho pracovníka. Interiorizujú si hodnoty sociálnej

práce, poslanie sociálneho pracovníka. Domnievame sa, že práve absencia priestoru na zvnútornenie si hodnôt sociálnej práce by mohla byť príčinou toho, prečo práve sociálni pracovníci, ktorí nevyštudovali sociálnu prácu patria do skupiny s nižšou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce. Podporu nášho predpokladu nachádzame aj v Kugelmanovej (1992, In Johns, Crockwell, 2009, s.1) zistení, že v prípade neexistencie profesijnej etiky (ktorej sa sociálni pracovníci učia počas štúdia sociálnej práce) majú sociálni pracovníci sklon spoliehať sa viac na osobné skúsenosti a organizačné pravidlá.

Iné rozdiely sme identifikovali v miere stotožnenia respondentov s hodnotami sociálnej práce vzhľadom na faktor vzdelanie. Tento rozdiel však nebol štatisticky významný. Respondenti so stredoškolským vzdelaním mali väčšie percentuálne zastúpenie vzhľadom na ich celkový počet v skupine sociálnych pracovníkov s nižšou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce. Naopak respondenti s vysokoškolským vzdelaním I., II., a III. stupňa mali väčšie percentuálne zastúpenie v skupine respondentov s vyššou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce vzhľadom na ich celkový počet. Toto zistenie tiež podporuje našu domnienku o príčinnom vzťahu medzi nižšou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce a absenciou priestoru na interiorizáciu hodnôt sociálnej práce. Pri hypotetickom uvažovaní by sme mohli predpokladať, že čím viac možností a priestoru budú mať respondenti na zvnútornenie hodnôt sociálnej práce, tým bude ich miera stotožnenia s týmito hodnotami vyššia. Avšak naše výsledky ukázali, že respondenti s vysokoškolským vzdelaním II. a III. stupňa, ktorí vyštudovali sociálnu prácu (47,1%) mali väčšie percentuálne zastúpenie vzhľadom na ich celkový počet v skupine respondentov s nižšou mierou stotožnenia ako sociálni pracovníci s vysokoškolským vzdelaním I. stupňa v sociálnej práci (41,2%). Je potrebné však dodať, že medzi týmito skupinami nebol štatisticky významný rozdiel v miere stotožnenia s hodnotami sociálnej práce, preto by bolo potrebné overiť platnosť vzťahu o množstve priestoru na zvnútornenie hodnôt sociálnej práce a miere stotožnenia s nimi (významnú úlohu bude zohrávať aj kvalita štúdia).

Osobná hodnotová orientácia bola ďalším štatisticky významným faktorom, vzhľadom na ktorý boli rozdiely v miere stotožnenia sa s hodnotami sociálnej práce. Respondenti, ktorých hodnotová orientácia bola zameraná na posilnenie ega a konzervativizmus mali väčšie percentuálne zastúpenie

v skupine respondentov s nižšou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce. Naopak sociálni pracovníci, ktorých osobná hodnotová orientácia bola orientovaná na otvorenosť k zmene a sebaotvorenie mali percentuálne zastúpenie v skupine respondentov s vyššou mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce vyššie (Tab. 2).

Tabuľka 2: Distribúcia respondentov podľa ich osobnej hodnotovej orientácie vzhľadom na mieru stotožnenia s hodnotami sociálnej práce.

	Otvorenosť k zmene	Posilnenie ega	Sebaotvorenie	Konzervativizmus
Nižšia miera stotožnenia s hodnotami sociálnej práce	54,3%	75%	48,2%	69,8%
Vyššia miera stotožnenia s hodnotami sociálnej práce	45,7%	25%	51,8%	30,2%

V rámci identifikovania preferencie vybraných hodnôt sociálnej práce Rovnako sme vzhľadom na faktor osobná hodnotová orientácia identifikovali rozdiely v preferencii vybraných hodnôt sociálnej práce. Avšak tento rozdiel nespĺňal požiadavku štatistickej významnosti ($\alpha=0,05$). Najväčšie rozdiely v zastúpení vzhľadom na celkový počet respondentov v jednotlivých skupinách podľa ich osobnej hodnotovej orientácie bol v skupinách respondentov, ktorých profesijná hodnotová orientácia bola zameraná na hodnoty „rešpektovanie základných ľudských práv“, „záväzok k individuálnej slobode“ a „podporovanie sebaurčenia“. Skupinu sociálnych pracovníkov, ktorí preferovali hodnotu „rešpektovanie základných práv“ tvorilo väčšie percentuálne zastúpenie respondentov s hodnotovou orientáciou posilnenie ega (33,3%) a konzervativizmus (20%). Respondenti, ktorí preferovali otvorenosť k zmene (9,4%) a sebaotvorenie (14,1%) mali nižšie zastúpenie. Sociálni pracovníci podľa osobnej hodnotovej orientácie mali v skupine respondentov preferujúcich hodnotu sociálnej práce „podporovanie sebaurčenia“ takého zastúpenie vzhľadom na ich celkový počet: osobná hodnotová orientácia

otvorenosť k zmene (78,1%), posilnenie ega (33,3%), sebaotvorenie (76,7%), konzervativizmus (65%). V skupine pracovníkov preferujúcich hodnotu „záväzkov k individuálnej slobode“ mali najväčšie zastúpenie sociálni pracovníci s osobnou hodnotovou orientáciou zameranou na posilnenie ega (33,3%).

sociálnymi pracovníkmi sme zistili štatisticky významný rozdiel iba vzhľadom na faktor religiozita. Skupinu, ktorá preferovala hodnotu rešpektovanie základných ľudských práv tvorilo viac sociálnych pracovníkov s vyššou mierou religiozity vzhľadom na ich celkový počet (21,2%) ako sociálnych pracovníkov s nižšou mierou religiozity (9,7%). Naopak skupina respondentov, ktorí uprednostňovali hodnotu podporovanie sebadeterminácie bola tvorená väčším percentuálnym zastúpením sociálnych pracovníkov s nižšou mierou religiozity (82,8%) vzhľadom na ich celkový počet ako sociálnymi pracovníkmi s vyššou mierou religiozity (64,9%).

ZÁVER

Skúmanie hodnôt patrí medzi najdôležitejšie témy profesie sociálna práca. Ako sme už vyššie spomenuli hodnoty sociálnej práce určujú povahu sociálnej práce, princípy práce s klientom, výber metód a v neposlednom rade sú aj významným faktorom etického rozhodovania sociálnych pracovníkov. Podporu tohto tvrdenia nachádzame vo výsledkoch výskumu viacerých autorov (Csikai, 1999; Boland, 2006; Doyle, Miller, Mirzam, 2009; Yeung et al., 2009; Mališková, 2010).

V rámci príspevku, ktorý vznikol ako výstup z projektov UGA a KEGA sme prezentovali iba výsledky štatisticky významných rozdielov v preferencii hodnôt sociálnej práce sociálnymi pracovníkmi a v miere ich stotožnenia sa s týmito hodnotami ako celkom vzhľadom na vybrané faktory.

Limitom prieskumu by mohla byť práve modifikovaná verzia dotazníka The 40-item version of the Professional Opinion Scale. Tento nástroj slúži na identifikovanie preferencie jednej zo štyroch hodnôt – podporovanie sebadeterminácie, rešpektovanie základných ľudských práv, záväzkov k individuálnej slobode a zmysel pre sociálnu zodpovednosť. Autori venujúci sa problematike hodnôt sociálnej práce sa však líšia v názore, ktoré hodnoty považovať za hodnoty sociálnej práce. V skutočnosti by tak respondenti mohli

preferovať inú hodnotu sociálnej práce, ktorú daný výskumný nástroj neidentifikuje.

Literatúra

- [1] BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. 3rd ed. Hampshire : Palgrave Macmillan, 2006. 209 p. ISBN 978-1-4039-9420-2.
- [2] BOLAND, K. 2006. *Ethical Decision-Making Among Hospital Social Workers*. In *Journal of Social Work Values & Ethics*.(online). ISSN 1553-6947, 2006, vol. 3, no. 1.
[cit. 2009.09.16). Dostupné na:
<<http://www.socialworker.com/jswve/content/view/27/44/>>.
- [3] CANGÁR, M. a kol. 2005. *Osobnosť sociálneho pracovníka a manažment*. Bratislava : Socia, 2005. 85 s. ISBN 80-967908-7-0.
- [4] *Code of Ethics of the National Association of Social Workers*. 2008.(online). 2012. (cit. 2012.11.15). Dostupné na:
<<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>>.
- [5] CSIKAI, E. L. 1999. *The Role of Values and Experience in Determining Social Workers' Attitudes Toward Euthanasia and Assisted Suicide*. In *Social Work Health Care*.(online). ISSN 541-034X, 1999, vol. 30, no. 1, p. 75-95.(cit. 2012.11.02). Dostupné na:
<<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10855803>>.
- [6] DOYLE, O. Z. - MILLER, S. E. - MIRZA, F. Y. *Ethical Decision-Making in Social Work: Exploring Personal and Professional Values*. In *Journal of Social Work Values & Ethics*.(online). 2009.(cit. 2012.10.16).
Dostupné na:
<<http://www.socialworker.com/jswve/content/view/113/67/>>.
- [7] *Ethics in Social Work, Statement of Principles*.(online). 2004.(cit. 2012.11.14). Dostupné na: <<http://www.ifsw.org/p38000324.html>>.
- [8] HIGHAM, P. 2006. *Social Work. Introducing Professional Practice*. London : Sage, 2006. 226 p. ISBN 978-1-4129-0857-3.
- [9] JOHNS, A. - CROCKWELL, L. 2009. *Reflecting on the Use of the Code of Ethics in SW Practice: A Newfoundland and Labrador Perspective*. In *Journal of Social Work Values & Ethics*.(online). ISSN 1553-6947, 2009, vol. 6, no. 2.(cit. 2012.11.14). Dostupné na:

- <<http://www.socialworker.com/jswve/content/view/122/68/>>.
- [10] MALIŠKOVÁ, Z. 2010. *Etické rozhodovanie v sociálnej práci : dizertačná práca*. Nitra : UKF, 2010.
- [11] MACHULOVÁ, H. - MACHULA, T. 2009. *Nedostatočná definície pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce*. In Sociální práce / Sociálna práca. ISSN 1213-6204, 2009, roč. 9, č. 1, s. 97-104.
- [12] MÁTEL, A. a kol. 2012. *Etika sociálnej práce*. 2. doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2012. 264 s. ISBN 978-80-8132-045-3.
- [13] MRÁZ, M. 2001. *Etika. Základné a špeciálne problémy*. Trnava : TU, 2001. 143 s. ISBN 80-88774-66-7.
- [14] REAMER, F. G. 2006. *Social Work Values and Ethics*. 3rd Ed. New York : Columbia University Press, 2006. 240 p. ISBN 978-0-231-13789-8.
- [15] ŠRAJER, J. 2006. *Lidská důstojnost a sociální práce*. In Sociální práce / Sociálna práca. ISSN 1213-6204, 2006, č. 2, s. 109-113.
- [16] YEUNG, K. S. S. et al. 2009. *Social Work Ethical Decision Making in an Inter-Disciplinary Context*. In British Journal of Social Work.(online). ISSN 1468-263X, 2009, June 16.(cit. 2012.10.12). Dostupné na: <<http://bjsw.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/bcp065v1>>.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu UGA č. VIII/16/2011- Identifikácia preferencie profesijných hodnôt u sociálnych pracovníkov a projektu KEGA č. 067UKF-4/2012 – Sémanticky orientovaná elektronická učebnica Etiky sociálnej práce.

Mgr. Zuzana Mališková, PhD.

Katedra sociálnej práce
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Kraskova 1
94974Nitra
E-mail: zmaliskova@ukf.sk

doc. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.

Katedra sociálnej práce
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Kraskova 1
94974Nitra
E-mail: amatel@ukf.sk

IX.

ETICKÉ ZÁSADY A ICH UPLATŇOVANIE V MEDIÁLNEJ PRAXI

ETHICAL PRINCIPLES AND THEIR IMPLEMENTATION IN MEDIA
PRACTICE

MÁRIA MEŠŤÁNKOVÁ

Abstrakt

V príspevku sa zaoberáme všeobecnými tvrdeniami a princípmi, podľa ktorých sa ľudia snažia vytvoriť racionálny základ pre posudzovanie mravných otázok s ohľadom na všeobecné chápanie toho, čo je dobré a správne z hľadiska konania, cieľov a účelov, ktoré konanie motivujú. Analyzujeme aktuálny stav realizácie etických pravidiel v mediálnej oblasti a konkrétne situácie v skúmaných médiách. Autorka prezentuje závery o spätosti etického prístupu so všetkými oblasťami mediálnej práce, o ich vzájomnom ovplyvňovaní, vzhľadom na spoločného menovateľa, ktorým je recipient.

Kľúčové slová

etika, etický kódex, morálka, rozhlas, televízia, tlač, internet

Abstract

The paper deals with general statements and principles by which people try to establish a rational basis for assessing the moral issues with regard to general understanding of what is good and right in terms of acting, objectives and purposes that motivate action. We analyze the current state of implementation of the code of ethics in media and in particular, the situation in the investigated media. The author presents the findings of connection of ethical approach to all areas of media work, their mutual influence, regarding the common denominator, which is the recipient.

Keywords

ethics, code of ethics, morality, radio, television, print, internet

ÚVOD

Etiku chápeme ako vedu o morálke. To znamená, že ju chápeme ako vedu o *morálnej činnosti, o morálnych vzťahoch a o morálnom vedomí*. Je to veda nielen o určitom súbore mravných skutkov, ale aj o ich interpretácii. Teda, keď hovoríme o morálke, máme na mysli nielen konanie ľudí, ale aj ich názory na toto konanie. Medzi nimi, nemusí byť zhoda.⁴⁰ Veľmi často to býva tak, že medzi tým, čo ľudia hovoria a tým, čo robia je značný rozdiel. Etika skúma i činy i vzťahy i názory ľudí.

Keďže sa etika zaoberá mravným konaním ľudí, vzťahmi medzi nimi, morálnym vedomím, hodnotovými štruktúrami tohto vedomia, jednoznačne sa radí medzi spoločenské vedy. Svojou orientáciou na hľadanie a určenie miesta človeka v spoločnosti a vo svete vôbec je však stále ešte spojená s filozofiou.⁴¹ Skôr než by sme čokoľvek povedali o obsahovej dimenzii etiky, musíme opäť konštatovať, že od iných foriem duchovného života človeka a spoločnosti sa morálka líši svojím výrazným *hodnotovo-normatívnym nábojom smerujúcim k orientácii človeka v medziľudských vzťahoch a k regulácii jeho správania v týchto vzťahoch*. Predovšetkým sa venujme problematike hodnotovej dimenzie morálky. Už elementárne pravidlá morálky (požiadavka lásky k blížnemu a pod.) obsahujú v sebe hodnotové dimenzie.

Hodnota⁴² - ako filozofická kategória z hľadiska našich potrieb konštatujeme, že svoje predstavy o hodnote vyslovujú objektívno-idealistické

⁴⁰ V tej istej súvislosti poznamenajme, že termíny "morálka" a "morálny" sú v každodennom používaní dosť nevyhranené. Raz používame termín "morálny" neutrálne, len ako označenie zaradenia javu do oblasti morálnych javov, inokedy týmto termínom hodnotíme jav v zmysle, že je morálny, t. j. pozitívne hodnotený oproti termínu "amorálny" (negatívne hodnotený). V tejto súvislosti treba ešte spomenúť pojem moralizátor, moralizátorský. Označujeme ním ľudí alebo ich postup vo výchove, podľa ktorého hodnotia určité javy morálky z výšin abstraktných noriem či ideálov bez prihliadnutia ku konkrétnym podmienkam.

⁴¹ VAJDA, J.: *Úvod do etiky*. Nitra : ENIGMA, str. 31

⁴² Hodnota - sa objavuje vo filozofii veľmi skoro, ale nie hneď pod vlastným menom. Najskôr ju človek reflektuje pod konkrétnejšími názvami, ako sú pojmy " dobro" či "krása" (Platón), "slasť" či "blaženosť" alebo v negatívnej podobe "bolesť" a "utrpenie" (Demokritos, Epikuros, ale i iní). Vyslovene pod dnešným názvom ju filozofia objavuje hodne neskôr. Hodnota ako samostatná filozofická kategória a axiológia ako osobitná filozofická disciplína sa mohli objaviť až po "rozbití" starej ontológie. Stáva sa tak zásluhou Kantovho radikálneho odlíšenia gnozeologického aspektu filozofie od ontologického, resp. vďaka jeho radikálnemu presunu filozofického záujmu od ontológie ku gnozeológii.

systemy a odhliadnuc od detailov sa blížia k platónskemu chápaniu idey. V ich očiach teda hodnoty vytvárajú osobitnú, na svete vecí nezávislú ríšu, posledný základ medzi Bohom a človekom. Naproti tomu rôzne koncepcie subjektívneho idealizmu smerujú k tomu, že hodnota je čosi osobné, čo je produktom môjho vnútorného sveta. Zvyčajne v týchto koncepciách je podstatou hodnoty cit. Individuum buď hodnoty tvorí alebo ich prijíma. Tvorenie hodnôt sa traktuje ako čosi pozitívne, ich pasívne preberanie ako čosi negatívne (existencialisti).

1. MRAVNÁ KULTÚRA ČLOVEKA

Pojmom "**mravná kultúra človeka**" označujeme *hlbku zakotvenosti požiadaviek plynúcich z mravných princípov a kategórií chovania v spôsobe života človeka. Mravná kultúra človeka vyjadruje jednak objektívny zmysel správania sa človeka ale aj subjektívny pocit uspokojenia z tohto správania sa. Ako taká je časťou celkovej kultúrnosti človeka a zreteľne sa prejavuje v interpersonálnych vzťahoch.*

Spoločnosť ako celok na každom svojom stupni vývoja sa dopracováva k určitej morálnej úrovni a jedinec si túto úroveň v rôznej miere osvojuje. Možno povedať, že miera tohto osvojenia je mierou "mravnej múdrosti" jednotlivca a predstavuje tiež "mieru mravnej spoľahlivosti" jedinca, t. j. mieru jeho optimálnej pripravenosti pre morálnu činnosť a tak aj optimálnu vhodnosť či adekvátnosť tejto činnosti v konkrétnych situáciách. Mravná kultúra človeka sa utvára na základe životných skúseností, pod vplyvom výchovy, etického vzdelávania a v neposlednej miere, pretože mravná kultúra súvisí s estetikou aj rozvojom estetického vnímania sveta. *Napriek tomu sa v spoločnosti často stretáme s názorom, že k osvojeniu morálnej kultúry človeka úplne vystačuje každodenná skúsenosť, získaná na základe „metódy pokusov a chýb“.* To iste do určitej miery platí, ale takáto múdrosť je vykupovaná bolestnými skúsenosťami. *Naviac takýto názor zjavne podceňuje úlohu etického*

Explicitne filozofickou kategóriou sa hodnota stáva až v druhej polovici XIX. storočia, ak neberieme do úvahy Marxov pojem ekonomickej hodnoty. Priamy podnet k ustaveniu axiológie ako filozofickej disciplíny, a teda k priamemu skúmaniu hodnoty vo filozofii prišiel od Fr. Nietzscheho v jeho výzve prehodnotiť všetky hodnoty. Dnes sa už problematika hodnoty vo filozofii natoľko rozrástla, že vznikla reálna potreba axiológie ako všeobecnej filozofickej teórie hodnoty. Zaoberať sa históriou či obsahovou náplňou tejto disciplíny by si vyžadovalo osobitnú samostatnú prácu.

vzdelávania. Treba povedať, že absolutizácia živelnosti v morálke je brzdou jej rozvoja, ved' systematická etická výchova nás môže v skrátenej dobe uchrániť mnohých chýb. Mravnú múdrosť v žiadnom prípade nezískavame narodením, nezískavame ju však ani bežnou skúsenosťou, pretože ona nesyntetizuje (alebo len minimálne) a poskytuje len riešenie jednotlivých prípadov. Etická výchova, naopak, poskytuje generalizácie, prostredníctvom ktorých môže jedinec pristupovať k riešeniu konkrétnych problémov. Výchova teda pripravuje človeka pre život účinnejšie ako živelná skúsenosť. Ona poskytuje algoritmy mravnej činnosti, učí rozumieť zmyslu morálnych noriem a príkazov.

Mravná kultúra vystupuje pred nami ako znalosť mravných požiadaviek, kladených na človeka spoločnosťou, ale je aj ich realizáciou, je schopnosťou nachádzať optimálne riešenia a je umením realizovať ich navzdory všetkým prekážkam, ktoré stretáme v praktickom živote. Mravná kultúra človeka je teda spojenie osobných morálnych skúseností a znalostí. A pretože sa skúsenosti a znalosti hromadia nielen v jednotlivcovi, ale hromadí ich aj spoločnosť vo svojom vedomí, musí byť mravná kultúra človeka tiež spojením s bohatstvom morálnej kultúry spoločnosti.

Úrovne mravnej kultúry

a) Úroveň zdravého rozumu

Pretože sa každý človek stretáva na svojej životnej púti s mravnými problémami, vytvára si predstavy o dobre a zle. Z toho vychádzajúc naivne sa domnievame, že sme etikmi každý pre seba. To je pravdou len do istej miery. Každý je etikom pre seba len na tzv. úrovni zdravého rozumu a niekedy nás táto skutočnosť zvádza ku absolutizácii tejto úrovne. Deje sa tak vtedy, keď sa prikláňame k názoru, že mravná múdrosť nie je ani zvláštnou znalosťou, ani zvláštnym umením, že je len neopakovateľnou skúsenosťou človeka.

Pravdou je, že mravná kultúra na úrovni zdravého rozumu sa utvára pôsobením každodenných životných skúseností a ako taká slúži bežnej mravnej praxi. Dokonca preto, že obsahuje bežnú morálnu skúsenosť, môže nás uchrániť od omylov a môže nám zabezpečiť i vysoký stupeň mravnej správnosti nášho konania. Zdravý rozum sa účinne uplatňuje v štandardných situáciách, pretože jeho predstavy, ktoré sa utvorili na základe skúseností stáročí, prešli previerkou času, v ktorej preukázali svoju účinnosť. Ale v problematických situáciách, ktoré prekračujú bežnú skúsenosť, zdravý rozum

zlyháva. Mravná kultúra úrovne zdravého rozumu je síce užitočná, ale predsa obmedzená. Preto odmietame jej absolutizáciu. Zdravý rozum nie je vševediacim. Ale to neznamená jeho totálne odmietnutie, znamená to len uvedomenie si ohraničenosti jeho použiteľnosti na štandardné situácie bežného života.

b) Úroveň teoretického myslenia

Z obmedzeností úrovne zdravého rozumu nás vyslobodzuje teoretické etické zvládnutie problémov mravného života. Teoretické mravné myslenie umožňuje riešiť aj neštandardné morálne situácie. Pravda, na jeho úrovni sa stretáme s dvomi možnosťami realizácie:

1. Na úrovni teoretického mravného myslenia predovšetkým stretávame snahu metafyzicky a raz navždy stanoviť schémy riešenia životných situácií, stretávame snahu vidieť morálny systém ako metafyzicky zakotvený a teda nemenný. Takýto prístup k teoretickej rovine mravnej kultúry predstavuje absolutizáciu mravných noriem a preto určitú jednostrannosť, neživotnosť, dogmatickosť. Zástancovia takého chápania teoretickej roviny mravnej kultúry skrývajú hlavu do piesku pred problémami alebo rezignujúco skladajú ruky do lona.
2. Iným riešením problému je akceptácia tvorivého prístupu, t. j. rozvažovania a intuície. Ide teda o to, aby sme pri riešení problémových situácií použili nielen stereotypné schémy, ale aj prvky tvorivosti. Tak sa na úrovni mravnej kultúry teoretického myslenia vytvára zložitý program založený na rozvahe a intuitívnom hľadaní, založený na tvorivých schopnostiach riešiť neštandardné a zložité morálne situácie. Je to program zameraný na hľadanie nových riešení, ktoré sa potom môžu stať schémou pre ďalšie výskyty analogických situácií. Treba ešte dodať, že teoretická rovina mravnej kultúry predstavuje optimálne spojenie tradičných a tvorivých prvkov. A to znamená, že poskytuje intelektuálne prostriedky k morálnemu riešeniu konfliktných situácií. Mravná kultúra myslenia sa teda prejavuje v schopnosti úsudku a v umení použiť etické znalosti, t. j. v schopnosti rozoznať dobro a zlo, nech by sa halili do akejkoľvek skrytej, zahalenej podoby. Schopnosť aj teoreticky uvažovať zvyšuje morálnu kultúru človeka, zvyšuje možnosť jeho úspešného zapojenia sa do životného prúdu.

2. MRAVNÁ KULTÚRA A CITY, MRAVNÁ KULTÚRA A MRAVNÉ POROZUMENIE

Mravná kultúra človeka zahŕňa v sebe aj citovú zložku osobnosti. Sú to city, ktoré nám umožňujú alebo znemožňujú schopnosť účasti a porozumenia v styku s inými. Sú to city, ktoré umožňujú vytvorenie dobrej morálnej atmosféry medzi ľuďmi, ktoré umožňujú vytvorenie ovzdušia vzájomného porozumenia a vzájomnej podpory. Preto je pestovanie vysokej kultivovanosti mravných citov nutným predpokladom zdokonaľovania duchovného sveta osobnosti. Emocionálna stránka duchovného sveta človeka podmieňuje subjektívne morálne postoje, podmieňuje vzťah k iným ľuďom i k sebe. City umožňujú pochopiť iného človeka a vyjsť mu v ústrety.

Snaha o harmonickú osobnosť nie je realizovateľná bez starostlivosti o kultúru mravného cítenia. Snaha o skvalitnenie emocionálnej kultúry človeka predpokladá prekonanie negatívnych mravných psychických javov, ktoré sú v spoločnosti časté (nepochopenie, tvrdosť, zaujatosť, neschopnosť oceniť druhého v jeho svojráznej, neopakovateľnej podobe, povýšenosť, pokrytectvo, nedostatok morálnej sebakritiky a hrubé, demagogické mravné nároky voči okoliu).

Emocionálna svojráznosť človeka je teda nezanedbateľná. Pri výchove mravne kultúrneho človeka venujme preto mimoriadnu pozornosť emocionálnym osobnostným zložkám vychovávaného. Nedostatok pozitívnej emocionality, citová neotesanosť, hrubosť je zvyčajne príčinou morálnych neúspechov. Egocentrizmus stojí pri vzniku morálneho nepochopenia, pri vzniku nekomunikatívnej človeka s človekom, pri vzniku morálnej prázdnoty. Vzájomné mravné porozumenie, závisiace od kultivovaného mravného cítenia, je najdôležitejším subjektívnym faktorom solidarity ľudí. A ako také sa opiera o schopnosť súcitiť s druhým človekom, opiera sa o intuíciu a schopnosť správneho hodnotenia situácie, o schopnosť správneho morálneho úsudku. Vzájomné porozumenie sa teda opiera o citovo-intuitívne morálne hodnotenie a citovo intuitívnu orientáciu v oblasti morálnych hodnôt. Inokedy sa zasa opiera o rozumové analýzy, o rozumové porovnávanie hodnôt a noriem, ale i pri ňom zohrávajú city významnú úlohu. Niektorí ľudia majú silne vyvinutú schopnosť morálneho sebahodnotenia a od neho extrapolujú k iným ľuďom. Iní zasa si na sebahodnotenie nezvykli a preto len málokedy sa im darí

postihnúť vnútornú motiváciu iných. Úlohu pri vzájomnom porozumení zohráva aj moment či máme dostatočne rozvinuté morálne predstavy.

Niekedy pri porozumení zohráva určitú úlohu i to, že máme rozdielne ponímanie sociálnych javov, že s rôznou morálnou silou akceptujeme ich rôzne aspekty. To môže niekedy porozumenie prehlbovať, inokedy mu môže brániť. Iným dôležitým momentom mravného porozumenia je skutočnosť, že sme morálne veľmi rozdielni, svojrázni. To implikuje myšlienku, že naše vzájomné morálne porozumenie bude najadekvátnejšie a najhlbšie len v tom prípade, keď bude vzájomne zohľadňovať svojmu rozdielnosť a keď ju budeme tolerovať.

Porozumenie je teda významný faktor kvality nášho mravného života. Preto ho treba pestovať od detstva po celý život. Hovorí sa, že skutočného priateľa poznávame až v núdzi. Nieкто sa bude trápiť pre nešťastie iného, bude s ním spolucítiť a podnikne všetko, čo je v jeho silách, aby mu pomohol. Iný naopak, bude sa tešiť z nešťastia iného, alebo mu bude závidieť jeho šťastie. Ďalší v šťastí i v nešťastí pôjde okolo ľahostajne. Pozitívne morálne vlastnosti, ako sú veľkorysosť, ochota vzájomne si pomáhať, úprimná účasť, pozornosť, srdečnosť, nie sú možné bez vzájomného mravného pochopenia a bez vzájomného záujmu o osud iného človeka.

Téza, že utrpenie človeka je pre iných nepochopiteľné, nesie v sebe zárodok egoizmu, nesie v sebe chladnú sebalásku a v preexponovanej podobe tento zárodok egoizmu prerastá do ľahostajnosti a až ukrutnosti.

Druhou stranou mince egocentrizmu je to, že človek v šťastí či nešťastí sa tak koncentruje na seba, že sa dostáva do izolácie. Navyiac býva veľmi tolerantný k sebe a totálne netolerantný k iným. Schopnosť kritického sebahodnotenia sa teda stáva podmienkou vzájomného pochopenia a teda mravného spolužitia. To nás vedie k záveru, že treba zintenzívňovať ľudskú vzájomnú vzťahovosť. Niekedy však v tejto snahe ideme príliš do šírky, čo sa následne prejaví v strate hĺbky a intenzity našich vzťahov. Mravná bezobsažnosť, plytkosť našich vzťahov je teda výsledkom prílišného prekročenia našich kontaktov. Kvantitatívny nárast kontaktov sme zaplatili stratou kvality a hĺbky citového prepojenia s inými. Bezpočetnosťou kontaktov znižuje ich citovosť. Rozširovaním stykov ľudí sa vzťahy medzi nimi uvoľňujú, destabilizujú. Jednotlivci so širokým poľom stykov trpia nedostatkom vzájomného porozumenia, úprimnosti. Citovú hĺbku a jemnosť preto treba

chrániť. Kultúra mravného cítenia je dôležitým elementom morálneho života človeka. Tým nechceme citovosť absolutizovať, jej hranice, ako sme už naznačovali, sú obmedzené. Mravné vzťahy, budované na citoch, treba ešte podopierať intelektom, pretože mravná kultúra je harmóniou citu a úsudku.⁴³

3. NOVINÁRSKA ETIKA V PRAXI

Po vytýčení teoretického základu etiky- morálky, zameriame pozornosť na uplatňovanie etických princípov v novinárskej praxi. Budeme si podrobnejšie všímať obmedzenia, ktoré redakcie sú schopné a ochotné vo svojej profesii uplatňovať. Predstava obmedzení sa vzťahuje na všetko, čo sledovanému objektu nejako bráni v činnosti, poprípade výsledky jeho činnosti zadržuje. Obmedzovanie schopnosti mediálnych inštitúcií robiť to, čo by robiť chceli, v skutočnosti určuje už samotnú podobu týchto inštitúcií.

Všeobecne je možné obmedzenia deliť napríklad na : dobrovoľné a vnútené či na interné a externé. Dobrovoľné interné obmedzenia sú napríklad najrôznejšie pravidlá profesijne prijateľného chovania, ktoré prijímajú novinárske zväzy, odborové a profesijné organizácie pracovníkov v televíznom či rozhlasovom vysielaní. Jedná sa o pravidlá, ktoré upravujú činnosť jednotlivých profesií. Za vnútené externé opatrenia je možné napríklad považovať zákonné opatrenia, ktoré nedovoľujú zverejňovať niektoré obsahy, nakoľko to nie je v súlade verejnou (napr. zákaz distribúcie obsahov propagujúcich ideológiu podporujúcu neznášanlivosť či časové obmedzenie distribúcie programov ohrozujúcich zdravý vývoj detí).

Na akékoľvek opatrenia ovplyvňujúce a obmedzujúce činnosť médií je možné pozeráť ako na previazanú sústavu s označením „systém zodpovednosti médií“. Súčasťou tohto systému je všetko, čo ovplyvňuje reálne chovanie médií – od regulačných či dozorných orgánov a opatrení zákonnej povahy, cez autoregulačné mechanizmy (pravidlá „správneho správania“ rôznych profesijných skupín) až po najrôznejšie nepriame tlaky na médiá, ktoré majú spätne väzobný charakter (mediálna kritika, odborné časopisy alebo občianske aktivity) či spoluformujúce kvalitatívne parametre dopytu po mediálnych produktoch (mediálna výchova ako súčasť všeobecného vzdelania). Toto všetko pôsobí na médiá a ich chovanie, lebo systém mediálnej

⁴³ VAJDA, J. *Úvod do etiky*. str. 140-145

zodpovednosti predstavuje krehkú a vyváženú sústavu, akési sociálnu klímu, v ktorej média existujú a rozvíjajú sa.

4. REGULÁCIA A AUTOREGULÁCIA

Pokiaľ ide o podobu distribuovaného výstupu, regulujú média do značnej miery svoju činnosť samé – prejavuje sa v nich teda silný prvok autoregulácie (u printových médií- novin, časopisov a kníh- je autoregulácia takmer výhradným faktorom ovplyvňujúcim podobu mediálneho výstupu). To znamená, že obsah a usporiadanie článkov, programov a reklám je sledované a prípadne odmietané samotným mediálnym sektorom. Autoregulácia môže mať dvojitý charakter- môže sa jednať buď o dobrovoľne prijaté interné pravidlá jednotlivých profesijných skupín alebo o pravidlá týmto profesijným skupinám interne vnútené, a to spravidla vlastníckmi médií (to môžu byť napríklad najrozličnejšie redakčné etické kódexy a pravidlá chovania v najrozličnejších situáciách).

Medzi autoregulačné, teda interné orgány môže patriť napríklad:

- *rada pre reklamu*- čo je orgán založený organizáciami združujúcimi reklamné agentúry a reklamných pracovníkov. Rada má vlastný „etický kódex“,
- *profesijné združenia*, v ktorých sú organizovaní príslušníci rôznych profesijných skupín uplatňujúcich sa v médiách. (Slovenský syndikát novinárov), rad odborových organizácii (RTVS),
- *podnikateľské združenia*, v ktorých sú organizovaní vlastníci či zástupcovia manažmentu jednotlivých médií či rôznych skupín médií,
- *redakčné profesijné kódexy* – mnoho redakcií má vlastné pravidlá správneho správania. Redakčné pravidlá slúžia pracovníkom jednotlivých médií k podpore správneho a žiaduceho rozhodovania v priebehu práce na príslušnom mediálnom produkte (pri písaní správy, fotografovaní, natáčaní a pod.).

Aj napriek pomerne liberálnemu prostrediu v médiách existujú pravidlá a inštitúcie, ktoré obmedzujú činnosť médií externe zvonku. Medzi regulačné, externé orgány patrí:

- *rada pre vysielanie a retransmisiu*, teda orgán, ktorého existencia je daná

zákonom a ktorého úlohou je dohliadať na dodržiavanie príslušnej legislatívy, prideľovať poprípade odoberať licencie vyjadrovať sa k mediálnej politike štátu,

- *rada Rozhlasu a televízie Slovenska*. Orgán volený NR SR a jeho úlohy sú dané zákonom,
- *stála komisia pre média NR SR*.

Všetky tieto orgány fungujú ako regulátory, lebo stanovujú, posilňujú a oslabujú modely správania sa médií tým, že zverejňujú svoje nálezy a postoje k najrozličnejším názorom a sťažnostiam vzťahujúcim sa k mediálnym posolstvám.

Redakčná kontrola

V skutočnosti sa najväčšia časť autoregulácie odohráva priamo na úrovni redakcie článku či výroby programu. Ľudia, ktorí pripravujú konkrétny mediálny produkt, majú predstavu o tom, čo sa smie a čo nie, vďaka profesným kódexom prijatými príslušnými organizáciami, vydavateľstvami.

Nakoľko mediálny sektor je prevažne ovládaný samoregulačnými procesmi (a to predovšetkým vlastníckmi či manažmentom), je veľmi dôležitým obmedzením, ktorá určuje, aký typ stránky alebo programu príjemca dostane. Vždy je niekto, kto má právo do konečného výstupu zasiahnuť a prevziať úlohu akéhosi filtra. Ide vlastne o rozhodovací proces, v ktorom spravidla nejaká kontrolná funkcia býva kľúčová a ten, kto ju obsadí, určuje obsah média.

Finančné obmedzenia

Nemali by sme zabúdať, že na to čo čítame alebo nečítame, pozeráme alebo nepozeráme, počúvame alebo nepočúvame majú vplyv aj celkom obyčajne praktické obmedzenia. Konečnú podobu mediálneho výstupu nepochybne ovplyvňuje aj to, koľko je na jeho výrobu k dispozícii finančných prostriedkov a koľko je na neho k dispozícii plochy a času.

Cenzúra

Cenzúra(a sloboda prejavu ako jej protiklad) je jedno z veľkých tém pri

štúdiu médií. Za cenzúru je sa spravidla pokladá priamy zásah, úplné alebo čiastočné odstránenie, poprípade prepracovanie materiálu, ktorý sa cenzorovi nepáči. Cenzor (či jednotlivec alebo orgán) jedná v súlade s inštrukciami toho, kto ho zriadil. Užitočné je zdôrazniť rozdiel medzi cenzúrou a autocenzúrou. Cenzúra je inštitúcia (reprezentovaná jednotlivcom alebo orgánom), ktorá je schopná „zvonku“ zasahovať do činnosti médií a podôb ich výstupu. Autocenzúra je vnútorná korekcia tých, ktorí v médiách pracujú, a môžu mať dvojité motivácie. Buď je táto korekcia vedená snahou predísť cenzorovým zásahom zvonku alebo je výrazom uvedomovanej zodpovednosti média a ich pracovníkov voči verejnosti.

V súčasnosti v Slovenskej republike priama cenzúra neexistuje. Našli by sa samozrejme aj prípady neoficiálnej, nevyhlásenej cenzúry, teda skôr obmedzovania či ovplyvňovania médií. *„Jedná sa vlastne o snahu štátu a jeho orgánov kontrolovať to, čo sa do médií dostane, zaistiť prisun materiálu, ktorý vláda pokladá za žiaduci, a vylúčiť zverejnenie materiálov, ktoré by jej mohli poškodiť.“*⁴⁴

5. ETICKÉ PROBLÉMY V INTERNETOVÝCH MÉDIÁCH

Internetové média nepriniesli žiadne nové etické problémy. Etickým problémom je, ako dosiahnuť vyvážené informovanie a pritom zároveň „fandiť“ tomu, čo považujeme za pravdu (správne). Etickým problémom je, ako si zachovať nezávislosť a zároveň - v duchu etiky – nespôsobovať škodu vlastnému zamestnávateľovi. Etickým problémom je hľadanie rovnovážneho bodu medzi ochranou súkromia objektov nášho záujmu a obhajobou záujmu (zvyšku) verejnosti. Všetky tieto problémy existujú v najrozličnejších druhoch médií a existujú aj na internete.

Čo však internetové média priniesli, sú úplne nové situácie, v ktorých môže aj ten najlepší novinár urobiť chybné rozhodnutie, ak na situáciu nebol vopred pripravený, prípadne si vôbec neuvedomuje, aké etické rozhodnutia musí urobiť.

Overovanie informácií a vyváženosť spravodajstva

Novinári majú podávať seriózne, overené a vyvážené (objektívne) informácie, nemajú podľahnúť špekuláciám a šíriť fámy. Takéto požiadavky

⁴⁴ BURTON.G, JIRÁK J. *Úvod do štúdia médií*. str. 159

spravidla obsahuje už v prvých bodoch každý novinársky etický kódex a málokto sa nad „ošúchanými frázami“ ešte zamýšľa.

Priemerný užívateľ internetu už dnes pociťuje ako obrovský problém, že informáciám na internete nemôže dôverovať – nachádza množstvo propagandy, deformácií, neoverených poloprávd. Pre tradičné printové periodiká to však zároveň znamená obrovskú šancu: na rozdiel od ostatných internetových médií majú už vybudovanú značku a dôveru čitateľov a tej sa takmer automaticky teší aj ich internetové vydanie – internetové mutácie klasických periodík sú akýmiisi ostrovmi dôveryhodnosti v mori podozrivých informácií. Zároveň však majú aj všetky čisto internetové portály šancu pracovať podľa overených zásad „klasickej“ žurnalistiky a dôveru čitateľov si získať.

Opravy v internetových médiách

Ruka v ruke s požiadavkou na overovanie publikovaných informácií a svedomitý prístup k faktom ide problém opráv zverejnených chybných údajov. Pripomeňme, že väčšina etických novinárskych kódexov vyžaduje spontánnu opravu každej informácie, o ktorej sa novinár dozvie, že je nepresná. Zároveň by mala byť oprava zverejnená v rovnakej forme, ako pôvodná chybná informácia. Zákon, takisto dáva osobe dotknutej nepravdivou informáciou možnosť požiadať o opravu a preto ukladá médiám povinnosť archivovať vlastné novinárske aj nenovinárske prejavy.⁴⁵ Internetové médiá však podľa žiadneho zákona nie sú povinné svoje staršie „vydania“ (novinárske prejavy) archivovať. V praxi to znamená, že chybná informácia v médiu môže byť opravená jednoducho tak, že sa opraví priamo originálny text a stopy po pôvodnej chybe sú dokonale zahladené.

Dokonalým spôsobom „opravy“ chybnej informácie je zmazanie celého článku s chybnou informáciou tak, akoby nikdy neexistoval. Originálnu stratégiu, ktorú by redaktorom internetových novín určite závidel ne jeden „papierový“ šéfredaktor, použil napríklad magazín Dnes.sk vo februári 2008. Redaktor najprv bez povolenia prebral článok z denníka SME a na hlavnej stránke ho podpísal vlastným menom. „Nový autor“ si však nevšimol, že článok bol v SME zverejnený v rubrike Fikcia a vymyslené informácie uviedol

⁴⁵ Elektronické médiá musia povinne uchovávať záznamy všetkých svojich relácií stanovenú dobu, pri printových médiách možno pre tieto účely za ekvivalent považovať povinné výtlačky periodík, ktoré zabezpečujú, že spätne je možné objektívne zhodnotiť, čo bolo v skutočnosti publikované.

ako fakty. Redaktor SME, autor pôvodného textu, si vzápätí e-mailom vyžiadal od Dnes.sk vysvetlenie a zároveň autora článku upozornil na chybu. Redakcia Dnes.sk síce na list neodpovedala, o niekoľko minút však článok zo servera zmizol bez stopy.

Takéto prípady je pochopiteľne ťažko odhaliť, je však možné predpokladať, že taktiku používajú viaceré amatérske internetové portály.

Z etického hľadiska považujeme zmazávanie chybných článkov s cieľom utajiť vlastnú chybu za neprípustné. Najmä čitatelia pôvodného článku majú právo vedieť, že došlo k chybe a že uvedené informácie neboli presné či pravdivé. V prípadoch menších chýb (napr. preklepov) je oprava pôvodného textu prípustná, redakcia by však mala vo vlastnom záujme upozorniť na to, že text bol zmenený⁴⁶, v opačnom prípade na redaktoroch zostane podozrenie, že takýmto spôsobom opravujú aj závažnejšie obsahové chyby.

Odporúčania

Uverejnenie materiálu v internetovom periodiku bez akejkolvek diskusie je možné v týchto prípadoch:

- ak novinársky prejav prešiel štandardným procesom redigovania v klasickom médiu (ide teda o nezmenené texty, ktoré už boli alebo čoskoro budú uverejnené v novinách či vysielané v rozhlase alebo televízií)
- ak sú texty na publikovanie doslovnými prepismi, alebo ak ide o pôvodné dokumenty z citovaného zdroja, ktorý považujú redaktori internetového média za hodnoverný.
- ak originálny materiál vytvorili redaktori internetového média podľa pravidiel platných pre médium, alebo bol redaktormi podľa týchto princípov zredigovaný,

diskusia pred uverejnením sa odporúča v týchto prípadoch :

- ak bol materiál vytvorený v printovej (resp. televíznej alebo rozhlasovej) redakcii, ale nebol ešte uverejnený pre priestorové či časové obmedzenia
- ak boli archívne materiály alebo dokumenty skrátené, aby vyhovovali požiadavkám internetového publikovania

⁴⁶Buď priamo na stránke s novinárskym textom, zväčša slovami Updated-doplnené<čas,dátum>, resp. „corrected – opravené“, alebo aspoň v diskusii k článku.

diskusia je nutná v týchto prípadoch :

- ak publikujú informáciu z vonkajšieho zdroja, ktorá neprešla rovnakým redigovaním, ako ostatné materiály na stránke, alebo redigovaním ekvivalentným tradičnému procesu charakteristickému pre tlač či rozhlasové alebo televízne vysielanie.
- ak sa publikujú informácie z databáz, ktoré sa môžu po určitom čase stať neaktuálnymi a zavádzajúcimi.⁴⁷

ZÁVER

Autorka príspevku dospela k záveru, že vytvoreniu kódexu etických noriem, ktorý by pomohol percipientovi pri percepcii v médiách, musí zákonite predchádzať analýza javov a dopadov v kontexte jeho širších sociálnych súvislostí. Z uvedených konkrétnych príkladov jasne vyplýva, že táto oblasť je síce v merítke záujmu slovenských médií, ale zároveň je posunutá na jeho okraj na úkor ekonomických a iných záujmov média. Slabo fungujúci a úplne subjektívny systém kontroly etickosti vysielania sa odzrkadľuje v rôzne nastavených latkách etických pravidiel a hraníc. Táto oblasť však nemôže byť ponechaná len zákonitosti trhu, nakoľko sa jedná o mieru zodpovednosti, ktoré nesú médiá pri formovaní vedomia a svedomia recipienta.⁴⁸ Dnes je už zrejmé, že miera sledovanosti alebo čítanosti média sa nepovažuje za odzrkadlenie etickosti média. Skôr sa čoraz častejšie stáva, že dynamika ovplyvňovania v oblasti morality prebieha práve opačným smerom, teda z média na recipienta. Čo je však zaujímavejšie, v jednotlivých systémoch sa objavili spoločné body, na ktorých sa väčšina médií zhoduje pri tvorbe a kontrole vysielania. Ide najmä o úlohu redaktora a šéfredaktora, ktorí sú zodpovední a kompetentní zasahovať a upravovať jednotlivé príspevky. Touto cestou priamo ovplyvňujú aj morálnosť vysielania. Na tento post by sa mal v budúcnosti zamerať aj spoločenský záujem a náročnosť pri výbere, ohodnotení, aj konkretizovaní miery zodpovednosti za etickú úroveň informácie daného média.

⁴⁷ETHICS CODE EXAMPLES (etický kódex vytvorený na konferencii Journalism Values & Ethics In: New Media). Spring of 1997, Updated June 11,2000.

⁴⁸ZASEPA, T. *Médiá v čase globalizácie*. str. 104

Literatúra

- [1] BREČKA, S. 2002. *Média v Slovenskej republike*. Trnava : UCM, 2002. 204 s. ISBN 80-89034-12-8.
- [2] BURTON, G. - JIRÁK, J. 2003. *Úvod do studia médií*. Praha : Barrister & Principal, 2003. 392 s. ISBN 80-85947-67-6.
- [3] De FLEUR, M. L. – BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. J. 1996. *Teorie masové komunikace*. Praha : Karolinum, 1996. 364 s. ISBN 80-7184-09-8.
- [4] KUNCZIK, M. 1995. *Základy masové komunikace*. Praha : Karolinum, 1995. 308 s. ISBN 80-7184-134-X.
- [5] Mc QUAIL, D. 2002. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha : Portál, 2002. 448 s. ISBN 80-7178-714-0.
- [6] RAMONET, I. 2003. *Týranie médií*. Praha : Mladá fronta, 2003. 232 s. ISBN 80-204-1037-6.
- [7] ROTTER, H. 1997. *Osoba a etika*. Brno : CDK, 1997. 140 s. ISBN 80-85959-18-6.
- [8] THOMPSON M. 2004. *Prehled etiky*. Praha : Portal, 2004. 168 s. ISBN 80-7178-806-6.
- [9] VAJDA, J. 2004. *Úvod do etiky*. Nitra : ENIGMA, 2004. 251 s. ISBN 80-89132-12-X.
- [10] ZASĘPA, T. 2002. *Médiá v čase globalizácie*. Bratislava : Lúč, 2002. 432 s. ISBN 80-7114-387-1.

PhDr. Mária Mešťánková

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Fakulta masmediálnej komunikácie
Katedra mediálnej výchovy
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
E-mail: maria.mestankova@ucm.sk

X.

ŠIKANOVANIE AKO PREJAV NESLOBODY

Hazing as a result of the lack of freedom

PETER SLOVÁK

Abstrakt

Synonymum termínu neslobody sú pojmy ako stav podriadenosti, nedostatok slobody, poroba, závislosť. Mohli by sme ich označiť aj ako atribúty rozmeru ohraničenosti človeka v prostredí spoločenských vzťahov. Vždy sme v konfrontácii so životnými situáciami, ktoré viac, menej vytvárajú možnosti výberu, rozhodnutia. No sú situácie kde jednotlivec je zatlačený do úzadia vlastnej štruktúry osobnosti. Každý sme osobnosťou svojou jedinečnosťou a preto vo vzťahu a v správaní k iným tento moment musíme rešpektovať. Šikanovanie je prejavom nezrelosti jedinca, ktorý stráca istotu vo svojom spoločenskom statuse a aktívnym prejavom psychosociálnej slabosti vo vzťahu k svojmu okoliu. Priamym dôsledkom tohto aktu je vyjadrenie vnútornej neslobody samotného jedinca, ktorý tieto skutky vykonáva. Vonkajšia nesloboda obeť môže byť v porovnaní s neslobodou aktéra šikanovania oveľa menej nebezpečná. Pomáhajúca profesia, ktorá prichádza do kontaktu s jedincami produkujúcimi takéto nevhodné správanie, je pravdepodobné, že bude postavená do pozície riešiť tento výrazný prejav neslobody.

Kľúčové slová

šikanovanie, neslobodan, dospievajúci, intolerancia, pomáhajúca profesia, sociálny pedagóg

Abstract

A synonym of the term non – free status are terms such as the status of the submission, the lack of freedom, the subordination , addiction. We could mark them as attributes of the dimension of the human being in an environment of social relations-conspire. Always we are in confrontation with life situations that create more choices, decisions. However, there are several situations where an individual is pushed into the background at their own structure of personality. However, there are several situations where an individual is pushed into the background at their own structure of personality. We are all his excellence of personality and therefore in a relationship and in the behavior of this moment we have to respect the other. Hazing is a manifestation of the immaturity of an individual who loses confidence in his social status and active manifestation of psychosocial weakness in relation to your surroundings. The direct consequence of this act is the expression of the inner self an individual lack of freedom, which these works. Outdoor non – free status victims can be compared with confinement-

actor of bullying far less dangerous. Helping profession that comes into contact with individuals producing such inappropriate behavior, it is likely that it will be built into a position to deal with this significant speech non – free term.

Keywords

Hazing, the lack of freedom, adolescents, intolerance, helping profession, the social educator.

ÚVOD

Formálna stránka určenia hraníc tolerantného vzťahu, to je vytýčenie priestoru, z ktorého sa odvodzujú respektíve interpretujú ostatné hodnoty a postoje. Otázka tolerancie je otázkou rešpektu, akceptácie a uznania bohatej rôznorodosti foriem prejavu, názorov a spôsobov života ľudí. Tolerancia je harmónia v rôznorodosti. Je to znalosť, otvorenosť, komunikácia a sloboda myslenia, svedomia a viery. Tolerancia nie je ustupovanie, blahosklonnosť alebo zhovievavosť. Je to aktívny prístup vyplývajúci z pochopenia všeobecných ľudských práv a základných slobôd iných. Znamená to, že každý má slobodné právo mať svoje rozhodnutie a akceptovať, že iní majú tiež svoje. Šikanovanie chápeme ako prejav neslobody, ako výraz nezrelosti, ako dôsledok nezvládnutej a neprijatej emocionality.

V súčasnej postmodernej dobe na jednej strane existujú jedinci, ktorým je od útleho veku vštepovaná filozofia individuálnej sily na úkor prostredia, iných. Tajomstvo úspechu je dané obmedzením druhého, vytvorením si rešpektu vlastnej osoby na základe potlačenia snáh a úsilia iného jedinca. To je prejav nedostatku slobody v myslení človeka. Je to dôsledok nepochopenia podstaty slobody a omyl v indukcii tak dôležitej veličiny ľudského bytia. Vo vzájomnej interakcii sa sloboda v myslení a konaní mladých stáva preto neslobodou. Vzťah pedagóg, vychovávateľ verzus vychovávaný je dnes poznačený touto deformáciou. Pomáhajúca profesia je v súčasnosti viac ako kedykoľvek predtým postavená pred úlohu naprávať pokrivenie termínu sloboda a klarifikovať jeho správny význam a rozmer.

1. ŠIKANOVANIE AKO PREJAV NESLOBODY

Definícia termínu šikanovanie podľa Ondrejkooviča (2009, s.479) je „*násilné správanie, ktoré iným spôsobuje bolesť.*“ Tu sú teda možné korene

neslobody patologického správania sa dospievajúceho. Začnime však už prvým momentom vnútornej neslobody adolescenta a tým netolerancia. Kam zasahuje miera intolerancie ako spúšťač prejavov šikanovania? Dá sa vôbec dnes hovoriť o slobodných dospievajúcich? Z hľadiska politického a spoločenského áno, avšak z pohľadu psychologického, duševného dovolíme si tvrdiť po rokoch pedagogickej praxe, určite len čiastočne a ohraničene. Dospievajúci sa strácajú v mori poloprávď a netolerantných nálad. *“ Intolerancia je nedostatok úcty voči iným spôsobom chovania a jednania, nedostatok rešpektu k inému presvedčeniu či viery.”* (Seiler, 1997, s. 42). Intoleranciu nemôžeme pokladať za akýsi druh vrodenej dispozície, je to postoj, ktorému sa dá naučiť. *„Základom či primárnym prvkom takéhoto myslenia i správania môžu byť rôzne podnety, od úplne iracionálnych nevysvetliteľných pocitov až po zložité myšlienkové konštrukcie (teórie, ideológie) podložené racionálnymi argumentmi.“* (Ondrejko, 2009, s. 375). V prenesenom zmysle slova intolerancia znamená stratu slobody rozhodovať a správať sa voči človeku tak, ako keby sme v ňom nevideli inú osobu. Je nedostatkom úcty k iným spôsobom správania, nedostatkom rešpektu k inému presvedčeniu či viere. Prejavuje sa neakceptáciou odlišných názorov, nezodpovedajúcim zaobchádzaním s ľuďmi. Intoleranciu Mátel, Schavel et al. (2011, s. 181) vysvetľujú *„neznášanlivý postoj, neschopnosť alebo neochota rešpektovať iné názory, správanie, náboženstvo, morálne normy, kultúru alebo aj fyzickú odlišnosť. Intolerancia môže mať charakter pasívneho postoja, ktorý je sám o sebe škodlivý alebo prechádza do aktívnych prejavov a potom sa väčšinou hovorí o extrémizme.“*

Otázka znie ako sme sa k takémuto správaniu dopracovali? Vysvetlenie je jednoduché. Cochey a Braun (In Langmeier, 2006) objasňujú predispozície ku vzniku týrania akéhokoľvek charakteru a formy. A síce jedná sa o:

- a) priame vystavenie agresii, to znamená ak jedinec je svedkom akéhokoľvek násillia vo vnútri primárnej sociálnej skupiny a tiež aj mimo nej,
- b) vystavenie stresorom, teda podnetom, chronickým alebo akútnym príhodám, vyvolávajúce, prípadne stupňujúce stres,
- c) obmedzenie prístupu ku zdrojom pomoci a podpory, čiže slabá sociálna situácia, fyzická nedostatočnosť alebo obmedzenie, chýbajúca

emocionálna opora.

Šikanovanie ako prejav neslobody sa zrodil v našich primárnych sociálnych skupinách, v našich rodinách. Nárast patologických prejavov správania sa v prostredí rodiny, zanedbávanie emocionálnych prejavov vo vnútri skupiny, alkoholizmus, týranie fyzické, či psychické sa podpísalo ako prvý deštruktívny moment podieľajúci sa na tvorbe takýchto vzorcov správania. Druhým momentom je neustály subjektívny pocit nedostatku času, tlak ohrozenia, záťaž povinností a obavy z nezvládnutia zodpovednosti. Tretím atribútom je psychosociálna ohraničenosť jedinca, nedostatočné zdroje podpory relevantného správania zo strany dospievajúcich. Pre priame medziľudské vzťahy je podstatné, že sa odohrávajú medzi zúčastnenými osobami tvárou v tvár. To sa týka aj problému šikanovania, kedy je obeť vystavená priamemu osobnému pôsobeniu. Preto jedinec nevyhnutne potrebuje konkrétnu podobu vzťahu osobnej blízkosti a to predovšetkým prepojením vzťahov medzi členmi rodiny, priateľmi a dôvernými známymi. Tie poskytujú jedincovi výrazný stimul, že nie je sám, že má niekoho, s kým je rád a na koho sa môže spoľahnúť. S kým môže hovoriť o veciach, ktoré by inak nikomu nepovedal. Jedná sa o nadobudnutú empatiu, ohľaduplnosť a dôveru. (Helus, 2011).

2. AGRESIVITA AKO VNÚTORNA NESLOBODA

Zbaviť sa agresivity je začiatkom vnútornej slobody. Dnes sa vieme hnevať na čokoľvek a kohokoľvek. Svoje pocity vyjadrujeme často nevysvetliteľnými agresívnymi prejavmi a často zároveň hnev dokážeme obrátiť aj na seba. Agresívni jedinci majú niektoré charakterové vlastnosti ako mravné zásady, vzťah k ľuďom, spoločnosti, hodnotovú orientáciu vo väčšej alebo menšej miere narušené. Morálka jedinca sa formuje od jeho narodenia a je zo začiatku podmienená rodičovskou výchovou, neskôr sa vzormi pre mravné konanie môžu stať aj iní členovia spoločnosti. Ak u rodičov alebo iného vzoru je morálka narušená, je dosť pravdepodobné, že aj dieťať sa bude prejavovať rôznymi odchýlkami v morálnej a hodnotovej orientácii od spoločensky uznávaných noriem (Horváth, 1999). To, či sa človek stane agresorom alebo obeťou, veľmi často závisí od emocionálno – afektívnej stránky človeka. Málo temperamentní ľudia sa skôr stanú obeťami šikanovania

ako výraznejší jedinci. Odborníci sa zhodujú v tom, že sklon k agresívnemu správaniu sa vytvára už v predškolskom veku, podľa niektorých autorov už v prvých rokoch života. Najviac dieťaťu škodí nedostatok emocionálneho záujmu, citový chlad, ponižovanie pri výchove, prudké výbuchy negatívnych citov alebo dokonca nenávisť. K tomu často pristupuje fyzické alebo psychické násilie. Ďalej sa spolupodieľať môže otvorený prejav tolerancie voči násiliu, neraz dokonca priama podpora a pochvala za násilné konanie, v ktorom rodičia vidia normálny prostriedok na dosahovanie cieľov. Podľa škandinávskych výskumov nezáleží z akej sociálnej vrstvy agresori pochádzajú, i keď nižší sociálno-ekonomický status a šikanovanie do istej miery súvisia (Smiková, 2003). Podľa našich pedagógov je dnes rozšírený a odborne zdôvodnený názor, že mnoho detských agresorov pochádza z rodín tzv. podnikateľskej elity. Zvyčajne majú úspešných, rýchlo zbohatnutých rodičov, ktorých práca zväčša plne pohlcuje a deťom sa nevenujú. Ako náhradu im ponúkajú veľkorysé ekonomické benefity. Deti však trpia nedostatkom empatie, neschopnosťou vytvárania vzťahov a tak hľadajú náhradné väzby mimo rodiny ako vytváranie rovesníckych skupín, požívanie látok motivujúcich ich k takémuto nežiaducemu správaniu. Stávajú sa neslobodnými.

Ako zvládnuť tento prejav vnútornej neslobody, aby sa nepremenila na priame šikanovanie? Existuje viacero oblastí, v ktorých sa pomáhajúca profesia musí angažovať.

- a) Pomôcť hľadať jedincovi svoju pozíciu, respektíve rolu v sociálnej skupine
- b) Učiť vzájomnému rešpektu a tolerancii
- c) Vytvoriť priestor pre otvorenú komunikáciu a emocionálnu podporu
- d) Naučiť dospelých zvládať záťažové podmienky a odolávať stresu
- e) Naplňovať potreby dospelého

Práve posledne menovaný aspekt je motiváciou pre kontaktné osoby, ktoré sa nachádzajú v interakcii s dospelými. Medzi primárne potreby dospelého zaradujeme:

Potrebu miesta, ktorá sa týka rodinného priestoru, kde sa dospelý cíti doma. Tiež súvisí s pocitom, že patrí k určitým ľuďom pre ktorých je dôležitý. Naplnenie takejto potreby vedie k získaniu pocitu, že niekam patrí a že v rodine má svoje dôležité miesto. Taktiež to pomáha lepšie sa adaptovať na

nové sekundárne prostredie, v ktorom sa dokáže uplatniť a presadiť. Ak však táto potreba miesta nie je naplnená, jedinec nadobúda pocit, že v rodine nemá svoje pevné miesto, cíti sa nepotrebný a zbytočný. Môže nastať skutočnosť, že si vybuduje nízke sebavedomie, nedôveruje iným ľuďom a má tendenciu strániť sa spoločnosti. Taktiež môžu nastať zo strany adolescenta neadekvátne reakcie v potrebe získať si svoje miesto za každú cenu a tým sa prejaví jeho agresívne správanie. Z uvedených dôvodov sa ľahko môže ocitnúť v postavení obete alebo agresora.

Potrebu podpory, ktorá je pre zdravý a normálny vývoj dieťaťa veľmi dôležitá. Každý človek potrebuje lásku, podporu rodičov, ich povzbudenie a ocenenie, pretože ho to prirodzene motivuje k ďalšiemu úsiliu a činnosti. Dospievajúci, ktorý cíti podporu primárneho prostredia, oveľa ľahšie dokáže vyjadriť svoje názory, priania či pocity bez toho, aby mal strach zo zosmiešnenia či straty lásky. Následne potom rodinu vníma ako harmonické a bezpečné prostredie. Je zrozumiteľné, že práve takéto rodinné prostredie zohráva veľmi významnú úlohu v prevencii šikanovania, pretože ak sa ocitne v pozícii obete alebo svedka šikanovania, je si vedomý, že sa o svojom trápení či počínaní môže zdôveriť.

Potrebu ochrany, ktorá je základnou potrebou každého človeka, pretože túžime žiť s pocitom bezpečia a životných istôt. Prirodzená ochrana rodičov sa prejavuje tým, že naučia a ukážu svojmu dieťaťu spôsoby, ako sa rôznym ohrozeniam rozumne vyhnúť, alebo ich bezpečne zvládnuť. Spoločným rozhovorom poskytnú dieťaťu rozhľad o tom, čo ho môže ohroziť a z čoho by naopak nemalo mať strach. Je veľmi vhodné pomáhať dospievajúcim zlepšovať odhad, čo je pre nich bezpečné a čo naopak ohrozujúce. Neplatí však pravidlo „že odstraňovať všetko, čo je nebezpečné a nepríjemné z okolia jedinca je prospešné. Nakoľko to môže viesť k nesamostatnosti, neistote, neschopnosti dieťaťa presadiť sa v svete rovesníkov a riešiť konflikty s okolím. Takáto osoba sa predispozične potom stáva obeťou šikanovania.

Potrebu hraníc, pretože stanovenie si jasných a zrozumiteľných hraníc a pravidiel je jednou z najdôležitejších dimenzií správnych výchovných postupov. Ak aj máme stanovené hranice je pochopiteľné, že dospievajúci sa ich neustále skúšajú prekračovať a testujú kam až môžu zájsť. Je preto potrebné pravidlá nielen stanoviť, ale trvať aj na ich dodržiavaní a primerane ich kontrolovať. Veľmi dôležité je jednotné výchovné pôsobenie oboch

rodičov, hlavne nastavenie rovnakých hraníc od otca aj matky. Je nesmierne dôležité, abyvedeli, že rodičia sa vo výchovných cieľoch zhodujú. Dôležitou súčasťou prevencie šikanovania je výchovný štýl rodičov, ktorý je založený na vyváženom vyjadrovaní jasného súhlasu a nesúhlasu. Naopak pri výchove, ktorá je postavená na zriedkavom vyjadrovaní jasného nesúhlasu sa dieťa naučí, že všetko má dovolené a každý mu je podriadený. Rodičia neurčujú pravidlá, v dôsledku čoho si dospievajúci nedokáže nastaviť limity a ovládať svoje rizikové správanie. Takéto dieťa sa môže stať potencionálnym agresorom. (Šimegová, Kováčová, 2011). Aj čiastočné naplnenie týchto potrieb môže pomáhajúcemu ušetriť čas, energiu pri budovaní vedomia slobodnej bytosti u adolescenta.

3. PREVENCIA NESLOBODY

Sociálny pedagóg, sociálny pracovník sú vhodní ako koordinátori prevencie neslobody. Zčať treba už dnes ako Gajdošová, zvyrazňuje (2005, s. 71) „ *História nás učí o tom, že v žiadnom spoločenskom zriadení nemali podoby násilia konečný počet ani formu. Tiež sme svedkami toho, že doposiaľ sa odborníkom nepodarilo nájsť účinnosť preventívnych opatrení, v podobe zníženia násilia v spoločnosti. Odpoveď, kde hľadať príčiny je náročné, lebo tento fenomén má svoje vnútorné i vonkajšie príčiny. K uvedenému tvrdeniu nás presviedčajú prípady násilia, ktoré sa uskutočňujú v školách, kde prevláda normatívnosť, autoritatívne spôsoby jednania, kde je malý priestor pre socializáciu a individualizáciu detí a mládeže, kde je jednosmerná komunikácia medzi učiteľmi a žiakmi, kde absentuje dialóg. A najmä tam, kde absentuje plnenie uvedených funkcií školy. O ich napĺňanie by sa mal pričiniť riaditeľ školy spolu so sociálnym pedagógom.*“

Súčasná situácia v samotnom školskom prostredí si vyžaduje odborné vykonávanie funkcie koordinátora prevencie. Možnosť pôsobenia sociálneho pedagóga v rámci primárnej prevencie sociálno - patologických javov je najmä v školách. Popri rodine je totiž škola najsilnejším socializačným činiteľom. V prípadoch ak zlyháva rodina, musí škola vynaložiť zvýšené úsilie v oblasti prevencie. Školy a školské zariadenia majú povinnosť zabezpečiť aktívnu ochranu detí pred všetkými sociálno-patologickými javmi a to aj v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa a realizovať ich včasnú prevenciu. Škola by mala

vykonávať preventívne činnosti, najmä vo vzťahu k málo podnetnému rodinnému prostrediu dieťaťa a práve tu vzniká priestor pre uplatnenie sociálneho pedagóga. Nakoľko sociálny pedagóg pozná rizikové a ochranné faktory optimálneho rozvoja detí, môže tak ovplyvniť personálny rozvoj žiakov a rozvíjať ich sociálne zručnosti. Sociálny pedagóg má odborné predpoklady na vykonávanie činnosti koordinátora prevencie a zároveň sociálne zručnosti ochrancu slobody.

Od 1. novembra 2009 je profesia sociálneho pedagóga legislatívne zakotvená v zákone č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch. Na základe uvedeného zákona spočíva pôsobenie sociálneho pedagóga v základných a stredných školách v odbornej činnosti v rámci prevencie, intervencie a poskytovanie poradenstva najmä pre deti a žiakov, ktorí sú ohrození sociálno-patologickými javmi, sú zo sociálne znevýhodneného prostredia, ale aj pre ich zákonných zástupcov, ako aj pre pedagogických zamestnancov škôl. Úlohy, ktoré plní sociálny pedagóg sú zamerané na sociálnu výchovu, podporu prosociálneho, etického správania, sociálno-pedagogickej diagnostiky prostredia a vzťahov, sociálno-patologické poradenstvo, prevenciu sociálno-patologických javov a reedukáciu správania. Zároveň vykonáva aj expertízu a osvetovú činnosť. Sociálny pedagóg svoju činnosť vykonáva predovšetkým v základných školách, gymnáziách, stredných odborných školách a v školách pre deti so sociálnymi výchovnými potrebami. Základom práce sociálneho pedagóga je poradensko-výchovná a sociálno-výchovná činnosť s deťmi a mládežou. Žiadalo by sa aby takúto legislatívnu podporu získal aj sociálny pracovník, ktorý tieto aktivity zatiaľ môže vykonávať na báze mimoškolského pôsobenia.

Z týchto úloh nám vyplýva, že pozornosť by mal teda predovšetkým venovať:

- a) deťom a mládeži zo znevýhodneného socio-kultúrneho prostredia,
- b) žiakom so sociálno-patologickým správaním: delikvencia, kriminalita, záškoláctvo, šikanovanie,
- c) deťom s ľahkou mozgovou dysfunkciou,
- d) žiakom, ktorí trpia syndrómom CAN,
- e) preventívnej a osvetovej činnosti,
- f) všetkým žiakom pri organizovaní voľno časových aktivít,
- g) žiakom v problémovej situácii. (Šimegová, Kováčová, 2011).

Ďalšou činnosťou sociálneho pedagóga na škole je práca s učiteľmi a s rodinou detí. Spolupráca sociálneho pedagóga s učiteľmi súvisí predovšetkým s ďalším vzdelávaním učiteľov, s ochranou ich práva a tvorbou školských dokumentov. Práca s rodičmi zahŕňa výchovné poradenstvo, preventívne a voľno časové aktivity. Sociálny pedagóg plní činnosť aj ako :

- a) pomocník a obhajca žiaka, jeho práva a dôstojnosti,
- b) koordinátor s verejnou správou,
- c) mediátor v konfliktoch so žiakmi,
- d) iniciátor spolupráce s miestnymi výchovno-vzdelávacími inštitúciami.

(Bakošová, 2008).

Okrem odborných aktivít však vnímame najpodstatnejšiu úlohu pomáhajúcej profesie ako pozíciu koordinátora pre vytváranie priestoru slobody osobnej vnútornej aj vzťahovej vo výchovno - vzdelávacom prostredí. Mal by sa stať pilierom, oporou pre zraniteľnejších jedincov, zároveň rešpektovaným odborníkom pre tých, ktorí nesprávne pochopili otázku vzájomných vzťahov a interakcie. Mal by byť styčným bodom pre spoluprácu s primárnym prostredím a tiež aktívnym spôsobom hľadať príčiny a intervenovať, aby prejav neslobody, ktorým je šikanovanie stratilo svoj vplyv u obete, ale aj agresora. V prvom prípade prinavrátiť osobnú ľudskú dôstojnosť a v druhom prípade naučiť iným spôsobom získať rešpekt a akceptovať vlastnú jedinečnosť ako aj výnimočnosť druhých. My sami sa musíme snažiť, aby každý vzťahový krok k dospievajúcemu jedincovi vyjadroval našu vnútornú slobodu a tiež slobodné rozhodnutie bolo súčasťou osobnosti každého človeka. Príklon k šikanovaniu, intolerancii, neslobode sa tak bude minimalizovať.

ZÁVER

Status, hodnota dospievajúceho sa ukazuje ako prejav vnútorných dispozícií pre otvorenosť voči každému, voči názoru, spôsobu prežívania, hodnotovej orientácie a myslenia. Stále totiž platí zásada, že človekom sa rodíme, ale individualitou sa stávame postupne vplyvom rodiny, ale i školy či širšieho sociálneho prostredia. Optimálne podmienky na primárnu výchovu utvára úplná rodina, pretože dieťa potrebuje pre svoj správny vývin aj mužský aj ženský model a vzorce správania. Nie vždy je tento model možný a aj

z tohto dôvodu je nutné intervenovať a chrániť slobodu slabších a menej výrazných jedincov, ktorým nebola dopriata táto možnosť. Dôležité pri objavovaní slobody naučiť osobu vážiť si vlastnú hodnotu.

Pomoc pri riešení krízových životných situácií môže byť napríklad program „LATA“, čiže láskavá alternatíva trestaných adolescentov, kde dobrovoľníckym spôsobom trávime osobný čas s dospelievajúcim, ktorý prejavuje známky vnútornej neslobody. Vyjasnenie si dôvodov, vypočutie si životného príbehu, spoločná aktivita dáva šancu nájsť v sebe slobodu prejavu. Tento aspekt priamo podnecuje sebareflexiu, ktorá je v procese zrelého slobodného správania nesmierne dôležitá. Nesmieme však zabudnúť, že tento proces musí byť systémový a systematický. Systémový to znamená, že sa nebude vylučovať s inými odbornými a ľudskými aktivitami, na ktorých sa podieľa adolescent a systematický v tom, že sa bude uskutočňovať v pravidelných intervaloch a na obvyklých miestach. Myslíme si, že toto je jedna z možností hľadať a nachádzať stratenú slobodu aktérov šikanovania a úspešne tak napomáhať prostrediu školy, aby sa zredukoval počet tých, ktorí sú prejavom neslobody ohrození. Výstupy by sa mali zamerať na kontinuálnu spoluprácu, pomoc a intervenciu odborných profesií, ale vhodné je v tomto procese zapájať aj dobrovoľníkov a metódy exemplifikácie. Podporovať solidaritu na školách, učiť sa jej a vykonávať aktivity na jej podporu. Jasne definovať a vyjadriť odpor k mediálnemu násiliu, naučiť sa v otvorenej komunikácii správne pomenovať problém neprimeraného správania. Vytvárať priestor pre diskusie, osvetové akcie, do ktorých priamo začleníme dospelievajúcich študentov a nedáme tak priestor, aby prebrali nesprávne vzory správania.

Literatúra

- [1] BAKOŠOVÁ, Z. 2008. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3.vyd.Bratislava : Public promotion, 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2] GAJDOŠOVÁ, E. 2005. *Spoločne proti násiliu za bránami škôl*. Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava Ružinov. 1 vyd. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 2005. 99 s. ISBN 80-8050-879-8.

- [3] HELUS, Z. 2011. *Úvod do psychologie*. Praha : GRADA, 2011. 320 s. ISBN 978-80-247-3037.
- [4] HORVÁTH, G. 1999. *Agresivita a šikanovanie v našej spoločnosti*. In. Rodina a škola č.8, Október 1999.
- [5] LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. Praha : GRADA, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- [6] MÁTEL, A.– SCHAVEL, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- [7] ONDREJKOVIČ, P. et.al. 2001. *Sociálne patológia*. Bratislava : Veda, 2001. 301 s. ISBN 80-224-0685-6.
- [8] ONDREJKOVIČ, P. et al. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 978-80-224-1074-8.
- [9] SEILER, V.– SEILEROVA, B. 1997. *Tolerancia verzus intolerancia*. Bratislava : Filozofická analýza. Seiler, V. 1997. 187 s. ISBN 80-967789-4-3.
- [10] SMIKOVÁ, E. 2006. *Stratégia prevencie násilia v rezorte školstva v SR*. 2. Konferencie ŠKOLA A ZDRAVÍ 21, Brno, 2006.
- [11] ŠIMEGOVÁ, M. - KOVÁČOVÁ, B. 2011. *Kognitívne, emocionálne a morálne aspektyškolského šikanovania a ich využitie v prevencii šikanovania na základnej škole*. 1. vyd. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavská univerzita v Trnave. 2011. 306 s. ISBN 978-80-8082-420-4.

PhDr. Peter Slováč, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety Bratislava
Nám 1. Mája
P.O. BOX 104
810 00 Bratislava
E-mail: dr.slovak@gmail.com

XI.

NEVÝHODY DETÍ A MLÁDEŽE ŽIJÚCICH V DETSKÝCH DOMOVOCH INTERNÁTNEHO TYPU

Disadvantages of children and youth living in orphanages college type

SILVIA VADKERTIOVÁ

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na niektoré nevýhody v živote detí a mládeže spojených s ich pobytom v detských domovoch internátneho typu. Filozofia a podstata detského domova internátneho typu je predovšetkým zameraná k tomu, aby dokázala adekvátnym spôsobom zabezpečiť starostlivosť o deti, ktoré zostali bez opateru svojich rodičov, nemajú zabezpečené základné životné potreby, resp. ich život a bezpečie sú ohrozené. Zo skúseností vieme, že niektorí rodičia nie sú jednoducho schopní zabezpečiť výchovu vlastných detí. V takomto prípade sa deti ocitajú v detských domovoch, ktoré im nahrádzajú rodičovskú výchovu a rodinné prostredie. Umiestnenie detí do detských domovoch má byť iba dočasným zvládnutím vzniknutej situácie a nie jeho konečným riešením. Paradoxom však zostáva, že pobyt detí v zariadeniach sa zvyčajne predlži až do obdobia ich dospelosti.

Kľúčové slová

citová väzba, detský domov, dieťa, rodina.

Abstract

The aim of this paper is to point out some disadvantages in the lives of children and youth related to their stay in orphanages college type. Philosophy and essence orphanage dormitory type is mainly focused to managed appropriately provide care for children who are left without the care of their parents, have provided basic necessities of life, respectively, their lives and safety are at risk. We know from experience that some parents are simply not able to provide education of their own children. In this case, the children find themselves in foster homes, which they replace parental education and family background. Placing children in orphanages to be only temporary command of the situation and not the final solution. The paradox remains that the stay of children in institutions is usually extended to the period of maturity.

Key words

emotional attachment, children's homes, child, family.

ÚVOD

Rodina má poskytovať dieťaťu výchovu, prípravu a následne ho pripraviť na jeho včlenenie do spoločnosti. Rovnako deťom dopriať rodinné zázemie, istotu a lásku. Pre samotného jedinca sú vzťahy v rodine dôležité pri utváraní ostatných medziľudských vzťahov.

V predchádzajúcich vetách sme sčasti naznačili ideálny stav, keď rodina je schopná zabezpečiť všetky tieto dôležité elementy pre zdravý vývoj dieťaťa.

V praxi sa však stáva, že niektorí rodičia nemôžu alebo sa nevedia postarať o svoje deti. Dôvody sú rozličné, od nezáujmu a neochoty starať sa o vlastné dieťa až po rôzne krízové životné situácie, ktoré v rodine nastanú. Za týchto okolností nie je možné, aby dieťa vyrastalo a žilo v prirodzených podmienkach svojej biologickej rodiny. Rodinnú výchovu nahradzuje iná výchova, poväčšine uskutočňovaná v podmienkach ústavnej starostlivosti.

1. NÁHRADNÁ RODINNÁ STAROSTLIVOSŤ

Náhradná rodinná starostlivosť (náhradná rodinná výchova) je výchovnou starostlivosťou, ktorá sa poskytuje opusteným deťom alebo deťom, ktoré z rôznych príčin nemôžu vyrastať v biologických rodinách a sú vo výchovných zariadeniach, resp. v náhradných rodinách. Výchovná starostlivosť detí sa vo väčšine prípadov realizuje mimo pôvodnú biologickú rodinu.

Dôvody náhradnej rodinnej starostlivosti môžu byť:

a) rodičia sa nechcú starať o svoje deti:

- osamelé matky, rodičia ako bývalí odchovanci detských domovov, rodičia zo slabších sociálnych vrstiev (napr. Rómovia),

b) rodičia sa nemôžu starať o svoje deti:

- príčinou je zlá sociálna situácia rodiny, napr. rodičia vo výkone trestu, nepriaznivý zdravotný stav rodičov, smrť rodičov a pod.,

c) rodičia sa nevedia starať o svoje deti:

– maloleté matky, osoby s mentálnym postihnutím, rodičia pozbavení svojprávni.

Formy náhradnej starostlivosti sú:

a) náhradná starostlivosť v zariadeniach ústavnej starostlivosti,

b) náhradná starostlivosť v rodinnom prostredí.

Medzi zariadenia ústavnej starostlivosti zaradíme:

- a) detský domov,
- b) detský domov internátneho typu,
- c) sieť samostatných výchovných skupín,
- d) profesionálne náhradne rodiny.

Detský domov poskytuje pre deti a mládež v zmysle § 47 zákona o sociálno-právnej ochrane detí a kuratele č. 305/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov nasledovné:

- a) nevyhnutnú starostlivosť – stravovanie, bývanie, zaopatrenie,
- b) výchovu,
- c) liečebno-výchovnú starostlivosť,
- d) ďalšiu starostlivosť – poradenstvo, záujmovú, kultúrnu a rekreačnú činnosť,
- e) nevyhnutné osobné vybavenie – ošatenie, obutie a pod.

Od polovice 90-tich rokov sa začal charakter detských domovov profilovať bližšie k podmienkam, ktoré sa približovali k rodinnému prostrediu. Transformácia ústavných zariadení sa menila, čo sa vzťahovalo na zmenu priestorových podmienok jednotlivých zariadení. Rovnako sa menilo zameranie zariadení ústavnej starostlivosti, ktoré viac zohľadňovalo individuálny prístup k dieťaťu, k jeho potrebám a záujmom. Zariadenia ústavnej starostlivosti internátneho typu boli a sú nevyhovujúce z rôznych dôvodov. Kolektívny ráz výchovy nedokáže zohľadniť individualitu dieťaťa a jeho osobitosti. Deti vyrastajú izolovane, anonymne a bez potrebnej výbavy praktických životných zručností a schopností, ktoré by dokázali efektívne využívať po odchode zo zariadenia. Spolunažívanie v detskom domove najmä internátneho typu je realizované prevažne organizovaným a formálnym spôsobom. V živote týchto detí absentuje zodpovedný a náležitý prístup k majetku a veciam, či už osobných alebo zverených.

Medzi najčastejšie problémy ústavnej starostlivosti by sme mohli zaradiť nasledujúce:

- zariadenia s vysokou kapacitou obsadzovaných miest (viac ako 50 detí),
- nevyhovujúce priestory,
- nedostatok finančných prostriedkov, resp. nadobudnutie finančných zdrojov je viazané na zdroje zo štátneho rozpočtu,
- nekvalifikovanosť zamestnancov detských domovov,
- fluktácia zamestnancov, predovšetkým pri obsadzovaní pracovnej pozície –

vychovávateľ,

- nedostatok mužov vo výchove (absencia mužského vzoru),
- častý výskyt syndrómu vyhorenia,
- nedostatočne praktizovaná supervízia a psychohygiena zamestnancov.

2. PROFESIONÁLNI RODIČIA

V kontexte s ústavnou starostlivosťou v posledných rokoch vstupuje do popredia zabezpečovanie starostlivosti o umiestnené detí v zariadení prostredníctvom profesionálneho rodiča. Postavenie profesionálneho rodiča je spoločné ako u ostatných zamestnancov, a to z hľadiska pracovno-právneho vzťahu k zariadeniu ústavnej starostlivosti. Jeho pôsobnosť je rozšírená oproti ostatným zamestnancom o možnosť môcť realizovať výchovu vo vlastnom rodinnom prostredí. Rodinné prostredie je prospešné v tom zmysle, že dieťa je vystavené množstvom podnetom a impulzom, ktoré táto možnosť umožňuje. Uvedená forma výchovy má však aj svoje úskalia. Prejavujú sa rovnako na strane dieťaťa i samotného profesionálneho rodiča. Za jednu z popredných nevýhod by sme mohli označiť, že si dieťa vytvorí citovú väzbu na osobu profesionálneho rodiča, resp. na jeho rodinu, no časom sa jej musí vzdať, pretože je premiestnené do inej rodiny, resp. sa vracia naspäť do zariadenia. Zároveň niekedy vzťah medzi dieťaťom a osobou profesionálneho rodiča prerastie pomyslenú čiaru náklonnosti a profesionality, keď stráca profesionálny rodič nadhľad na osobu dieťaťa a nedokáže ho objektívne posudzovať.

3. DETSKÉ DOMOVY INTERNATNÁTNEHO TYPU – DÔSLEDKY (NE)SLOBODY

Stručne sa zameriame na niektoré dôsledky ústavnej starostlivosti v živote detí a mládeže z detských domovoch internátneho typu.

Vzájomné vzťahy

V rámci rodiny je veľmi významnou citová väzba medzi rodičmi a deťmi. Absencia citových väzieb spôsobuje nejednu psychickú depriváciu u detí, ktoré vyrastajú mimo biologickú rodinu. *„Psychická deprivácia sa najčastejšie objavuje u detí, ktoré sa vyvíjajú mimo rodinného prostredia, alebo*

v atmosfére citového chladu a nezáujmu o osobnosť dieťaťa, je spôsobená nedostatkom špecifických podnetov, absenciou stabilného a spoľahlivého prostredia.“ (Kolibová, 2007, s. 103).

Deficit stabilného sociálneho zázemia má za následok, že u dlhodobo umiestnených detí v neskoršej fáze, v období dospelosti si nedokážu vybudovať trvalé a stabilné vzťahy. Celkovo majú problém so sociálnym začleňovaním. Naďalej u nich pretrváva pocit nedôvery, izolovanosti a opustenosti. Mizivé percento z nich v dospelosti dokáže prekonať tento problém a to za predpokladu, že majú pri sebe adekvátnu podpornú sieť, či už v podobe priateľov, resp. ľudí, ktorí majú skutočný záujem pomôcť im.

Život v zariadeniach ústavnej starostlivosti sa odohráva formálnejším spôsobom ako v tradičnom rodinnom prostredí. V protiklade s rodinným prostredím, deti nespájajú spoločné rodinné väzby, výnimkou sú iba existujúce súrodenecké vzťahy. Do detských domovoch sú umiestňované deti z rôznorodého prostredia, obzvlášť z nefunkčného až patologického rodinného prostredia. Príchod detí do zariadenia býva nedobrovoľný, nepriateľský a pre dieťa traumatizujúci. Po príchode si dieťa postupne buduje vzťahy s ostatnými deťmi a s vychovávateľmi. Tento proces je zložitý a je silno ovplyvnený osobnosťou, vekom dieťaťa a vplyvom doterajšieho prostredia, z ktorého bolo vyňaté. Vytvorenie a pretrvanie citových väzieb dieťaťa ku kľúčovej osobe, vychovávateľovi je poznačený vonkajšími okolnosťami, napr. odchodom vychovávateľa zo zariadenia, preradenie k inej výchovnej skupine a pod. Dieťa veľmi citlivo vníma všetky tieto zmeny, čo sa môže u neho neskôr prejavovať stavom frustrácie a osamelosti.

Pri tejto skutočnosti nie je možné opomenúť, že stratu kontaktnej osoby, vychovávateľa pociťuje dieťa o to intenzívnejšie, keďže už podobnú ujmu zažilo, keď bolo umiestnené do detského domova. Na rozdiel od existujúcich vzťahov v detskom domove, vzájomné rodinné vzťahy vznikajú bezprostredne, sú ovplyvnené počtom a vekom detí, štruktúrou a stabilitou rodiny, či jej životným štýlom. V detskom domove je obraz kolektívneho súžitia detí komplikovanejší. U niektorých deťoch sa prirodzene utvárajú intímnejšie priateľské vzťahy, viac sa uplatňujú vplyvy pozícií a rolí, ktoré deti v skupine zastávajú. Deti vychovávané v kolektívnom zariadení sú ukrátené o citový vzťah k dospelému človeku. Nedostatok tohto vzťahu znásobuje u detí pretrvávajúci pocit opustenosti a menejcennosti.

Ako uvádza Mikloško (2008) inštitúcia viac ako samostatnosť vytvára závislosť od nej. Rozhoduje za dieťa, čo je dobré a čo zlé. Dieťa samo nehľadá riešenie svojich problémov, ale iba prijíma uniformné pohľady ako alternatívne a modelové riešenia. Vytvára mikrosvet, ktorý si žije svojím životom a s reálnym svetom je vo väčšom či menšom rozpore.

Na mínusy ústavnej starostlivosti poukazuje aj Zelina (In: Mikloško, 2008), ktorý poznamenáva, že deprivácia detí, ktoré dlhodobo vyrastajú mimo rodinu v internátnom zariadení sa najviac prejaví v oblasti schopností a osobnosti dieťaťa.

Schopností

V mladšom školskom veku u deprivovaných detí prichádza ku konvergencii chronologického a mentálneho veku.

- pozornosť deprivovaných detí je nižšia v porovnaní s deťmi rovnakého veku mimo zariadenia, vnútorný aktívny útlm centrálnej nervovej sústavy je u detí z domova oslabený,
- nonverbálna zložka inteligencie je vyššia ako verbálna,
- deti majú rezervy v mentálnom rozvoji.

Osobnosť

- Inštitucionalizované deti mladšieho veku majú zvýšenú afektivitu v zmysle pudovosti,
- majú zníženú snahu vlastnej sebarealizácie, nižšie nároky na dosiahnutie úspechu, či nadšenie pre vyššie hodnoty,
- vôľové vlastnosti a pozornosť je u deprivovaných detí na nižšej úrovni,
- viac uprednostňujú uspokojovanie základných biologických potrieb pred ostatnými potrebami.

Emocionálna

V rodine sú citové väzby medzi jej jednotlivými členmi obohatené o pocity vzájomnej spolupatričnosti a obojstrannej podpory a ochrany. Silné emocionálne väzby členov rodiny vstupujú aj do výchovnej funkcie rodiny. Je preukázateľné, že významnú úlohu v procese socializácie majú emócie. Saturovanie potrieb zázemia, bezpodmienečného prijatia a pomoci sú

rozhodujúce pre dieťa v každom vekovom období. Ich nedostatok sa u jedinca spravidla prejaví v jeho emocionálnej nezrelosti, ktorá ho sprevádza celým životom. S emocionálnou nezrelosťou je spojená dlhodobá citová frustrácia, citový chlad, nerozvinutie vyšších citov. V značnej miere emocionálnou nezrelosťou trpia deti a mladí ľudia, ktorí vyrastali v detských domovoch.

Výchova

Hodnota rodiny má pre jednotlivca zásadné miesto v jeho živote. Bez ohľadu na to, ako jednotlivcovi pomôže, či uškodí. Dieťa v rodine dostáva možnosť si utvárať prvé interakcie, prežívať a odovzdávať lásku a pozornosť jemu blízkym osobám, rodičom.

Dieťa sa učí v rodine poznatkom a skúsenostiam pozorovaním a následným napodobňovaním jednotlivých vzorcov správania a riešenia situácií od blízkych osôb. Priebeh výchovy v rodine je bezprostredný a neformálny. Charakter výchovy v detských domovoch je naopak plánovitý, systematický, organizovaný a zovšeobecnený pre väčší počet osôb, v tomto prípade detí a mladých dospelujúcich. Detský domov internátneho typu je režimový typ zariadenia, čo sa odráža v jej pripravovaných aktivitách na základe vopred vypracovaných plánov. Výchovné plány vychádzajú z pedagogickej teórie, pričom zohľadňujú dostupné podmienky a možnosti detského domova. Neraz plnenie výchovných plánov nedokáže úplne obsiahnuť individualitu dieťaťa, čo sa týka sledovania jeho osobitých potrieb a záujmov. Pri dosahovaní a plnení jednotlivých výchovných plánov sa prihliada na celoplošné uspokojenie potrieb nie iba samotného jedinca, ale celej výchovnej skupiny, ku ktorej patrí. Je zrejmé, že sa potom vytráca priestor pre rozvoj osobnosti a tvorivosti dieťaťa. Rodina sa skôr orientuje na rozvíjanie individuality dieťaťa s ohľadom na uspokojovanie jeho osobných potrieb a záujmov.

Postavenie vychovávateľa a rodiča

V spojitosti s podmienkami ústavnej starostlivosti nie je možné opomenúť postavenie vychovávateľa smerom k dieťaťu. Vychovávateľ, resp. profesionálny rodič nie je skutočným biologickým rodičom dieťaťa. Nie je s dieťaťom viazaný pokrvnými zväzkami. Má dieťa zverené do svojej starostlivosti na určité časové obdobie, keď je začlenené do jeho výchovnej

skupiny, resp. spolu s ním zdieľa jeho domácnosť. Vzťah medzi dieťaťom a vychovávateľom neexistuje spravidla od narodenia dieťaťa, ale iba od jeho umiestnenia do detského domova. Tento vzťah sa formuje na základe osobnostných vlastností vychovávateľa a jeho spôsobu práce, ale aj na osobnostných vlastností dieťaťa. Z čoho sa odvíja aj jeho vzťah k dieťaťu. V prvom rade jeho činnosť je povoláním, zamestnaním, ktorým si zabezpečuje svoje životné potreby. Rovnako je profesionálom, ktorý vykonáva svoju prácu v záujme detí. Na tomto mieste je potrebné oceniť obetavosť niektorých výchovných pracovníkov, ktorí svoju prácu vnímajú ako poslanie. Výchova detí vyňatých z biologických rodín je náročnou výchovnou úlohou pre všetky zainteresované subjekty. *„Deti aj pri najväčšej starostlivosti nedosahujú takéto stupňa rozvoja, ako deti vychovávané v rodinách, príp. s jedným rodičom. Najväčšia zaostalosť bola zaznamenaná v sociálnom vývine týchto detí, ďalej v psychickom a nakoniec aj v celkovej telesnej zdatnosti.“* (Gáborová, 2005, s. 119).

Absencia mužských vzorov

V detských domovoch pociťujeme deficit v pomere obsadzovania vychovávateľov ženami ako mužmi. Výraznú prevahu majú ženy, vychovávateľky, ktoré sa zúčastňujú výchovného procesu detí a mladých dospelých v detských domovoch. Vo výchove detí chýba mužský vzor. Vyváženosť mužského a ženského vzoru vo výchove detí a mládeže v detských domovoch im dáva priestor spoznávať správanie charakteristické pre mužskú a ženskú rolu. Rodina i napriek súčasným trendom poskytuje dieťaťu vo výchove obidva vzory, tak ženský ako i mužský, s ktorými sa dieťa môže oboznamovať. Obidva vplyvy sa podieľajú pri jeho socializácii. Detský domov v tomto smere nedokáže adekvátne zabezpečiť pre deti rovnaké zastúpenie mužov a žien vo výchove. Vo všeobecnosti je zreteľné, že zariadeniach, v školách, voľnočasových aktivitách vzniká disproporcia v obsadzovaní pracovných miest mužmi a ženami.

Základné psychické potreby

Deti a mládež v detských domovoch z veľkej miery prežívajú nedostatočné uspokojenie základných psychických potrieb. Prostredie detského domova nemá možnosti a podmienky v dostatočnom rozsahu

uspokojit' psychické potreby dieťaťa. Každé dieťa má potrebu mať blízku osobu. V rodine touto osobou sú zväčša rodičia, popr. jeden z rodičov. V detskom domove je táto potreba kompenzovaná v osobe vychovávateľa. Vychovávateľ si musí zákonite svoju pozornosť deliť medzi viaceré deti. Citové vzťahy u detí ovplyvňujú utváranie medziľudských vzťahov v jeho ďalšej budúcnosti.

Dieťa vyžaduje pre svoj zdravý vývoj dostatočné množstvo rôznorodých podnetov a impulzov. V ústavnej starostlivosti napriek úsiliu zainteresovaných osôb, ktorí zabezpečujú jeho starostlivosť a výchovu mu chýbajú predovšetkým sociálne a citové podnety, ktoré sú typické pre rodinný život. Je vyšší predpoklad, že práve tieto deti a mladí ľudia nadväzujú ľahkovážne známosti, vyskytuje sa predčasné sexuálne aktivity, či rôzne prejavy patologického správania, od kriminálnej činnosti, či vzniku závislostí.

Potreba hľadania zmyslu života a riešenia vlastnej budúcnosti nie je u väčšiny detí a mládeže upevnená. Je možné usudzovať, že deti a mladí ľudia nemajú potrebu zaoberať sa budúcnosťou či zmyslom svojho života, pretože chcú riešiť iba prítomnosť, tu a teraz. Ich predstava je zameraná na rýchle a bezproblémové uspokojovanie potrieb. Stávajú sa ľahko dostupnou korisťou pre dilerov, či rôzne kriminálne a asociálne skupiny. Mnohí z nich sa domnievajú, že si týmto spôsobom zabezpečia pravidelný a stabilný prísun finančných prostriedkov, privilégia, moc či stabilné postavenie v spoločnosti.

Aj keď sú a budú vždy pretrvávajú určité nedostatky medzi životom detí v podmienkach ústavnej starostlivosti a detí z rodín, je potrebné poznamenať, že základnou úlohou pracovníkov detských domovov má byť snaha poskytnúť všetkým deťom pocit lásky, bezpečia a dôkladne ich pripraviť na život mimo zariadenia.

ZÁVER

Cieľom nášho príspevku nebolo posudzovať prácu ľudí, ktorí pracujú s deťmi a mládežou v zariadeniach ústavnej starostlivosti, ale konkretizovať niekoľko nevýhod, ktoré súvisia so životom detí a mládeže v detských domovoch internátneho typu. Uvedomenie si určitých rezerv a mínusov v živote detí a mládeže je podstatné aj pre prácu s nimi po odchode zo zariadenia.

Literatúra

- [1] GÁBOROVÁ, Ľubica. - GÁBOROVÁ, Zuzana. 2005. *Človek v sociálnom kontexte*. Prešov : LANA, 2005. s. 173. ISBN 80-969053-8-4.
- [2] KOLIBOVÁ, Daniela. 2007. *Dieťa a jeho vývin*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2007. s. 119. ISBN 978-80-8084-259-8.
- [3] MIKLOŠKO, J. *Náhradná starostlivosť*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva sociálnej práce sv. Alžbety, n. o., Slovak Academic Press, 2008. s. 94. ISBN 978-80-89271-36-8.
- [4] Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Sociálnoprávna ochrana detí a sociálny kuratela. Dostupné na internete: <
<http://www.employment.gov.sk/rod-a-soc-politika-socialnopravna-ochrana-deti-a-socialna-kuratela.html>>.
- [5] Zákon č.305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.(online 2010-30-09). Dostupné na internete: <
<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisCislo=305&Rocnik=2005>>.
- [6] ZELINA,M. 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. 2. vydanie. Bratislava : Iris,1996. s. 234 . ISBN 80-967013-4-7.

PhDr. Bc. Silvia Vadkertiová

Detský domov Kolárovo

Ľ. Štúra 25

94131Dvory nad Žitavou

E-mail: vadkertiova.silvia@zoznam.sk

XII.

SLOBODNÉ, DÔSTOJNÉ ŽITIE PO ÚRAZE – POSTTRAUMATICKÝ ROZVOJ

Freely, decent living after injuries - Posttraumatic growth

ROMANA PÍTEKOVÁ, MILOŠ BARDIOVSKÝ

Abstrakt

Témou referátu sú osobné skúsenosti s ľuďmi – občanmi so zdravotným znevýhodnením (ďalej len ZZ). Opisujeme viaceré skutočnosti a činitele, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť život ľudí po úraze so získaným zdravotným znevýhodnením. Tento opis dáva jasné poznatky z praxe – ako môžeme byť týmto ľuďom nápomocní a prospešní v ich snahe a úsilí o opätovnú post-traumatickú integráciu a inklúziu, t.j. splynutie s väčšinovou časťou spoločnosti. Samozrejme aj vozičkar dokáže žiť sám so sebou. Stručne sme opísali nezávislý spôsob života (je limitovaný aj stupňom znevýhodnenia). Tu môže zohrať nezastupiteľnú úlohu osobná asistancia, rodina, blízke vzťahové osoby, šport a športovanie človeka ZZ a bezpochyby celoživotné vzdelávanie. Teda celoživotný osobný a osobnostný post-traumatický rozvoj jedinca. Samozrejmosťou je empatia a medziľudský vzťah, čo vedie k tomu, že integrácia/inklúzia ľudí so zdravotným znevýhodnením bude úspešná.

Kľúčové slová:

zdravotné znevýhodnenie = ZZ, osobný/á asistent/ka = OA, rodina, vzťahové osoby, integrácia, inklúzia, sebarealizácia.

Abstract

We describe several facts and phenomena which influence life of people with health disability. This brief description suggests many problems the people with health disability face but provides also knowledge from practical life – how we can help to these people in their efforts to be included and integrated in the majority part of the society. We have briefly described some possible health disabilities, an independent way of life (limited also by the level of disability). Personal assistant may play a significant role in such a case, as well as may do the sports activity of disabled person. Empathy and human relationship is a must which leads to the fact that inclusion and integration of people with disabilities will be successful.

Key words

Severe health disadvantage, personal assistant, integration, inclusion, self-realization

ÚVOD

Strieženec (1996) píše: „Telesná alebo duševná porucha spôsobuje človeku ujmu. Porucha mu bráni vo vykonávaní činností, ktoré sú pre ľudí bez postihnutia bežné ... Dôležité je však to, ako sa s ním vyrovná ten, ktorého sa to týka“ (Strieženec in Schavel, 1996).

Čítate fakty, informácie o možnostiach, o nádeji ľudí po traume. Hovoríme k ľuďom ZZ, k ich rodinám, k osobným asistentom, k vzťahovým osobám, ku študentom, k ľuďom v pomáhajúcich profesiách. Mnoho krát je zásadnou otázkou (problémom?) nerovnosť príležitostí zaradiť sa v rodine, v spoločnosti, v zamestnaní, vo vzdelávaní, v štúdiu, v športe, v prístupe k službám. Ergo k dosiahnutiu „normálneho“ životného štandardu.

1. DÔSLEDKY POSTIHNUTIA

V živote sa ľuďom prihodí aj úrazy. Bežný úraz „prežijeme“. Ak je úraz vážny a zanechá jedincovi trvalé následky, nastanú ťažkosti. Nielen u „postihnutého“ človeka - jedinca, ale 100% „to“ zasiahne rodinu, kamarátov, známych, čiže celý ekosystém „nášho“ človeka. Sme presvedčení: „Za pomoci rodiny, vzťahových osôb, osobného/aj asistenta/ky môže a bude „už“ vozíčkar dobre žiť a primerane fungovať ďalej“.

Okamžite po traume je vážne porušená schopnosť sebaobsluhy, samostatnosti, sebaopatery, osobného aj sociálneho fungovania. Obmedzená, sťažaná je lokomócia: prirodzená schopnosť jedinca premiestniť sa z miesta na miesto. Človek intaktný je schopný sám ísť na toaletu, vyzliecť sa, jesť, ísť na nákup, do práce, športovať, ísť za zábavou. Je sebestačný, samostatný, „svojoľný“ = je slobodný ! Je zdravý a nezávislý – čo si ani neuvedomuje. Ani nemá prečo, nemá žiadny dôvod sa tým zaťažovať.

Následkami úrazu je vozíčkar čiastočne alebo celkovo nesebestačným. Trvalé následky úrazu „prinesú“ úplne nové žitie a fungovanie znevýhodneného jedinca a samozrejme aj jeho najbližších vzťahových osôb. Ľudia musia zvládať nové úlohy a hlavne novú životnú rolu = život s vozíčkarom. Úlohy, povinnosti a role sú v podstate také isté, ako majú v bežnom živote ľudia intaktní. Vozíčkari môžu: dýchať, spať, pozeráť, počúvať, rozprávať atď. Hygiena + WC často za pomoci iných ľudí. Ďalšie životné činnosti: stravovať sa, chodiť, komunikovať, študovať, pracovať, športovať, žiť duchovne individuálne aj

sociálne, aj zabávať /pokiaľ „to“ ide/ sa dá väčšinou za účasti iných osôb. „Iba“ vykonávanie je zložitejšie. Píteková (podľa Repková, 2003) píše: „Zdravotné znevýhodnenie je to, čo z neho človek a blízky ľudia urobia... handicap nemusí človeku „sťažovať“ život. Je na jedincovi a vzťahových osobách, ako sa so znevýhodnením vyrovnajú.“

2. ZVLÁDNUTIE NOVEJ ROLE

Riešenie, zvládanie a hlavne emočné prežívanie nových rolí je individuálne. Je rôznej intenzity, trvania, (ne) pohody, námahy, oddanosti, trpezlivosti, obetovania sa... „Nový život“ prináša špecifické spôsoby riešenia. Úspešnosť a možná spokojnosť malého rodinného posttraumatického spoločenstva na ich životnej ceste je rôzna. Po takmer troch desaťročiach citujeme vzácne platné nadčasové slová ako uvádza Kondáš (1985, s. 15): „V súčasnosti osobitne vystupujú do popredia psychické problémy človeka našich čias – rýchle tempo zmien civilizácie kladie nadmerné nároky na prispôsobovanie sa, na adaptačné schopnosti a zvyšuje tak výskyt neurotických a tzv. psychosomatických aj somatopsychických porúch; vzrastá napätie (tenzia) a úzkosť; ochudobňuje sa sila a hĺbka medziľudských vzťahov; preskupuje sa hodnotový systém.“ V post-traumatickom období môžu „pracovať“: frustrácia, frustrujúca situácia, záťaž, stres, deprivácia, strach, úzkosť, agorafóbia, sociofóbia, a pod. Telesný úraz nie je úraz duševný !!

Človek ZZ „to“ prijíma ako výzvu k prekonaniu obtiažnych, ale zvládnuteľných situácií ! Je to podnet, výzva: „máme schopnosti k osobnému i spoločenskému uplatneniu sa.“ Je dobré dať si úlohy, vytýčiť pozitívne ciele. Veľmi dôležitá je osobná snaha, úsilie, cielená a zmysluplná, rešpektu hodná aktivita. Podľa Novosad (2011) „Usilujúci sa ZZ sú výzvou ľudom intaktným. Tí môžu zhodnotiť vlastné ciele, ambície a postoje, a môžu posunúť hodnotovú orientáciu svojej existencie na kvalitatívne vyššiu úroveň.“ Pavlátová (in Vágnerová, 2004) píše: „Človek, ktorý zažije traumy a jej dôsledky, sa stáva citlivejším, vnímavejším, získava nadhľad nad mnohými životnými príhodami a preto môže prejavovať aj väčšiu toleranciu“ Tu „nastupuje“ osobná skúsenosť. Osobná skúsenosť je neprenosná. Ak si náš – váš vozíčkar uvedomí a prijme tvrdu, možno krutú skutočnosť, je to prvý dôležitý krok vpred !

Človek je osobnosť. Je otvorený, regulujúci a sebaregulujúci systém.

Aktívnym adaptovaním seba aj adaptovaním si podmienok prostredia pretvára seba aj ekosystém. Vôľa dosiahnuť cieľ podmieňuje činnosť. Cieľavedomosť ľudského konania spája hodnotenie existujúcich podmienok s predvídaním výsledku konania. Aktívne vnútorné činitele + priaznivé vonkajšie okolnosti nám uľahčujú realizáciu našich plánov. Psychický obraz (vnútorný myšlienkový plán) pôsobí primerane. Riadime a smerujeme našu činnosť. Ak po čase – cez ´prirodzené´ frustračné časové obdobie - začne vozíčkar konať, pracovať na sebe, môžeme hovoriť o prvom osobnom víťazstve. Môžeme dokonca v prenesenom význame povedať: Osvietilo ho !! V záťažovej situácii: „pracovať = to je cesta k životu !“

3. CESTY ŽIVOTA, CESTY ŽITIA

Záťažová situácia podnecuje mobilizáciu psychických rezerv, aj nový spôsob života. Vozíčkar bojuje, hľadá, nachádza v sebe mnohé skryté rezervy. Učí sa ako zvládať nové cesty – cesty v plnom obsahu slova = CESTY ŽIVOTA, CESTY ŽITIA. Bratská (2001) píše: „Záťažové situácie, ich riešenie a následné zvládanie prinášajú mnohé zisky i straty. Môžu dať materiálnu, psychickú i duchovnú hodnotu.“ Ak je vozíčkar „odrezaný“ od podnetov ... nastáva regresia. (regres - útlm, ústup, úpadok, pokles, zdroj: google). Podľa Jesenského (1999) integrácia predstavuje partnerské spolužitie intaktných a znevýhodnených ľudí. Potenciálna konfliktnosť tohto spolužitia nesmie byť prekážkou, ale stimulom k dosiahnutiu integrácie v pozícii jeden pre druhého.

Nezávislý život a ľudia so ZZ

Koncom 60-tych rokov vzniklo v USA hnutie Independent Living (nezávislý život). Cieľom tohto hnutia bolo dosiahnuť úplnú rovnoprávnosť postihnutých ľudí so zdravými. V roku 1969 vytvorili program pod názvom „Stratégia nezávislého života.“ Začiatkom 70-tych rokov vzniklo prvé Centrum samostatného života. (Fleischer, Doris, 2001).

Nezávislý (samostatný) život znamená rovnaké práva a rovnaké príležitosti ako majú ostatní zdraví spoluobčania (Brichtová, 1999). Dopĺňame: *Aj rovnaké povinnosti!* Zdravotne znevýhodnený človek túži po rovnakých veciach a príležitostiach ako zdravý človek. Informovanosť, komunikácia a

výmena skúseností.

Tabuľka: Rovnosť príležitostí - súčasť ľudských práv

Smer: ASIMILAČNÝ	Smer: KOADAPTAČNÝ
<p>I. Ukazovatele</p> <p>1.I – hlavný problém postihnutých</p> <p>2.I – vzťah nadradenosti a podriadenosti</p> <p>hodnotový systém majority je správny,</p> <p>3.I – stotožnenie minority s identitou majority</p> <p>4.I – hlavný spôsob postupu integrácie je asimilácia (bezvýhradné prijatie noriem existencie majoritnej spoločnosti)</p> <p>5.I – hlavná forma riešenia integrácie je začlenenie handicapovaných do inštitúcií intaktných</p>	<p>II. Ukazovatele</p> <p>1.I – problém handicapovaných i intaktných</p> <p>2.I – vzťah partnerstva hodnotový systém majority nie je jediný</p> <p>3.I – nová hodnota vytvorená z hodnôt majority a minority</p> <p>4.I – hlavný spôsob postupu integrácie je koadaptácia (vyťaženie najlepších hodnôt minority a majority)</p> <p>5.I – začlenenie handicapovaných do inštitúcií intaktných nemusí byť hlavnou formou integrácie</p>

Prístup k integrácii/inklúzii postihnutých (Požár, 2006, s. 96).

Vysvetlivka: „I“ – integrácia/inklúzia

Uvádzame 3 podstatné osobné víťazstvá:

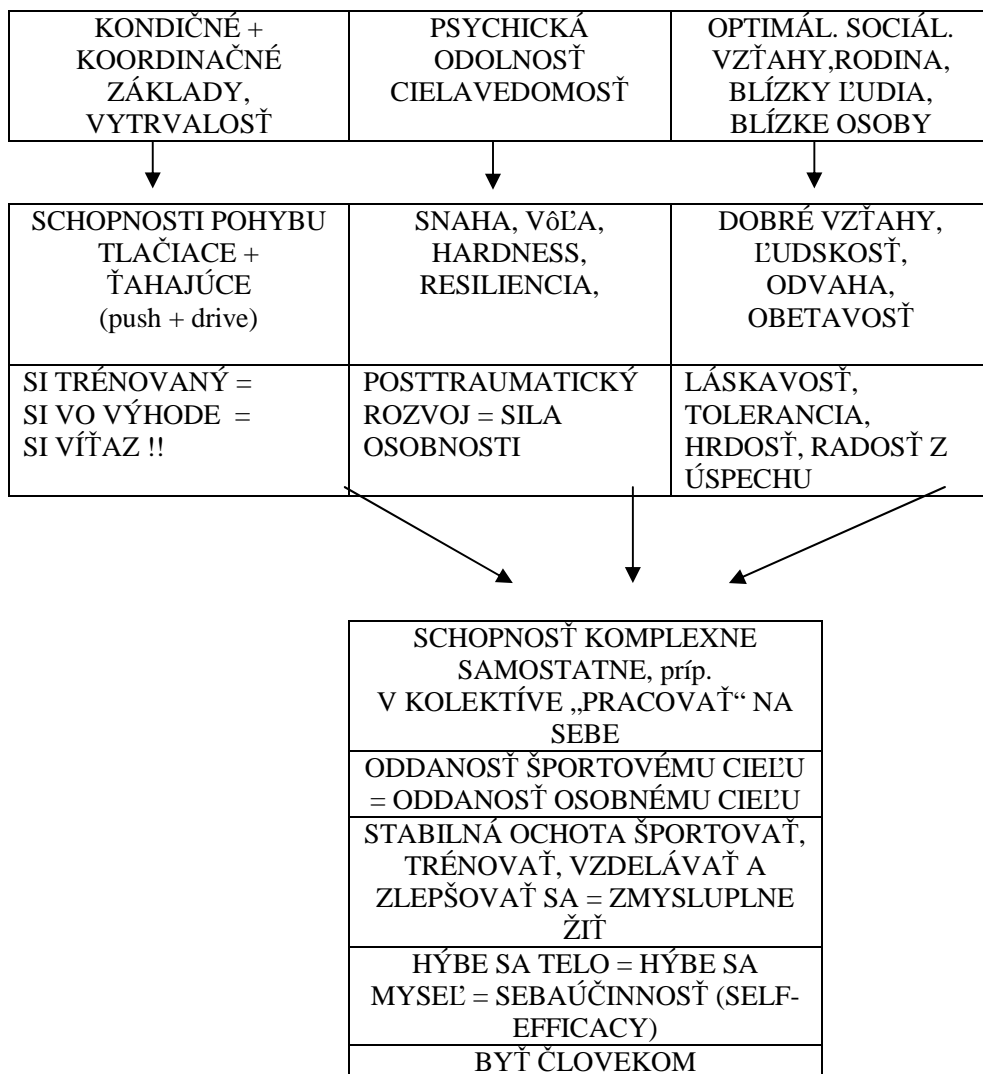
1. prijmime invalidný vozík ako integrálnu súčasť seba = už máme nohy!
2. otvoríme svoju myseľ = ľudia a život sú nám otvorené!
3. majme primeranú sebaúctu, sebadôveru, sebadôveru, sebadôveru a dôveru aj v univerzum = sme v pozitívnom sociálnom kontexte!”

4. VZŤAHOVÁ VÄZBA

Podľa Haštu (Wernwr, 1993, Dornes 2000, in Hašto, 2006) „Ako významný protektívny faktor a zdroj odolnosti, resiliencie a salutogenézy sa

ukazuje stabilný vzťah aspoň s jednou osobou, ktorá človeka miluje, a v ktorej má stabilnú oporu.“ Sociálne prostredie rodiny s vozíčkarom ovplyvňujú aj faktory: finančné, vzťahové, dôležité bezbariérové bývanie, atď. House (1988) píše: „...sociálne väzby a vzťahy majú pozitívne motivačné účinky na odolnosť organizmu.“

Mozaika osobnostných + vzťahových faktorov post-traumatického rozvoja = života: post-traumatický športujúci vozíčkar, osobná asistencia, vzťahové osoby

Obr.: Mozaika: športujúci post-traumatický vozíčkar (Bardiovský, M., Píteková, R. 2012).

Americký psychológ Mihaly Csikzentmihalyi (1970) uvádza termín „flow“ - šťastný zážitok v určitých momentoch života. Charakterizuje ľudí nadchnutých a zaujatých určitou vecou a žili ňou naplno. Prepadli určitému záujmu (umelci, športovci, vedci, podnikatelia).

5. ŠPORT A ŠPORTOVANIE OSLOBODUJE

Vedomie vlastnej účinnosti môže a má byť pre športujúcich ZZ ľudí hybným faktorom zmien. Pozitívne zmeny vo vedomí vlastnej účinnosti jednotlivca „tlačia, ťahajú, ženú, posúvajú.“ Interiorizované (vnútorné) presvedčenie, osobná vôľa sú dôležitými faktormi dlhodobého úspechu (re) socializácie, (re) habilitácie, integrácie/inklúzie a úspechu cieľavedomého života ľudí so ZZ (upravené Bardiiovský podľa Hergenrather, Rhodes, TURNER Barlow, 2008). Dôležité, potrebné, povzbudzujúce je pre vozíčkára *uznanie* – vid' Maslow: Pyramída.

Športovanie je špecifickou formou aktivity človeka. Športovanie v akejkoľvek forme a intenzite, ako píšeme, je pohyb! Pohyb rukami na mechanickom invalidnom vozíčku pokladáme za športový výkon. Už „iba“ hmotnosť vozíčka je cca 10-15Kg + samozrejme naše telo + napr. nefunkčné nohy + ruksak za chrbtom + osobné veci. Preto platí: „*nesmierne veľa čo dosiahneme, docielime, uskutočnime je v našej myšli, na našom chcení, v duševnej sile, v sile vôle, v našej osobnej odolnosti*“. Potom nás do určitej miery poslúcha aj telo.

„ELITA POSTIHNUTÝCH“ sme nazvali handicapovaných ľudí, ktorí dosiahli vysoké spoločenské postavenie, nadpriemerné výsledky vo svojej práci, boli alebo sú mimoriadne úspešní v športe (Požár, 1997, In: Lechta a kol.,1997) „*Čo ma neničí, to ma robí silnejším... Zo slabosti vzniká sila, z nedostatkov vznikajú schopnosti*“ (Stern,1921). Podľa Vygotského (1983) v psychologických systémoch, ktoré kladú do popredia pojem celistvej osobnosti má idea prekompenzácie dominujúcu úlohu. „Superkompenzácia“ premieňa chorobu na superzdravie, slabosť na silu. Adler (1927) z toho vyvodzuje „*základný psychologický zákon o premene organickej menejcennosti k psychickému usilovaniu ku kompenzácii a prekompenzácii*.“ Vynikajúci jednotlivci – „elita postihnutých“ – motivujú. Pozitívnu motivačnú úlohu zohrávajú pri športe, v štúdiu, v práci ... aj bez úmyslu. „Elita“ ale nevzniká sama od seba. Vo všetkých prípadoch dosahuje vynikajúce výsledky za účinnej

pomoci iných ľudí. V mojom živí, športovaní, spoločenskom živote je mi pomocou, oporou, podporou OA.

Poznámka

O výnimočnosti tejto celosvetovej udalosti - Paralympijských hier Londýn 2012 – vypovedá aj počet súťažiacich: v Pekingu v r.2008 bolo v súťažiach takmer 4.000 športovcov zo 136 krajín sveta a na ostatnej Paralympiáde LPH Londýn 2012 súťažilo 4.237 športovcov zo 164 krajín. Niekoľkoročnou tvrdou športovou prípravou, súťažením, pretekaním, zvládaním „milión drobností v živí vozíčkara“ no samozrejme špičkovými výkonmi sme sa – s mojou OA - nominovali, zúčastnili a ja som aktívne pretekal na Paralympiáde LPH Londýn 2012. Vo veku 53 rokov som v paralympijskej súťaži hodil diskom svoj najlepší výkon roka 2012: na LPH Londýn som diskom hodil 19,83m a umiestnil som sa z 20 najlepších ... na 7.mieste!! Talent a snaha sú vzácne fenomény – treba ich chrániť a rozvíjať. U handicapovaných – u ľudí so ZZ – je to ešte vzácnejšie, dôležitejšie a naliehavjšie. Sme presvedčení: pre slobodu, nezávislosť a rozvoj aktívnych, snaživých ľudí z radov ZZ urobíme ešte veľa užitočného (Bardiovský, Požár, Píteková).

Literatúra

- [1] BRATSKÁ, M. (2001). *Zisky a straty v záťažových situáciách*. Bratislava : Práca, 2001. ISBN 80-7094-292-4
- [2] BRICHTOVÁ, L. - GAŠOVÁ, M. - REPKOVÁ, K. 1999. *Posudzovanie sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia*. Bratislava : MPSVaR SR, Odbor integrácie občanov so zdravotným postihnutím, 1999. 64 s.
- [3] FLEISCHER, D. 2001. *Práva postihnutých*. Philadelphia : Temple University Press, 2001. ISBN 1566398126
- [4] KONDÁŠ, O. – 1985. *Psychoterapia a reedukácia*. učebnica pre filozofické fakulty, Martin : Osveta, 1985.
- [5] NOVOSAD, L. 2011. *Telesné postihnutí jako fenomén i životní realita*. Praha : Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9.
- [6] REPKOVÁ, K.- POŽÁR, L.- ŠOLTÉS, L. 2003. *Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky*. Informačná kancelária Rady Európy v Bratislave 2003. ISBN 80-89141-03-X.
- [7] STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : Sapienta, 1996. ISBN 80-967589-0-X.

[8] VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80 -7178 -802-3.

Bc. Romana Píteková, Dipl.mt.l

0905 716 347

E-mail: romanapitekova@azet.sk

PhDr. Miloslav Bardiovský

0907 368 564

E-mail: milos.oskar@gmail.com

Sústredenie pred výkonom

Jeden z hodov

Rozcvičenie pred súťažou

XIII.

ETICKÉ ASPEKTY OVPLYVŇOVANIA ZÁUJMU ĽUDÍ VÝCHOVOU K POHYBU

**Ethical aspects of influencing the interests of people by physical
activeness education**

PETER MELEK

Abstrakt

V čase keď som už jasne definoval cieľ mojej dizertačnej práce (identifikovať efektívnosť organizácie a financovania pohybových aktivít detí a mládeže s víziou rozhábania ľudí), začal som sa zamýšľať nad potrebou realizácie tejto dizertácie a si klásť otázky blízke filozofii. Naša hĺbková analýza však skončila na otázke: Prečo chceme bojovať s trendom, úpadku pohybových aktivít, ktorý nastal na celom svete, hypokinézou a pohodlným životným štýlom? Nie je to len zbytočný boj s veternými mlynmi či boj proti evolúcii ľudstva? Veľmi rád by som preukázal opodstatnenosť myšlienky rozhábania ľudí tohto tvrdenia a preto sa pokúsim odpovedať na otázku. Je etické ovplyvňovať záujem ľudí výchovou k pohybu?

Kľúčové slová

šport, pohyb, záujem, sloboda, hodnota

Abstract

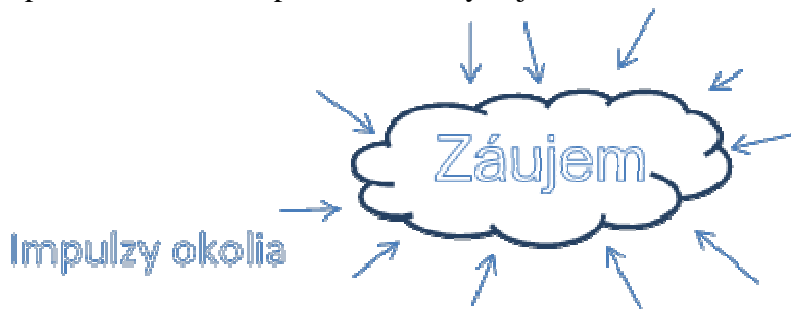
At the time when I have clearly defined goal of my dissertation, I began to think about the need of the implementation of this dissertation and to ask questions close philosophy. My analysis, however, ended up on the question: Why we want to fight against a trend decline of physical activities that have taken place around the world, hypokinesia and comfortable lifestyle? It is not only unnecessary match with windmills or fighting the evolution of mankind? I would love to prove the validity of the idea of human move and therefore I will try to answer the question. Is it ethical to influence interest in with education to move?

Key words

sport move, interest, freedom, value

ÚVOD

Vzbudzovanie záujmu pokladáme za proces zmeny geneticky získaných dispozícií súborom impulzov vnímaných jedincom z okolia.

Obr.: „Každý človek je jedinečný a prispôsobivý“ (L. Pasteur)

Záujmová telesná výchova je pojem, ktorý označuje podľa Melichera všetku činnosť vykonávanú vo vlastnom záujme mimo času vyhradeného povinnosťami. Ako môžeme vychovávať niekoho (formovať jeho osobnosť), keď sme výber činností a obsahu v tejto forme výchovy označili za liberálne? Mnoho prác sa venuje problematike záujmu žiakov o pohybové či iné aktivity v ich voľnom čase aj (Kratochvílová 2004, Pávková 1999, Rišková 2009). V záveroch týchto prác sa stretávame s nastolením problematiky nízkeho záujmu o organizované pohybové aktivity a odporúčaním docieľiť zvrat situácie a „vzbudiť záujem“ mladých ľudí o pohybové a športové aktivity.

Aj preto sa nám z hľadiska filozofického ponúka otázka „Je správne ovplyvňovať záujem?“. Nie je to zasahovanie do podstaty voľnosti mysle každého z nás či inhibícia evolúcie ľudstva?

Mnoho odborníkov na problematiku pohybových aktivít sa domnieva, že pohyb je podstatou všetkého živého a teda aj každého človeka. Že je človeku vlastný a je neoddeliteľnou súčasťou a prejavom života. Samozrejme, na základe teórie prospešnosti pohybových aktivít na ľudské zdravie (Bielik, 2010) či kvalitu života (Hardman, 2008) vieme vyzdvihnúť jeho pozitíva. Konštatovať do akej miery je pohyb podstatou sa pokúšal aj Oborný (2010).

Záujem je podľa Melichera (2007) hybná sila človeka z čoho vyplýva činnosť jedinca. Túto činnosť vykonáva s cieľom o kladný citový zážitok (emóciami zafarbený okamih). Preto je potrebné usmerniť hybnú silu tak, aby ju ľudia automaticky vykonávali s cieľom prežiť kladný zážitok. Mnoho

autorov opisuje opodstatnenosť pohybu pre ďalšie aspekty života (Marček, Oborný). Aj preto sme športovci dlhodobo vedení paradigmatickým modelom. „*Ak chceme, aby ľudia boli šťastní, zdraví a spokojní ved'íme ich k pohybu.*“

V súčasnom svete každý z nás má legislatívne a zrejme i morálne právo vyznávať, ale i nevyznávať hodnotu pohybových aktivít a považovať túto cestu za správnu a vhodnú (Ústava SR). Na strane druhej snahou niektorých politikov je ovplyvňovať, vzbudzovať u ľudí záujem rôzneho charakteru. Využíva na to manipuláciu politickou mocou. Iné politiky sa snažia liberalizovať proces rozhodovania ľudí o svojom osude.

1. ČLOVEK V SPOLOČNOSTI

Aristoteles bol toho názoru, že „prirodzenou podstatou človeka je život v štáte“, teda i v spoločnosti. Aj keď pokladám tento výrok za kontroverzný, rozbor je určite na mieste. Štát ako zložitá justifikovaná organizačná štruktúra vyžaduje interakciu všetkých subjektov v nej začlenených. Tieto subjekty sa nepriamo alebo priamo ovplyvňujú. A keďže jednou z hlavných osobných i politických zámerov (ako maximalizácia kvality životnej úrovne, maximálny hospodársky rozvoj) je potrebné ovplyvňovanie záujmu definovať ako prostriedok štátnej politiky na dosahovanie cieľov štátneho zriadenia.

Podľa F. Bacon povedal: „človek je bytosť, ktorá môže racionálne ovládnuť a pretvoriť svet.“ Keďže sme sa stretli s týmto názorom resp. možnosťou z predmetu filozofie vyplýva snaha o potvrdenie resp. vyvrátenie tohto mýtu, čo má za následok zdĺhavý proces procesov a ovplyvňovania ľudí navzájom. Aj v tomto momente ste aj vy súčasťou tohto procesu.

2. O HODNOTE SLOBODY

Hodnota slobody v zmysle voľnosti mysle spojená i so zmenou orientácie hodnôt. Každý človek počas života mení a upravuje svoju hodnotovú orientáciu. Je to zrejme následok procesu úpravy kritikého myslenia na základe nových skutočností, poznatkov a názorov, ktoré človek počas života prijíma či odmieta. Podľa toho, ktoré informácie a názory si človek osvojí, každý z nás upravuje aj rebríček hodnôt a správanie. Preto je snaha o úpravu hodnoty pohybových aktivít pre bežného človeka otázkou.

Každý z nás je nositeľom hodnoty slobody. Rovnako každý z nás

disponuje schopnosťou meniť svoje slobody i ovplyvňovať slobody iných. Z tohto vyplývajú rozmery ovplyvniteľnosti (ako človek vníma vlastnú slobodu) a ovplyvneniaschopnosti (ako človek vníma slobodu ostatných ľudí). Tieto kritériá určujú rozmer hodnoty u každého človeka.

Každému človeku sú v súčasnosti garantované isté slobody a práva (právo na slobodu slova, právo vyznávať akékoľvek náboženstvo, právo na život, právo na vzdelanie a pod.) Berieme ich ako samozrejmosť a nehladáme na to, že ani nie tak dávno mali tieto hodnoty u ľudí úplne iné rozmery. Toto je príklad, ako hodnota slobody mení svoj obsah a objem u ľudí na základe evolúcie. Odlišnosti rovnako pozorujeme aj v krajinách dnešného sveta v závislosti od demografického či kultúrneho postavenia. Problematiku ovplyvňovania záujmov detí je určite potrebné vnímať odlišne v štátoch východnej Ázie, Afriky či západnej Európy.

Post scriptum

Športový pohyb otvára človeku, po prvotnom získaní základných kompetencií hýbať sa, možnosť podporovať a tvoriť vlastné zdravie, socializáciu s inými ľuďmi, kompenzáciu psychického zaťaženia, vybitie človeku vlastných animálnych pudov, splynutie s okolitým prostredím a prírodou, poznanie samého seba a svojich hraníc, vnímanie pocitov šťastia, spokojnosti a uspokojenie širokej škály biologických a fyziologických potrieb.

Človeku vlastné prejavy radosti, sklamaní, hnevu, priateľstva a lásky sú prejavované a prežívané prostredníctvom športového pohybu v širokých dimenziách. Preto označujem športový pohyb za „veľmi ľudský“.

Literatúra

- [1] BIELIK, V. 2010. *Neležme, bežme*. Bratislava : Sportdiag, 2010. 167 s. ISBN 978-80-97034-20-7.
- [2] BROŽÍK V. 2003. *Hodnoty a svet hodnôt...* Zborník-príspevkov z interdisciplinárnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej-v rámci 5. výročného stretnutia SFZ v dňoch 18.–19. septembra 2003 v Nitre, Slovenské-filozofické združenie pri SAV. ISBN 80-89018-57-2.
- [3] BRUGGER, W. 1994. *Filozofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994. 640 s.

ISBN 80-206-0409-X.

- [4] KLEIN, G. – HARDMAN, K. *Physical education and Sport Education in European Union*, Paris : Editions Revue EP.S., 2008. ISBN 978-2-86713-359-6; ISSN 0756-2136.
- [5] KRATOCHVILOVÁ, E. 2004. *Výchova v čase mimo vyučovania – neformálna výchova a vzdelávanie* In : *Vychovávateľ*, roč. 51, november 2004, č.3, s.
- [6] MARČEK, T. 1999. *Telovýchovné lekárstvo – teoretická a klinická časť*, Bratislava 1999. ISBN 80-223-1186-3.
- [7] MELICHER, A. – SLEZÁK, J. 2007. *Záujmová telesná výchova žiakov základných a stredných školách na Slovensku, dizertačná práca, FTVŠ UK*
- [8] OBORNÝ, J. 2011. *Problém zmyslu ľudského pohybu. Tělesná kultura*. Olomouc : Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého, 2011, 34 s. ISSN 1803-8360. Dostupné k 30.1.2012 na: www.telesnakultura.upol.cz.
- [9] PÁVKOVÁ, J. et. al. 1999. *Pedagogika voľného času : teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení voľného času*. vyd. 1. Praha : PORTÁL, 1999. 232 s. ISBN 80-7178-295-5.
- [10] RÍŠKOVÁ, M. 2009. *Voľnočasové aktivity žiakov základných škôl a podiel pedagógov na nich*. Bakalárska práca. Fakulta pedagogiky UK v Bratislave, 2009.
- [11] ÚSTAVA SR.
- [12] *Koncepcia pohybových aktivít detí a mládeže*. Dostupné k 30.3.2012 na: <http://www.minedu.sk/sportovanie-deti-ziakov-a-studentov/>
- [13] ŽIVOTOPISY FILOZOFOV. Dostupné k 30.11.2012 na: <http://sk.wikiquote.org/wiki>

Mgr. Peter Melek

Nábr. arm. gen. L Svobodu 9

814 69 Bratislava

E-mail: peter.melek@fsport.uniba.sk

XV.

PROBLEMATIKA SYNDRÓMU VYHORENIA V OBLASTI SOCIÁLNEJ PRÁCE Z ETICKÉHO ASPEKTU

The issue of burnout syndrome within social work area from an ethical aspect

PETER CSÓRI, ĽUDOVÍT HAJDUK

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou syndrómu vyhorenia v oblasti sociálnej práce z etického aspektu. Zameriava sa na príčiny jeho vzniku a súvisiace etické konflikty v sociálnej práci. Poukazuje na dôsledky syndrómu vyhorenia zo sociálno-psychologického aspektu a z aspektu pracovnoprávných vzťahov v oblasti sociálnej práce z pohľadu dodržiavania etických kódexov a riešenia etických dilem.

Kľúčové slová

syndróm vyhorenia, sociálna práca, rizikové faktory, etika, etický kódex

Abstract

This report deals with the burnout syndrome in the social work area from an ethical aspect. It focuses on reasons of origin and related ethical conflicts in social work. The article points out to the consequences of burnout syndrome from social-psychological point of view as well as from the aspect of labour relations in the social work area in terms of compliance ethics codes and solving ethical dilemmas.

Keywords

burnout syndrome, social work, risk factors, etics, ethical code.

ÚVOD

Syndróm vyhorenia sa stáva čoraz aktuálnejšou a často diskutovanou témou v súčasných moderných a rýchlo sa rozvíjajúcich spoločnostiach. Zrýchlené životné tempo, zvýšené nároky spoločnosti na výkon jej jednotlivých občanov vytvárajú podmienky pre život plný stresov a stresových situácií. Stres je jedným zo základných spúšťačov syndrómu vyhorenia. Aj napriek tomu, že syndróm vyhorenia sa týka rôznych oblastí a môžeme sa s ním stretnúť v každodennom živote, stále sa mu nevenuje náležitá pozornosť. Predstavuje určitú „neslobodu“ a hrozbu nielen pre ľudí ohrozených týmto syndrómom, ale aj pre celú spoločnosť.

Väčšina autorov zaoberajúcich sa syndrómom vyhorenia častejšie spája tento pojem s pracovnou oblasťou a s vykonávaním určitej profesie. V pracovnej oblasti prichádza k neustálemu zvyšovaniu nárokov na pracovný výkon, jeho kvalitu i kvantitu. V súčasnosti prax vyžaduje kompetencie pre zvládnutie a prispôsobenie sa zvyšujúcim sa nárokom. Zvýšené nároky sa týkajú aj oblasti sociálnej práce. Dynamickým rozvojom spoločnosti sa zároveň rozvíjajú rôzne sociálne problémy, ktoré je potrebné riešiť. Zároveň sa zvyšujú nároky kladené na výkon sociálnej práce v praxi, čím narastajú aj nároky na sociálnych pracovníkov a ich činnosť. V prípade ak sociálni pracovníci nie sú dostatočne pripravení, vybavení potrebnými kompetenciami a nemajú vytvorené podmienky pre výkon práce, môžu mať problém adaptovať sa na nové náročnejšie podmienky. Takáto situácia môže viesť až k syndrómu vyhorenia, čoho dôsledkom sú nekompetenté, neetické zásahy až zneužívanie právomoci, čo predstavuje vážny etický problém.

Príspevok sa zameriava na oblasť sociálnej práce ako praktickej činnosti z pohľadu ľudského konania ako morálnej činnosti. V súvislosti s činnosťou sociálneho pracovníka sa v ďalších kapitolách zaoberá problematikou syndrómu vyhorenia, príčinami jeho vzniku a súvisiacimi etickými konfliktami a dôsledkami zo sociálno-psychologického hľadiska a hľadiska pracovnoprávných vzťahov.

1. MORÁLNA ČINNOSŤ SOCIÁLNEJ PRÁCE A JEJ PODSTATA

Ľudské konanie ako morálna činnosť a podstata praktickej sociálnej práce. Sociálna práca je súčasťou komplexnej sociálnej starostlivosti a pomoci každej

vyspelej spoločnosti. Orientuje sa najmä na riešenie sociálnych problémov ľudí, ktorí v nej žijú a taktiež kompenzuje nedostatky a negatíva sociálneho prostredia. Za podstatu sociálnej práce ako praktickej činnosti môžeme považovať najmä ľudskú činnosť – ľudské konanie. „*Ľudské konanie je agencia, t.j. schopnosť reálne pôsobiť, zasahovať do prírodného a spoločenského diania, zapríčiniť a spôsobiť udalosti, byť ich agensom, resp. aktérom.*“ (Černík et al., 2008, s. 202).

Konanie má určitú hodnotu a môže byť dobré alebo zlé. Konanie človeka je ovplyvňované jeho povahou, ale najmä inými ľuďmi a vzťahmi, ktoré medzi sebou vytvárajú v určitom spoločenskom, sociokultúrnom prostredí. Konanie človeka v tomto kontexte je sociálnym konaním. Na sociálnu podmienenosť konania poukazoval už Aristoteles. Podľa neho sa človek líši od ostatných živých bytostí práve tým, že má schopnosť myslieť a tým aj správne a slobodne sa rozhodovať a rozumne konať. Ideálnym cieľom takéhoto konania je dosiahnutie dobra. Ideálom by bolo, keby ľudia konali v zmysle najvyššieho dobra pre seba, iných, či v záujme spoločnosti. Nie vždy je to však tak.

Otázkami dobrého a zlého konania a najmä jeho príčinami sa zaoberá aj etika. Etika je často označovaná ako veda o morálke, ktorú môžeme označiť aj ako súhrn kladných hodnôt, akési dobro, konanie dobra. Goldmann a Cichá (2004, s. 5) definujú morálku nasledovne: „*morálka je kedyž dělám neco, co je dobré a správné.*“ S konaním dobra vo forme pomoci bližnému sa stretávame aj v kresťanskej ideológii. Druhé prikázanie Starého zákona „Miluj bližneho svojho ako seba samého“ znamená, že sa má človek prejavovať konkrétnymi činmi pomoci ľuďom. Kresťanská láska a Kráľovstvo božie boli kľúčovým motívom konania ľudí, viedla kresťanov k tomu, aby vykonávali skutky, ktoré pomáhali ľuďom v núdzi. V tomto období sa stretávame aj s organizáciou a inštitucionalizáciou sociálnej práce.

Princípom sociálnej práce je tiež konať dobro poskytovaním určitej sociálnej intervencie, pomoci pre druhých, ktorých konanie sa odchyľilo od „rozumného“ konania. V nepriaznivých sociálnych situáciách sa však často ocitajú ľudia, ktorí nedokážu ovplyvniť svoje konanie vzhľadom na vek, zdravotné postihnutie, prostredie v ktorom žijú, či ďalšie okolnosti.

Ľudia v zložitých životných situáciách často konajú iracionálne a nie sú schopní kontrolovať proces svojho konania, neraz sa môžeme stretnúť

s deviantným správaním a konaním. Do života človeka a jeho dosiaľ rozumného konania môžu zasiahnuť rôzne neočakávané a nepredvídateľné okolnosti, ktoré nedokáže sám zvládnuť a na ich prekonanie sú často nevyhnutné práve intervencie sociálnej práce.

Za podstatu sociálnej práce okrem morálneho ľudského konania môžeme považovať aj určitý spôsob „bytia“ pre ľudí, t.j. byť s ľuďmi, vypočuť ich, pochopiť, podporiť, či oceniť. Kombinácia ľudského konania a bytia pre ľudí je základným predpokladom efektívnej sociálnej práce, ktorej cieľom je predovšetkým sociálne fungovanie človeka v spoločnosti.

Pri riešení rôznych sociálnych situácií sa sociálny pracovník musí správne rozhodnúť ako konať. Často stojí pred dvoma alebo viacerými možnosťami, ktoré predstavujú konflikt morálnych princípov. Musí riešiť konkrétne problémy a dilemy, ako sú napr. miera angažovanosti, miera pomoci a kontroly, či snaha mať pochopenie pre každého človeka. Riešenie takýchto etických dilem, býva často veľmi stresujúce a môžu byť príčinou vzniku syndrómu vyhorenia.

2. ETIKA A SYNDRÓM VYHORENIA

Syndróm vyhorenia, jeho príčiny a súvisiace etické konflikty v oblasti sociálnej práce. Syndróm vyhorenia sa môže vyskytnúť v rôznych profesiách. Viacero definícií syndrómu vyhorenia je uvádzaných v kontexte s konkrétnou prácou s ľuďmi a pre ľudí, t.j. v súvislosti s tzv. pomáhajúcimi profesiami, medzi ktoré patrí aj sociálna práca.

Syndróm vyhorenia pochádza z anglického slovného spojenia „burn out“, čo znamená vypáliť, vyhorieť, vyhasnúť. Burnout je odborný termín, ktorý sa objavil v psychológii a v psychoterapii v 70. – 80. rokoch minulého storočia a prvýkrát ho pomenoval a publikoval psychoanalytik nemeckého pôvodu Herbert J. Freudenberg v rokoch 1974 - 1975. Postupne sa tomuto fenoménu venovalo viacero odborníkov z rôznych oblastí a vznikali aj presnejšie a systematickejšie definície tohto syndrómu. Hartl a Matoušek uvádzajú, že: „*syndrom vyhoření je soubor typických příznaků vznikajících u pracovníků pomáhajících profesí v důsledku nezvládnutého pracovního stresu.*“ (Matoušek, 2003, s. 55).

Z pohľadu praxe sociálnej práce sa ako výstižná javí definícia podľa Slovníka sociálnej práce, kde je syndróm vyhorenia definovaný ako: „*soubor*

příznaků, vyskytujících se u pracovníků pomáhajících profesí odvozený z dlouhodobé nekompenzované zátěže, kterou přináší práce s lidmi. Je to stav psychického, někdy i celkového vyčerpání, doprovázen pocity beznaděje, obavami, případně i zlostí. Pracovní motivace klesá, výkon se zhoršuje, klesá i sebevědomí. V chování ke klientům je patrný zvětšující se odstup, důraz na pravidla a disciplínu, na formální stránky programu, na racionalitu, někdy i vysloveně odmítavé nebo negativní postoje.“ (Matoušek, 2003, s. 246).

Všeobecnou príčinou vzniku syndrómu vyhorenia u sociálnych pracovníkov sú určité stresujúce situácie, podnety, t.j. stresory, ktoré vyplývajú priamo z osobnosti sociálnych pracovníkov, či stresory vyplývajúce najmä z ich pracovnej činnosti a z priameho kontaktu s ľuďmi, ktorí sa nachádzajú v nepriaznivej sociálnej situácii, alebo sú v určitom znevýhodnenom postavení. Z etického hľadiska za závažnú príčinu môžeme považovať aj zodpovednosť za riešenie rôznych etických dilem, konfliktov súvisiacich priamo s konaním sociálneho pracovníka alebo súvisiacich s pracovnými podmienkami v zamestnaní.

V literatúre sa môžeme stretnúť s rôznym delením faktorov a príčin vzniku syndrómu vyhorenia. Vo všeobecnosti ich možno rozdeliť na vonkajšie a vnútorné. V prípade vnútorných faktorov sa jedná najmä o osobnostné charakteristiky daného človeka. Vonkajšie faktory sa týkajú najmä sociálneho prostredia, v ktorom pracovník existuje. Najväčší dôraz sa kladie na podmienky a organizáciu práce v konkrétnom zamestnaní, inštitúcii.

3. RIZIKOVÉ FAKTORY – KRÍZA MORÁLKY

Medzi vonkajšie rizikové faktory môžeme zaradiť: Spoločnosť – v súčasnej spoločnosti dochádza k potlačeniu a neoceneniu skutočných „pravých“ hodnôt a do popredia sa dostávajú hodnoty falošné.

Ďalšími negatívami sú najmä rýchle životné tempo, súťaživý charakter spoločnosti, teror príležitostí, nárast sociálnych problémov a pod. Dnes sa veľa diskutuje o finančnej a hospodárskej kríze. O existujúcej kríze morálky a etiky sa však hovorí veľmi málo. Už niekoľko rokov máme tzv. demokraciu a slobodu. Ale môžu byť ľudia slobodní, keď v spoločnosti v ktorej žijú sa nedodržiavajú základné morálne pravidlá? Akosi sa zabudlo na tie pravé hodnoty ako morálka, priateľstvo, dobré medziľudské vzťahy, vzájomná

tolerancia, pomoc, či solidarita. Úspech a šťastie dnes predstavujú najmä materiálne hodnoty, či prestížne a mocenské postavenie v spoločnosti. Spoločnosť prostredníctvom médií prezentuje ako pozitívne vzory najmä úspechy a postavenie mediálne známych osobností, politikov, hercov, či modeliek. Viacej pozornosti by si však zaslúžili tí ľudia, ktorí pomáhajú druhým ľuďom prekonať rôzne nepriaznivé životné či sociálne situácie. Spoločenské postavenie sociálnych pracovníkov, či iných pomáhajúcich profesií v spoločnosti je na veľmi nízkej úrovni a ich činnosť je nedostatočne ocenená. Spomínané médiá často vo svojich reportážach poukazujú na rôzne sociálne problémy, avšak sociálny pracovník je v nich prezentovaný ako úradník, byrokrat, ktorý skôr poškodzuje záujmy klienta.

Rodina – životná úroveň v rodinách má skôr zostupný charakter, dôvodom je najmä, nepriaznivá finančná situácia, klesá životná úroveň, narastajú vzťahové, partnerské problémy, konflikty, dlhodobé záťažové situácie, zdravotné problémy a pod.

Zamestnanie a organizácia práce - podmienky v zamestnaní sú kľúčovými príčinami a faktormi vzniku syndrómu vyhorenia. Medzi ne môžeme zaradiť:

- náročné pracovné podmienky a ich dlhodobé pretrvávanie;
- nevhodné pracovné prostredie;
- vysoké požiadavky na pracovníkov;
- nedostatok personálu, nadmerné množstvo klientov, nadmerné pracovné zaťaženie,
- nadčasy, stereotypná práca, nadmerná byrokracia;
- nezdravá súťaživosť na pracovisku, neefektívna spolupráca a komunikácia medzi kolegami a nadriadenými, mobing, bossing;
- nedostatok ocenenia zo strany klientov a nadriadených, absencia spätnej väzby;
- obmedzenia v profesionálnom rozvoji zamestnancov, ďalšieho vzdelávania, supervízie. (Jeklová, Reitmayerová, 2006).

4. ETICKÉ DILÉMA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

V súvislosti s podmienkami v zamestnaní musia často sociálni pracovníci riešiť opäť niekoľko etických dilem. Vysoké pracovné zaťaženie súvisí najmä s nadmerným množstvom klientov, s nárastom byrokracie, či zavádzaním nových informačných systémov. V kontexte etickej zodpovednosti sociálnych

pracovníkov voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám musia riešiť dilemy, na jednej strane súvisiace s plnením si svojich pracovných povinností v rámci administratívy a na strane druhej s konkrétnou prácou s klientom. V súčasnosti je trendom najmä v organizáciách vo verejnom sektore, že sa v prvom rade kladie dôraz na zabezpečenie administratívnych činností a klient je až na druhom mieste. Dôsledkom takéhoto prístupu zostáva menej času na konkrétnu prácu s ľuďmi, čo má vplyv aj na kvalitu poskytovanej sociálnej práce. Sociálny pracovník nemôže slobodne a v plnej miere realizovať praktickú sociálnu prácu podľa svojich predstáv, je to stresujúca situácia, ktorá môže vyústiť až do syndrómu vyhorenia. Na jednej strane stojí otázka zodpovednosti a lojality voči zamestnávateľovi, na strane druhej otázka nezávislosti sociálneho pracovníka a etickej zodpovednosti voči klientom. Mátel (2010, s. 276) uvádza, že: „*ak sociálny pracovník musí alebo má konať profesionálne a mravne zodpovedne, potrebuje pre svoju činnosť náležité podmienky a ako osoba má aj svoje práva, ktoré zabezpečujú ďalší aktéri procesu profesijnej činnosti sociálnej práce (zamestnávateľa, supervízori, spoločnosť atď.).*“

Výskyt syndrómu vyhorenia je pravdepodobnejší v organizáciách, kde zlyháva organizácia práce, kde prevláda direktívne riadenie, kde sú podmienky pre výkon zamestnania nevyhovujúce, kde je nízke platové ohodnotenie zamestnancov a kde je kladený dôraz na byrokraciu a kvantitu práce na úkor jej kvality.

Vnútorne rizikové faktory sa týkajú osobnosti jednotlivca, sú dedičné, ale často sú ovplyvňované vonkajšími okolnosťami a organizačnými podmienkami v zamestnaní.

Medzi vnútorné rizikové činitele môžeme zaradiť nasledujúce faktory:

- typ osobnosti;
- príliš veľké nadšenie a angažovanie sa v práci;
- snaha urobiť si všetko sám, potreba mať všetko pod kontrolou;
- kladenie príliš vysokých nárokov na seba;
- neasertívne správanie, nezvládanie konfliktov;
- narušený biorytmus, nepravidelný denný režim;
- vysoká miera empatie, obetavosť;
- syndróm pomáhajúceho;
- nízke sebavedomie, sklon k úzkostlivosti, k depresívnym náladám;

- slabá kondícia, zlý zdravotný stav, nezdravý životný štýl a pod. (Jeklová, Reitmayerová, Švingalová, 2006).

Typ osobnosti je jedným z podstatných faktorov zvládania stresových situácií. Ľudia emocionálneho typu sú citliví k potrebám iných ľudí, vyznačujú sa vysokou mierou empatie. V pomáhajúcich profesiách, akou je aj sociálna práca sa často stretávame s ľuďmi emocionálneho typu. Tento typ ich predurčuje k tomu, aby dokázali svojim klientom pomôcť, mali záujem pracovať s ľuďmi a riešiť ich problémy. Títo ľudia sa snažia o to, aby ich práca bola prospešná a úspešná, sú plní oddanosti, nadšenia a do práce investujú veľké množstvo energie. Sú to ľudia, ktorí v prospech svojej práce často obetujú svoje osobné záujmy, pracujú veľmi usilovne, často si myslia, že sú nenahraditeľní a organizácia by bez nich nefungovala. Neuvedomujú si však, že takýto prístup je jednou z ciest ako upadnúť do stavu vyhorenia.

Veľmi ťažkou úlohou v sociálnej práci je odhadnúť mieru pomoci alebo konkrétnej starostlivosti o klienta. Riešenie tejto etickej dilemy si vyžaduje určitý stupeň profesionality sociálneho pracovníka, ktorá tkvie v jeho odbornosti, skúsenostiach, či emocionálnej rovnováhe.

Prílišná angažovanosť sociálneho pracovníka, až pripútavanie klientov k svojej osobe môže narušiť hranice vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Môže viesť k nesamostatnosti, k zneužívaniu pomoci zo strany klienta a k narušeniu vzťahu medzi ním a pracovníkom. Ďalším spôsobom porušenia hranice medzi pracovníkom a klientom je prílišné obetovanie sa pre klienta a vysoká miera empatie. V týchto prípadoch sa sociálny pracovník správa ku klientovi ako k osobe neschopnej vlastnej autonómie, osobne závislej na jeho starostlivosti.

Riziko takýchto prístupov je najmä v tom, že klient prestane byť aktívny a vo všetkom sa spolieha len na sociálneho pracovníka. Na druhej strane takýto prístup stojí sociálneho pracovníka veľa energie a v konečnom dôsledku nevedie k efektívnemu riešeniu problému.

Prílišná angažovanosť a obetovanie môže po určitom čase u sociálneho pracovníka vyvolať syndróm vyhorenia, ktorý ovplyvní jeho správanie sa ku klientom. Syndróm vyhorenia môže dokonca úplne vyradiť sociálneho pracovníka z pracovného procesu.

Syndróm vyhorenia v určitej miere môžu ovplyvniť aj demografické faktory, ako sú vek, pohlavie, vzdelanie a rodinný stav. Pravdepodobnosť

výskytu vyhorenia je o to väčšia, čím viac rizikových faktorov sa u jednotlivca naakumuluje.

5. DÔSLEDKY SYNDROMU VYHORENIA

Rozvoj syndrómu vyhorenia závisí už od spomínaných rizikových faktorov, či už na úrovni vnútorných osobnostných faktorov alebo vplyvom vonkajšieho prostredia. Charakteristický je svojim pomalým a nenápadným nástupom a pokiaľ nie je včas odhalený, môže končiť katastrofálnymi dôsledkami, ktoré môžu vyústiť do rozpadu rodiny, straty zamestnania, straty zmyslu života, až k seba deštrukcii.

Syndróm vyhorenia je na jednej strane definovaný ako stav, na strane druhej ako proces, ktorý sa môže objaviť počas pracovnej kariéry pomáhajúceho pracovníka. Nepostihne pracovníka v pomáhajúcej profesii náhle, ale prichádza pozvoľna. Jeho vývoj trvá niekoľko mesiacov, či rokov, má svoju dynamiku a člení sa na jednotlivé fázy.

Maslachová delí syndróm vyhorenia do štyroch fáz:

Prvá fáza je spojená so zvýšenou angažovanosťou pracovníka, záujmom, vysokými ideálmi, očakávaniami. V druhej fáze sa objavujú prvé psychické a fyzické potiaže a vzťahové problémy. V tretej fáze začína pracovník pochybovať o zmysluplnosti svojej práce, nadšenie a ideály sa strácajú, dochádza k negatívnym postojom ku klientom. Posledným štvrtým štádiom je úplné vyčerpanie - vyhorenie, prejavuje sa nezaujmom, ľahostajnosťou, negatívnym až agresívnym postojom. (In: Křivohlavý, 1998).

Syndróm vyhorenia je viac ako len obyčajné vyčerpanie, často je popisované ako vyčerpanie fyzické, psychické, emocionálne, ale jeho dôsledky majú aj širší sociálny a etický rozmer.

Psychické vyčerpanie sa u sociálneho pracovníka môže prejavíť najmä zmenou životných postojov, či už k sebe samému, k iným ľuďom, či k spoločnosti. Postupne sa z práce sociálneho pracovníka vytráca dôležitý a podstatný ľudský rozmer a za príčinu svojich problémov viní práve ľudí - klientov, ktorým by mal byť oporou a pomáhať im. Prevládajú najmä negativistické, pesimistické názory, nedôvera, znižuje sa jeho sebavedomie, stráca záujem o nové veci a upadá do stereotypu.

Fyzické alebo telesné vyčerpanie sa prejavuje najmä chronickou únavou, ktorá v tomto prípade súvisí s pocitmi viny a postupného zlyhávania v práci.

Človek necíti zotavenie ani po dôkladnom odpočinku a pocity vyčerpanosti, nedostatku energie, či slabosti pretrvávajú aj naďalej. Taktiež sa objavujú rôzne bolesti, tráviace ťažkosti, nepokoj, poruchy spánku, čoho dôsledkom je opäť únava a neschopnosť plnohodnotne vykonávať svoju prácu.

Emocionálne vyčerpanie sa prejavuje najmä nezaujmom o klienta, stratou empatie, poklesom záujmu riešiť problémy. Sociálny pracovník môže mať pocit, že už nedokáže pomôcť ľuďom a radšej sa im vyhýba. Ak nemá možnosť vyhnúť sa kontaktu s ľuďmi, často reaguje podráždene, nepriateľsky, agresívne, necitlivo až cynicky. Tento stav môže vyústiť až do fyzického násillia, týrania, zámerného neposkytnutia potrebnej pomoci, či odopierania základných ľudských práv. (Bartošíková, 2006, Šramka 2005).

Samozrejme takéto správanie vplyvom vyčerpania je v rozpore so základnými etickými zásadami a princípmi. V súvislosti s Etickým kódexom sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky môžeme hovoriť najmä o porušovaní etickej zodpovednosti voči klientom. V tomto kódexe však absentuje zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe. Mátel (2010, s 63) uvádza, že: „*je namieste, aby etické kódexy výslovne akcentovali zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samotnému. Istý posun nastal v etickom kódexe sociálnych pracovníkov Českej republiky. Príkladom z dobrej praxe je americký etický kódex NASW.*“

6. SYNDROM VYHORENIA, PRACOVNOPRÁVNE VZŤAHY A ETICKÁ ZODPOVEDNOSŤ

Z hľadiska syndrómu vyhorenia je dôležité, aby si sociálni pracovníci uvedomovali etickú zodpovednosť voči sebe, aby si uvedomovali dôsledky takéhoto vyčerpania. V prípade vyskytnutia sa príznakov a problémov je nevyhnutné tieto urýchlene riešiť a neobávať sa vyhľadať odbornú pomoc. Ak si sociálny pracovník nedokáže priznať a nie je schopný riešiť svoje vlastné problémy, nie je kompetentný riešiť problémy iných ľudí. Syndróm vyhorenia nespôsobuje škody len osobné, ale aj pracovné. Dochádza k zníženiu kvality práce až k nechuti chodenia do práce, znižuje sa pracovná morálka, vznikajú medziosobné konflikty na pracovisku, dochádza častejšie k absenciám, fluktuácii a ochoreniam.

Syndróm vyhorenia v sociálnej práci výrazne znižuje kvalitu starostlivosti

o klientov a zhoršuje interpersonálne vzťahy. Zároveň sa premieta do postojov a spôsobov správania sa súvisiacich s výkonom profesie. V praxi sociálnej práce sa stretávame s tým, že sociálny pracovník vníma svoju prácu ako poslanie a pomoc ľuďom a jeho najcennejším ohodnotením je pozitívna spätná väzba od klientov a zamestnávateľov. Svoju prácu má rád aj napriek nie dostatočne vysokému finančnému ohodnoteniu. Na druhej strane očakáva zo strany zamestnávateľa aspoň vytvorenie priaznivých podmienok pre sebarealizáciu a optimalizáciu prostredia pre efektívny výkon svojho povolania. Tieto podmienky je možné zabezpečiť aj prostredníctvom etického kódexu sociálnej práce, kde sú zakotvené tieto povinnosti zamestnávateľa. Mátel (2010, s. 67-68) uvádza, že: „v novších deontologických kódexoch sa uvádza etická zodpovednosť voči pracovisku, namiesto staršej podoby „etická zodpovednosť voči zamestnávateľským organizáciám. Etická zodpovednosť voči pracovisku nezahŕňa výlučne sociálnych pracovníkov ako zamestnancov, ale aj povinnosti zamestnávateľov na podporu a ochranu svojich pracovníkov.“ Taktiež Tokárová a kol. uvádzajú, že: „profesionálna etika prostredníctvom svojich prijatých noriem môže upravovať vzťahy medzi vedením a zamestnancami, medzi firmou a klientmi, medzi samotnými zamestnancami a podobne.“ (Tokárová et al. In: Hangoni, 2010, s. 27).

Často sa však v praxi sociálnej práce môžeme stretnúť s tým, že podmienky na pracovisku nie sú vždy dostatočne priaznivé. Ciele organizácie sú zamerané viac na kvantitu, ako na kvalitu práce. Pracovníkovi sa miesto pochvaly a ocenenia dostane skôr zastrašovanie, nátlak a strach z možného prepustenia. Sú obmedzené jeho práva a stráca pocit slobody. Pracovník, ktorý s radosťou chodil do práce a vykonával svoju profesiu rád a zodpovedne, sa vplyvom už spomínaných faktorov môže dostať do určitého stavu, kedy prestáva vnímať zmysel svojej práce a práca ho už nenapĺňa tak ako predtým. Stráca angažovanosť nielen k výkonu svojho povolania, ale aj ku klientom. Vplyvom negatívnych pocitov dochádza k zníženiu pracovnej činnosti až k nekompetentnému a neprofesionálnemu výkonu profesie. Mátel a Roman (2010, s. 60) uvádzajú, že „sociálny pracovník je považovaný za najúčinnější nástroj sociálnej práce, ale môže byť aj najväčším rizikom, ak svojou nekompetentnosťou, neodbornosťou, byrokratizmom, či ľahostajnosťou poškodzuje klientov a profesiu.“

Ak sociálny pracovník zlyháva a nezvláda svoju prácu, môže to vyústiť

odchodom zo zamestnania. Opačná situácia nastáva v prípade, ak sociálny pracovník rezignuje a príslušná inštitúcia toleruje jeho negatívny prístup k práci a ku klientom. Svoju prácu vykonáva len formálne, pričom zjavne porušuje etické princípy a kódexy sociálneho pracovníka. Spomínané prejavy a správanie sociálnych pracovníkov, trpiacich syndrómom vyhorenia, majú vplyv na kvalitný výkon práce a diskvalifikujú ich pri vykonávaní profesie. Sú v rozpore s etickým kódexom sociálnych pracovníkov, nielen v rámci zodpovednosti voči klientom a voči profesii, ale i voči sebe. Takáto profesionálna deformácia predstavuje veľké riziko nielen pre klienta, ale aj pre kolegov a samotnú inštitúciu.

ZÁVER

Cieľom nášho príspevku bolo poukázať na problematiku syndrómu vyhorenia v sociálnej práci z pohľadu etiky, riešenia etických dilem a dodržiavania etických kódexov. V rámci profesionalizácie sociálnej práce je potrebné sa zamerať na elimináciu syndrómu vyhorenia, a to najmä cieľovou a organizovanou prevenciou, ktorej cieľom je prioritne predchádzať negatívnym javom a zabrániť ich ďalšiemu prehlbovaniu. Zastávame názor, že manažment opatrení predchádzania syndrómu vyhorenia je potrebné prvotne zamerať na systematickú prevenciu. Základným princípom je rozvíjanie kompetencií (vedomostí, zručností), preferovanie pozitívnych hodnôt a postojov k sebe samému, k spoločnosti a k životu. Sociálni pracovníci, ktorí disponujú týmito kompetenciami, sú schopní, v prípade rôznych etických dilem a konfliktov, uskutočniť správne a morálne rozhodnutia.

Nevyhnutnou podmienkou kompetentných rozhodnutí je dodržiavanie etických zásad a princípov, zakotvených v etickom kódexe sociálnych pracovníkov. V tejto súvislosti chceme poukázať na potrebu zapracovania do etických kódexov zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samému a tiež zodpovednosť zamestnávateľov v oblastiach zabezpečenia podpory, ochrany, ďalšieho vzdelávania a supervízie sociálnych pracovníkov.

Je dôležité, aby sa sociálny pracovník cítil slobodný pri vykonávaní svojej práce, mohol slúžiť ľuďom a vykonávať svoju prácu v súlade s morálnymi princípmi na profesionálnej úrovni.

Literatúra

- [1] BARTOŠÍKOVÁ, I. 2006. O syndromu vyhoření pro zdravotní sestry. Brno : Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006. 86 s. ISBN 80-7013-439-9.
- [2] ČERNÍK, V., VICENÍK, J., VIŠŇOVSKÝ, E. 2000. Praktické usudzovanie, konanie a humanitná interpretácia. Bratislava : IRIS, 2000. 267 s. ISBN 80-967225-4-9.
- [3] GOLDMANN, R., CICHÁ, M. 2004. Etika zdravotní a sociální práce. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 126 s. ISBN 80-244-0907-0.
- [4] HANGONI, T. 2010. Etické problémy sociálnej práce po roku 1990. In: Etika sociální práce. Sborník z konference VI. Hradecké dni sociální. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2010. ISBN 978-80- 7435-037-5., s. 25-32.
- [5] HARTL, P., MATOUŠEK, O. 2003. Nároky sociální práce a syndrom vyhoření. In: MATOUŠEK, O. et al. Metody a řízení sociální práce. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2., s. 51-60.
- [6] JEKLOVÁ, M., REITMAYEROVÁ, E. 2006. Syndrom vyhoření. Praha : Vzdělávací institút ochrany dětí, 2006. 33 s. ISBN 80-86991-74-1.
- [7] MÁTEL, A. 2010. Aktualizácia etického kódexu sociálních pracovníkov Slovenskej republiky – základný náčrt. In: Aplikovaná etika v sociálnej práci. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, 2010. ISBN 978-80- 89271-89-4., s. 274-284.
- [8] MÁTEL, A., ROMAN, T. 2010. Zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe a defenzívna orientácia v sociálnej práci. In: Rizika sociální práce – Sborník príspevků. Hradec Králové : Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2010. ISBN 978-80-7435-086-3, s. 60-70.
- [9] ŠVINGALOVÁ, D. 2006. Stres a vyhoření u profesionálů pracujících s lidmi. Liberec: Pedagogická fakulta TU, 2006. 82 s. ISBN 80-7372-105-8.
- [10] ŠRAMKA, M. 2005. Syndróm vyhorenia v zdravotníctve – príčiny a dôsledky. In: Komplexná starostlivosť o človeka v hraničných situáciách – Sborník príspevkov. Prešov : Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce bl. P. P. Gojdiča, 2005. ISBN 80-969449-1-6, s. 221-223.

Mgr. Peter Csóri

Ústav rómskych európskych štúdií sv. Sára de Marseille
VŠZaSP sv. Alžbety
Tatranská 10
074 00 Banská Bystrica
E-mail: csoripe@gmail.com

doc. PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD.

Ústav rómskych európskych štúdií sv. Sára de Marseille
VŠZaSP sv. Alžbety
Tatranská 10
074 00 Banská Bystrica
E-mail: hajduk@vssvalzbety.sk

**ETICKÉ
OTÁZKY
(NE) SLOBODY**

Antonín Kozoň a kol.

ISBN 978-80-89533-09-1

